

hit

Kurt
Vonnegut

Zatvorska
ptičica

KURT VONNEGUT
Zatvorska ptičica

S engleskoga preveo

OMER LAKOMICA

Kurt Vonnegut JAILBIRD

*Benjaminu D.
Hitzu,
prisnom
prijatelju iz
mladosti
i vjenčanome
kumu.*

*Ben, običavao
si mi pričati
o divnim
knjigama što si ih
netom pročitao,
a onda bih ja
zamišljao
da sam ih i ja
pročitao
Čitao si samo
najbolje, Ben,
dok sam ja
studirao kemiju.
Odavno se ne
vidjesmo.*

PROLOG

Da - Kilgore Trout se vratio. Nije se snašao vani. To nije nikakva nesreća. Mnogi dobri ljudi ne mogu se snaći vani.

Danas (16. studenog 1978.) dobio sam pismo od nekog nepoznatog mladića, imenom John Figler, iz Crown Pointa, država Indiana. To je mjesto poznato po tome što je ondje pobjegao iz zatvora John Dillinger, pljačkaš banaka u crno doba Velike krize. Dillinger je pobjegao tako što je zatvorskom čuvaru tutnuo pod nos revolver - koji je napravio od sapuna i paste za cipele. A čuvar je bila žena. Počivao u miru, a i ona! Dillinger: on mi je u ranoj mladosti bio Robin Hood. Pokopan je blizu mojih roditelja - i blizu moje sestre Alice, koja mu se divila još više nego ja - na groblju Crown Hill u Indianapolisu. Ondje, na vrhu Crown Hilla, najviše točke u gradu, leži i James Whitcomb Riley, »hoosierski pjesnik«. ¹ Moja majka, kad je bila mala, dobro je poznavala Rileyja.

Dillingera su po kratkom postupku likvidirali agenti Federalnog istražnog biroa. Ustrijelili su ga na javnom mjestu, iako nije pokušao ni bježati ni pružiti otpor. I tako, to što ne poštujem Federalni istražni biro zacijelo ne potječe od jučer.

John Figler je čestit i miroljubiv gimnazijalac. U svom pismu kaže kako je pročitao gotovo sve što sam napisao pa sad, evo, može formulirati misao vodilju koja leži u biti moga dosadašnjeg životnog djela. Evo njegove formulacije:

*»Što ni ljubav neće,
ljubaznost pokreće.«*

Ovo se meni čini točnim - i potpunim. I tako sada, pet dana poslije svog pedeset šestog rođendana, moram skrušeno priznati da se uopće nisam morao gnjaviti pisanjem tolikih knjiga. Sve sam to mogao obaviti jednom porukom od šest riječi.

Ozbiljno.

Ali mi je misao mladoga Figlera stigla prekasno. Već sam gotovo završio još jednu knjigu - ovu.

U njoj je jedna ličnost, »Kenneth Whistler«, koja je stvorena prema jednom čovjeku iz Indianapolisa, a iz generacije moga oca. Taj se čovjek zvao Powers Hapgood, a živio je od 1900. do 1949. Katkad ga u povijesti američkog radničkog pokreta spominju po vratolomnim pothvatima u štrajkovima, u demonstracijama protiv pogubljenja Sacca i Vanzettija i tome slično.

Samo sam jedanput bio s njim. To je bilo na jednom ručku - bilo nas je četvorica: moj otac, stric Alex, očev mlađi brat, Hapgood i ja; ručali smo u Stegemeierovu restoranu u centru Indianapolisa. Bio sam se tek vratio kući, po završetku evropskog dijela drugog svjetskog rata, negdje u srpnju 1945. godine. Još nije bila prasnula prva atomska bomba, ona što će je baciti na Japan. To će se dogoditi otprilike mjesec dana poslije. Ma zamisli.

Meni je onda bilo dvadeset dvije godine; na meni još uniforma, desetar, a uoči odlaska u rat propali student kemije sa Sveučilišta Cornell. Preda mnom nikakvi blistavi izgledi. Nisam bio nikakav tatin sin koji će preuzeti očev biznis. Otac mi je bio bankrot, njegovo je građevinsko poduzeće bilo već pokojno. A ja sam se bio zaručio, žurilo mi se da se oženim, jer sam ovako rezonirao: »Ma koja će žena, osim zakonite, htjeti spavati sa mnom?«

Moja majka, kako sam u prijašnjim knjigama ponovio *ad nauseam*, bila je odustala od života čim nije više mogla biti ono što je bila kad se udala - jedna od najbogatijih žena u gradu.

Taj zajednički ručak bio je dogovorio stric Alex. Powers Hapgood bio mu je kolega s Harvarda. U ovoj knjizi ima Harvarda na svakoj stranici, iako ga ja nisam pohađao. Doduše, jesam ondje neko vrijeme predavao, kratko i neslavno - dok mi je dom propadao.

To sam i povjerio jednom svom studentu - mislim, da mi dom propada.

A on mi je odgovorio ovako: - *Vidi se*.

Stric Alex, taj vam je bio takav politički konzervativac, da zacijelo ne bi s Hapgoodom ni sjeo za isti stol, da Hapgood nije i sam bio harvardovac. Hapgood je onda bio sindikalni funkcionar, potpredsjednik mjesnog ogranka Kongresa industrijskih organizacija. Njegova žena Mary bila je tko zna koliko puta kandidat Socijalističke stranke za potpredsjednika Sjedinjenih Država.

Zapravo, kad sam prvi put glasao, dao sam svoj glas za Normana Thomasa i Mary Hapgood a da nisam ni znao da je ona iz Indianapolisa. Pobijedili su Franklin D. Roosevelt i Harry Truman. Sebe sam smatrao socijalistom. Mislio sam da će socijalizam biti dobra stvar za običnoga čovjeka. A kao desetar u pješadiji, zacijelo sam bio običan čovjek.

Sastanak s Hapgoodom upriličio je stric Alex zato što sam bio rekao da bih možda, nakon izlaska iz vojske, pokušao dobiti mjesto u sindikatu. Sindikati su onda bili izvrsno oruđe kojim ćeš od poslodavaca iznuditi što god nalik na ekonomsku pravdu.

A stric Alex, on je po svoj prilici pomislio: »Bože, smiluj nam se! Pred glupošću, i bogovi su nemoćni. Dobro, ondje ćeš bar naći jednog čovjeka s Harvarda s kojim možeš raspravljati o tom svom smiješnom snu.«

(Ono o gluposti i bogovima prvi je rekao Schiller. A Nietzsche je uzvratio: »Pred *dosadom*, i bogovi su nemoćni.«)

I tako smo stric Alex i ja sjeli za jedan lijep stol kod Stegemeiera, naručili pivo, i počekali oca i Hapgooda. Doći će svaki za svoj račun. Da su kojim slučajem imali doći zajedno, ne bi znali što reći jedan drugome putom. Otac je već bio izgubio ma baš svaki interes i za politiku, i za povijest, i za ekonomiju i za sve tome slično. Osjeti su mu bili važniji od misli - osobito osjet opipa prirodnih materijala. Dvadeset godina poslije, na samrti, reći će kako mu je žao što nije bio lončar i cijeli život oblikovao glinu.

Meni je to bilo tužno - jer je on bio vrlo obrazovan čovjek. Činilo mi se da odbacuje svoje znanje i inteligenciju, upravo kao što bi vojnik u bijegu odbacio pušku i ranac.

Drugima je to bilo lijepo. Bio je vrlo omiljen u gradu, a imao je izvanredno spretne ruke. Uvijek jednako ljubazan i naivan. U svakom je obrtniku gledao sveca, makar taj slučajno bio običan podlac ili idiot.

Uzged rečeno, u strica Alexa ruke kao drvene. Isto kao u moje majke; ona nije znala čak ni doručak spremi, ma ni prišiti dugme.

Powers Hapgood znao je kopati ugljen. To je i radio pošto je diplomirao na Harvardu. Da, dok su njegove kolege ulazile u očeve poslove, u posredničke firme, banke i slično, Hapgood je kopao

ugljen. Smatrao je da pravi prijatelj naroda mora i sam biti radnik - i uz to dobar.

I tako, moram reći da mi je otac, kad sam ga upoznao, to jest kad sam i sam postao bar nalik na odrasla čovjeka, bio dobričina u punom uzmaku pred životom. Majka je već bila kapitulirala i nestala s lica našeg sustava. Prema tome, nekakva atmosfera poraza oduvijek me je pratila. Zato me i jesu oduševljavali hrabri i prekaljeni borci kao Powers Hapgood i neki drugi što su jednakim žarom htjeli znati prave razloge svemu što se zbiva i bili puni ideja o tome kako bi se pobjeda ipak mogla istrgnuti iz ralja poraza. »Ako već moram živjeti«, razmišljao sam, »onda mi je najbolje da pođem njihovim primjerom.«

Jedanput sam pokušao napisati priču kako smo se otac i ja ponovno sastali u raju. Zapravo je ova knjiga u svom prvom nacrtu i počinjala tako. U toj priči, nadao sam se da ću ocu postati pravi dobar prijatelj. Ali je priča nekako krenula krivim smjerom, kako se često i događa s pričama o stvarnim i nama poznatim ljudima. Naime, u raju je svatko birao za se koju hoće dob, naravno, do one koju je doživio na zemlji. Tako je, na primjer, John D. Rockefeller, osnivač Standard Oila, mogao biti koje god hoće dobi sve do devedeset osme godine, kralj Tutankhamon koje god hoće dobi do devetnaeste godine i tako dalje. Kao autor priče, bio sam razočaran što mi je otac izabrao da bude devetogodišnjak.

Ja sam pak odabrao da budem čovjek od četrdeset četiri godine - ozbiljan, ali uz to još prilično seksi. Dakle, otac me razočarao i bio mi je uzrokom i neugodnosti i bijesa. Kao devetogodišnjak, bio je nalik na lemura, same oči i ruke. Imao je praktički neiscrpnu zalihu olovaka i blokova, cijelo je vrijeme trčkarao za mnom, risao sve što vidi i stalno me gnjavio neka se divim tim njegovim crtarijama. Novi poznanici katkad bi me pitali tko li je taj čudan dječak, a ja bih morao odgovoriti da je to moj otac, jer u raju nema laganja.

Kako se razlikovao od ostale djece - nije volio ni dječje razgovore ni dječje igre - to je malim tiranima bio idealna žrtva. Lovili su ga, hvatali, skidali mu hlače i gaće i bacali ih u ždrijelo pakla. Ždrijelo pakla bilo je nalik na bunar, samo bez vitla i kablića. Ako si se nagnuo nada nj, mogao si duboko odozdo čuti, iako nejasno, kako

ondje dolje urlaju Hitler, Neron, Saloma, Juda i njima slični. Zamišljao sam kako li mora biti Hitleru, koji je inače na najgorim mukama, pa mu povrh toga svako malo glavu poklope očeve gaćice.

Svaki put, čim bi ostao bez gaća, otac bi dojurio k meni, a modar od bijesa. Kao u pravilu, upravo bih razgovarao s kakvim novim poznanikom, osvajao ga svojom uglađenošću - i u tome eto ti oca, tuli kao da ga kolju, mali mu se pimpek klata na povjetarcu.

Potužio sam se majci na njega, ali mi je ona rekla da ga uopće ne zna, ni mene ne zna, pa njoj je, uostalom, tek šesnaest godina. Iako sam ga imao na vratu i drugo ništa - nisam mogao doli od vremena do vremena zaurlati na njega: »Oče, za ime božje, hoćeš li već jednom odrasti!«

I tako dalje. Priča je ustrajala s tim svojim vrlo neugodnim tijekom, pa sam je prestao pisati.

Sad, tog srpanjskog dana 1945. otac, još vrlo živ, ušao je u Stegemeierov restoran. Bio je moje sadašnje dobi, udovac kojem nikad nije ni na um palo da se ponovno ženi i koji nije pokazivao ni najmanje želje za nekom ženom uopće. Imao je brkove kakve ja imam danas. A ja ih onda nisam imao.

Jedno se strašno iskušenje bližilo kraju: svjetska ekonomska kriza praćena svjetskim ratom. Posvuda se borci spremali na povratak kući. Logično bi bilo da otac kaže štogod o tome, i o novom razdoblju što se rađa, makar i samo uzgred - ali on ni riječi.

Ali nam je zato ispričao - a s kakvim zanosom! - što mu se dogodilo tog jutra. Vozeći se u grad, vidio je gdje radnici ruše neku staru kuću. Zaustavio je kola da izbliza pogleda kostur zgrade. Uočio je da je prag na ulaznim vratima od nekog neobičnog drveta pa je prosudio da će to biti jablan. Koliko sam shvatio, to je morao biti komad dug oko metar i dvadeset a debeo svojih dvadesetak centimetara. Radnici su vidjeli kako on zadivljeno zuri u nj, pa su mu ga poklonili. Od jednog je radnika posudio čekić, pa je iz praga povadio sve čavle koje je našao.

Uzeo je dakle prag i odnio ga u jednu pilanu, da mu ga ondje izrežu u daske. Što će učiniti s tim daskama, to će poslije vidjeti. Sad mu je glavno bilo da vidi teksturu tog neobičnog drveta. Onima iz pilane morao se zakleti da u pragu nema nijednog čavla. Ali jedan je čavao

ipak bio ostao. Glava mu se bila otkinula pa se nije mogao vidjeti. Užasna je škripa odjeknula kad se list pile sudario sa čavlom. Zadimila se remenica što je uzalud potezala zaglavljenu list.

Otac je morao izrigati lov i za novi list i za novu remenicu, i rekli su mu neka im više nikad ne dođe na oči s kakvim starim drvetom. A on je nekako bio ushićen. Njemu je ta zgoda bila kao bajka, i to s poukom za svakoga.

Stric Alex i ja nismo baš osobito živo reagirali na tu priču. Kao i sve druge očeve priče, bila je poput jajeta čvrsto zatvorena i potpuna.

Naručismo opet pivo. Poslije će stric Alex sudjelovati u osnivanju indianapoliske sekcije Društva antialkoholičara iako osobno, kako mu je žena često ponavljala i isticala, nije nikad bio alkoholičar. Sad nam je stao pripovijedati o Columbia Conserve Company, tvornici konzervi koju je 1903. u Indianapolisu osnovao Powersov otac, William Hapgood, također diplomirani harvardovac. To je bio famozan pokus s demokratskim proizvodnim poduzećem, ali ja dotle još nisam bio čuo za nj. Bilo je mnogo toga što dotle još nisam bio čuo.

Dakle, tvornica je proizvodila juhu od rajčica, čili-umak, kečap i još neke konzerve. Glavna joj je sirovina bila rajčica. Firma je poslovala bez ikakve dobiti sve do 1916. Čim je stekla prvu dobit, Powersov je otac odlučio svojim radnicima dati sve beneficije koje je smatrao prirodnim pravom radnika diljem svijeta. Druga dva glavna dioničara bila su njegova dva brata, koji su se složili s njim.

I tako, osnovao je savjet od sedam radnika koji će upravnom odboru predložiti visinu nadnica i radne uvjete. A upravni odbor, bez ičijeg nagovora i poticaja, već je bio objavio da više neće biti vansezonskih privremenih otpuštanja, čak i na takvu o sezoni ovisnu poslu, te da će biti plaćenih odmora, radnici i njihove obitelji imat će besplatne zdravstvene usluge i plaćena bolovanja, utemeljit će se mirovinski fond, a krajnji je cilj firme da programom dodjele dividendi u dionicama postane vlasništvo radnika.

- Pa je kahirala - zaključio je stric Alex s određenim mračnim, darwinovskim užitkom.

Otac ništa ne reče. Možda ga uopće nije slušao.

Sad imam pri ruci knjigu Michaela D. Marcaccia *Hapgoodovi, tri revna brata* (izdalo Sveučilište Virginije, Charlottesville, 1977). Ta tri brata bili su William, osnivač Columbia Conserve Company, te Norman i Hutchins, također harvardovci, obojica socijalistički orijentirani novinari, urednici i pisci u New Yorku i oko njega. Prema gospodinu Marcacciu, Columbia Conserve Company poslovala je s priličnim uspjehom sve do 1931. kad ju je smrtno pogodila Velika kriza. Mnoge su radnike morali otpustiti, a ostalima smanjiti plaće za pedeset posto. Firma je bila teško zadužena kod Continental Cana koji je od nje zahtijevao konvencionalniji odnos prema radnicima, makar bili i dioničari, što su većinom i bili. Tako je pokus završen. Više nije bilo novca kojim bi se financirao. A oni što su podjelom dobiti stekli dionice, sad su raspolagali samo djelićima jedne firme na izdisaju.

Firma se ipak održala još neko vrijeme. Zapravo, onda kad sam ručao sa stricem Alexom, ocem i Powersom Hapgoodom, još je postojala. Ali je to bila samo obična tvornica što svojim radnicima ne daje ni krajcare više od onoga što daju ostale takve tvornice. Ono što je od nje ostalo konačno je 1953. prodato jednoj jačoj firmi.

Onda je u restoran ušao Powers Hapgood, običan američki srednjozapadnjački anglosaški tip u jeftinom poslovnom odijelu. Na reveru je nosio sindikalnu značku. Bio je veseo. Mog oca poznavao je tek površno, ali je zato dobro znao strica Alexa. Ispričao se što kasni. Zadržao se na sudu, reče, gdje je svjedočio u vezi s neredima u nekom štrajku prije nekoliko mjeseci. On osobno nije imao nikakve veze s tim neredima. Prošli su njegovi dani borbe. Nikad se više neće tući protiv nekoga, nikad ga više neće pendrečiti kao vola niti trpati iza rešetaka.

Bio je izvrstan pripovijedač i to tako divnih priča kakve nikad nisam čuo ni od oca ni od strica Alexa. Kad je vodio demonstracije protiv pogubljenja Sacca i Vanzettija, otpremili su ga u ludnicu. Tukao se s organizatorima sindikata Johna L. Lewisa, Združeni rudarski radnici, koji je smatrao previše desnim. Onda je 1936. u Camdenu, država New Jersey, organizirao štrajk članstva sindikata Kongresa industrijskih organizacija protiv radio-kompanije RCA. Strpali su ga u zatvor. Nato je nekoliko tisuća štrajkača opkolilo zatvor; linč-gomila

kao na filmu, ali s obratnim ciljem, pa se šerif brže-bolje predomislio i pustio ga. I tako dalje i tako dalje. Kako sam rekao, uspomene na neke od tih zgoda koje sam od njega čuo, stavio sam u usta jednoj izmišljenoj ličnosti u ovoj knjizi.

Tako je on i na sudu, cijelo to prijepodne, pričao priče. I sudac i svi ostali prisutni samo su ga zadivljeno slušali, vjerojatno očarani takvim nesebičnim i plemenitim pothvatima. Kako sam shvatio, sudac je i poticao Hapgooda neka još priča. U ono doba je povijest rada bila kao neka pornografija, a danas je to još više. U javnim školama i po pristojnim domovima bilo je, a i danas još jest, prilično nedolično pripovijedati o patnjama i borbama radnika.

Pamtim ime tog suca, zvao se Claycomb. Lako sam ga upamtio zato što mi je sučev sin Moon bio kolega u gimnaziji.

Kako je ispričao Powers Hapgood, otac Moona Claycomba mu je na kraju, prije prekida za ručak, postavio još jedno pitanje:

- Recite mi, gospodine Hapgood, zašto ste vi, čovjek iz tako ugledne obitelji i s takvim visokim obrazovanjem, izabrali upravo takav život?

- Zašto? - dočekao je Hapgood, prema riječima Hapgooda. - Zbog govora na Maslinskoj gori, časni suče.

A onda je otac Moona Claycomba rekao:

- Rasprava se prekida do dva sata po podne.

Što je zapravo govor na Maslinskoj gori?

To je Isusovo proročanstvo da će siromašni u duhu ići u kraljevstvo nebesko; da će se oni koji tuguju utješiti; da će krotki baštiniti zemlju; da će se žedni i gladni pravednosti nasititi; da će milosrdni postići milosrđe; da će oni koji su čista srca Boga gledati; da će se mirotvorci zvati sinovi Božji; da će progonjenima zbog pravednosti također pripadati kraljevstvo nebesko; i tako dalje i tako dalje.

Ličnost u ovoj knjizi koja je, kako rekoh, nadahnuta Powersom Hapgoodom, neoženjen je čovjek koji ima problema s alkoholom. Powers Hapgood bio je oženjen i, koliko znam, nije imao nikakvih ozbiljnijih problema s alkoholom.

Tu je još jedna sporedna ličnost, neki, kako sam ga nazvao, Roy M. Cohn. Za njega mi je kao predložak poslužio famozni antikomunist,

pravnik i biznismen koji se posve sukladno, to mi se mora priznati, zove Roy M. Cohn. Uvrstio sam ga s njegovim ljubaznim dopuštenjem koje mi je dao jučer, to jest 2. siječnja 1979. Obećao sam mu da mu neću krnjiti ugled i da ću ga prikazati kao strašno djelotvornog i tužitelja i branitelja, bez obzira čijeg.

Dok smo se vraćali kući s ručka s Powersom Hapgoodom, otac je manje-više šutio. Vozio me u svom »plymouthu«. Petnaestak godina poslije, policija će ga zaustaviti zato što je prošao kroz crveno na semaforu. Onda će utvrditi da već dvadeset godina vozi bez vozačke dozvole, što znači da je nije imao ni onog dana kad smo ručali s Powersom Hapgoodom.

Kuća mu je bila izvan grada. Kad smo stigli na periferiju, rekao mi je kako ćemo, ako nam se posreći, vidjeti jednog vrlo čudnog psa. To je njemački ovčar, rekao je, koji jedva stoji na nogama, toliko su ga puta izbubali automobili. A on, pas, jednako nasrće na njih, jedva ide, posrće, a oči mu živa vatra od lude hrabrosti i bijesa.

Pas se ne pojavi toga dana. Ali - nije bio nikakva izmišljotina. Vidio sam ga jednom drugom zgodom: vozio sam se sam, a on se bio skupio uz cestu, spremio se da zarije zube u moju prednju gumu. Ali je njegov napad bio žalosna slika. Stražnjim je nogama jedva micao. Išao je sve kopajući prednjim šapama kao da vuče traktor.

To je bilo onoga dana kad je atomska bomba bačena na Hirošimu.

Ali, vratimo se onom danu kad sam ručao s Powersom Hapgoodom.

Otac je spremio kola u garažu, pa je konačno progovorio nešto o ručku. Naime, zapanjila ga je žestina kojom je Hapgood spominjao slučaj Sacca i Vanzettija, zacijelo najkolosalniju i najžešće kritiziranu sudsku nepravdu u povijesti Amerike.

- Znaš - rekao je otac - ni pojma nisam imao da se uopće sumnjalo u njihovu krivnju.

Eto kakva je čista umjetnička duša bio moj otac.

U ovoj knjizi spominje se žestok sukob između štrajkača s jedne i policije i vojske s druge strane, koji je nazvan »masakrom kod Cuyahoge«. To je izmišljena pripovijest, zapravo mozaik sastavljen od elemenata mnogih takvih sukoba za ne tako davnih dana.

Ta priča živi kao mit u duhu glavne ličnosti ove knjige, Waltera F. Starbucka, kojem je život posve slučajno bio određen tim masakrom, iako se masakr dogodio Tisuću osamsto devedeset četvrte, na Božić ujutro, mnogo prije Starbuckova rođenja.

A evo te priče:

U listopadu 1894. Daniel McCone, osnivač i vlasnik željezare Cuyahoga Bridge and Iron Company, i tada najveći samostalni poslodavac u Clevelandu, država Ohio, preko svojih predradnika obavijestio je radnike da im smanjuje nadnice za deset posto. Sindikata nije bilo. McCone je bio prekaljen i talentiran strojarski inženjer, samouk, iz radničke obitelji u Edinburghu u Škotskoj.

Polovica njegove radne snage, otprilike tisuću ljudi, na čelu s Colinom Jarvisom, običnim lijevačem ali darovitim govornikom, napustilo je rad, pa je željezara morala prekinuti proizvodnju. I bez tog smanjenja nadnica, radnicima je bilo gotovo nemoguće opskrbiti svoje obitelji nužnom hranom, odjećom i krovom nad glavom. Svi su bili bijelci, a većinom i rođeni mještani.

Priroda je tog dana bila suosjećajna. I nebo i jezero Erie bili su jednake, mrtvački sive boje.

Kućice prema kojima su se odvucli štrajkači bile su blizu željezare. Mnoge od tih kućica, kao i trgovine mješovitom robom, pripadale su McConeu.

Čini se da je među onim teško ogorčenim i razočaranim klipsačima bilo špijuna i provokatora, tajnih i dobro plaćenih agenata Pinkertonove detektivske agencije. Ta firma i danas radi i prosperira, sad je vlasništvo korporacije RAMJAC.

Daniel McCone imao je dva sina, Alexandera Hamiltona i Johna: prvome je bilo dvadeset dvije, a drugome dvadeset pet godina. Alexander Hamilton je u svibnju te godine bio diplomirao na Harvardu, gdje se nije ničim napose istaknuo. Bio je mekušac, stidljivac i mucavac. John, stariji sin i očiti baštinik željezare, propao je već na prvoj godini studija, na Tehnološkom institutu Massachusettsa, pa je postao očev pouzdanik i desna ruka.

Radnici svi do jednoga, i štrajkači i neštrajkači, mrzili su McConea i njegova sina Johna, ali su priznavali da se oni u kovanje željeza i čelika razumiju više nego itko na svijetu. A mladi Alexander djelovao

im je kao kakva curica, činio im se priglupim i prevelikom kukavicom koja se nikada neće ni primaknuti bliže pećima i padnim čekićima gdje je najopasniji posao. Znali bi mu katkad mahnuti rupčićem, kao pozdrav njegovoj jalovosti i nevažnosti.

Kad je Walter F. Starbuck, u duhu kojeg živi ovaj mit, mnogo godina poslije upitao Alexandera zašto je nakon Harvarda uopće išao raditi u takvo negostoljubivo mjesto, pogotovu što to otac nije od njega tražio, Alexander je izmucuo odgovor koji bi, dešifriran, glasio otprilike ovako:

- U ono vrijeme mislio sam da bogataš mora upoznati izvor odakle mu bogatstvo teče. To je bila ludost mladosti. Veliko bogatstvo treba ili prihvatiti bez ikakvih pitanja, ili ga ne prihvatiti.

O Alexanderovu mucanju prije masakra u Cuyahogi: u govoru se ograničavao na manje-više uljudne fraze kojima je izražavao krajnju skromnost; ali nikad ni pred kim nije ostao nijem, sa svim svojim mislima sputanim u sebi, više od tri sekunde.

A inače, kako bilo da bilo, pred svojim dinamičnim ocem i bratom ne bi se ni usudio mnogo govoriti. Ali je, s vremenom, tom šutnjom krio tajnu koja mu je svakim danom bila sve draža: da poslovanje shvaća jednako dobro kao oni. Kad god bi oni objavili kakvu odluku, on bi gotovo redovito unaprijed znao kakva treba i mora biti - i zašto. To još nitko nije znao, ali je i on, boga mu, bio industrijalac i inženjer.

Kad je u listopadu izbio štrajk, Alexander je velikim dijelom pogodio što treba poduzeti, iako dotle još nikad nije imao posla s nekim štrajkom. Harvard je bio milijunima kilometara daleko. Od svega što je ondje naučio, ništa neće ponovno pokrenuti rad u željezari. Ali Pinkertonova agencija hoće, i policija hoće, a možda i Nacionalna garda. Otac mu i brat još ništa nisu rekli, a Alexander je već znao da u drugim krajevima zemlje ima takvih očajnika koji će preuzeti posao za bilo kakvu nadnicu. A kad su otac i brat to rekli, onda je on naučio još nešto o poslu: da ima društava, što se često predstavljaju kao radničke organizacije, koja se i bave isključivo time - to jest, novačenjem takvih ljudi.

Tako su krajem studenog dimnjaci željezare opet rigali dim. Štrajkači više nisu imali ni prebijene pare da plate stanarinu, kupe hranu i ogrjev. Svaki je veći poslodavac u krugu od petsto kilometara

dobio popis njihovih imena, neka se zna kakvi su smutljivci. Njihov je nominalni šef Colin Jarvis bio u zatvoru, čekao je suđenje pod lažnom optužbom za umorstvo.

Onda je 15. prosinca žena Colina Jarvisa, zvana Ma, na čelu delegacije od dvadeset štrajkačkih žena, došla pred glavni ulaz u željezaru i zatražila da je primi Daniel McCone. A Daniel im je poslao sina Alexandera s pismenom porukom koju je Alexander uspio pročitati na glas bez ikakva mucanja. Poruka je glasila: Daniel McCone je prezauzet poslom, on nema vremena za nekakve neznance koji inače nemaju više nikakve veze s njegovom željezarnom Cuyahoga Bridge and Iron Company; nisu li se možda prevarili, zamislili da je željezara dobrotvorno društvo? Ako je tako, neka se obrate svom svećeniku, ili policiji, oni im mogu dati adrese društava od kojih će tražiti pomoć - ako im je ona zbilja potrebna i ako smatraju da je zaslužuju.

Ma Jarvis odgovorila je Alexanderu da je njezina poruka još jednostavnija: štrajkači će se vratiti na posao uz bilo kakve uvjete. Većina ih je dotle već bila izbačena iz stanova i nije imala kamo poći.

- Žao mi je - odgovorio je Alexander - ja vam mogu samo još jednom pročitati očevu poruku, ako hoćete.

Mnogo godina poslije, Alexander McCone reći će kako mu ona konfrontacija sa ženama nije bila ni najmanje neugodna. Dapače, reći će, bio je ushićen što je on takva pouzdana »t-t-t-transmisija«.

Sad je pred žene istupio policijski kapetan. Upozorio ih je da su u prekršaju, takvim velikim skupom ometaju promet i ugrožavaju javnu sigurnost. Naredio im je neka se odmah raziđu - u ime zakona.

Žene su poslušale. Povukle su se preko velikog trga što je ležao pred glavnim ulazom u željezaru. Fasada željezare bila je namjerno izgrađena tako da kulturne ljude podsjeti na Piazzu San Marco u Veneciji. Toranj sa satom bio je kopija čuvenog zvonika na venecijanskom trgu, samo upola manji.

Upravo će s vidikovca na tornju Alexander, njegov otac i njegov brat na Božić ujutro promatrati masakr kod Cuyahoge. Svaki sa svojim dalekozorom. I svaki sa svojim lijepim revolverčićem.

Na tornju nije bilo zvona, a ni na trgu dolje nije bilo kavana i trgovina. Graditelj je trg opravdao isključivo praktičnom svrhom. Pružao je sav potreban prostor za kola, kočije i tramvaje s konjskom vučom, što dolaze i odlaze. Graditelj se pokazao praktičarom i time što je predvidio i da željezara bude utvrda. Gomila koja bi htjela jurišati na glavni ulaz morala bi najprije prijeći sav onaj brisani prostor.

Sa ženama, preko trga, povukao se jedan jedini novinar, iz lista *Cleveland Plain Dealer* koji je sad vlasništvo korporacije RAMJAC. I on je upitao Ma Jarvis što sada kani učiniti.

Naravno, ona nije imala nikakvih alternativa. Štrajkači više i nisu bili štrajkači, nego samo nezaposleni ljudi koje tjeraju iz kuća.

Ali je ipak odvažno odgovorila: - Vratit ćemo se. - A što je drugo mogla reći?

Novinar je htio znati kad će se vratiti.

Njezin je odgovor vjerojatno bio samo izraz očaja krštene duše, a sa zimom na pragu.

Rekla je: - Na Božić ujutro.

Te riječi objavljene su u novinama, a urednici su ih komentirali kao prijatnju. I glas o tom predstojećem Božiću u Clevelandu pukao je na daleko i široko. Simpatizeri štrajkača - propovjednici, pisci, radnički organizatori, pučki političari i tako dalje i tako dalje - navalili su sa svih strana, kao u očekivanju nekog čuda. To su bili otvoreni neprijatelji ekonomskog poretka, onog tadašnjeg.

Edwin Kincaid, guverner Ohija, mobilizirao je, radi zaštite željezare, jednu pješadijsku četu Nacionalne garde. To su bili seoski momci iz južnog dijela države, koji su izabrani zato što među štrajkačima nisu imali ni svoje ni prijatelja, pa se računalo da će u njima gledati samo ono što jesu - nerazumne izgrednike i buntovnike. Oni, gardisti, bili su predstavnici jednog američkog ideala: ideala zdravog, veselog građanina-vojnika koji obavlja svoje svakodnevne poslove a skače na noge čim domovini zatreba da demonstracijom oružja i discipline nekom utjera strah u kosti. Samo će izbiti, kao po čaroliji, na užas neprijatelja Amerike. A čim nevolja prođe, opet će nestati.

Američka stajaća vojska, koja se borila protiv Indijanaca do zadnjeg indijanskog atoma snage, bila je spala na trideset tisuća ljudi. Što se

tiče one utopijske milicije diljem zemlje, još riječ-dvije: ona se uglavnom sastojala od seoskih mladića, jer su tvornički radnici bili slaba zdravlja a radno im je vrijeme bilo predugo. Uzgred rečeno, ubrzo, u španjolsko-američkom ratu, vidjet će se da su ti milicionari na bojnom polju više odmoć nego pomoć - jer im je obuka nikakva.

Zacijelo je takav dojam o milicionarima stekao i mladi Alexander Hamilton McCone, kad su oni na Badnjak stigli u željezaru. To jest, da to nisu vojnici. Posebnim vlakom, na industrijskom kolosijeku, dovezli su se ravno u visokom željeznom ogradom opkoljeni krug željezare. Izbili su iz vagona na utovarnu platformu kao kakvi obični putnici što su došli svaki svojim poslom. Uniforme im samo upola zakopčane, štoviše, na nekima ni dugmeta. Neki gologlavi, više i ne znaju gdje im je šešir. Gotovo svi vuku smiješne, nimalo vojničke kovčege i torbe.

A oficiri? Kapetan im je bio šef pošte u Greenfieldu, država Ohio. Dva poručnika bili su sinovi blizanci predsjednika greenfieldske banke. Šef pošte i bankar svojedobno su učinili neke usluge guverneru. Otud im činovi - nagrada. A oficiri su, od svoje strane, nagradili one koji su njima nečim ugodili, postavili ih za narednike i kaplare. A vojnici, od svoje strane, imali su moć, ako bi se njome htjeli poslužiti, da svojim nadređenima zagorče život ruglom i prezirom koji bi se mogli prenijeti i na njihove potomke.

Ondje, na utovarnoj platformi željezare Cuyahoga, stari Daniel McCone konačno je prišao jednom od onih vojnika što su se okretali bez veze i uzgred jeli i upitao:

- Tko je ovdje glavni?

Sreća je htjela da je to pitanje postavio upravo kapetanu koji mu je na to odgovorio:

- Pa, gospodine, da prostite, mislim da sam ja. Ipak, milicionarima svaka čast: unatoč svojim bajunetama i bojevoj municiji, od njihove ruke sutradan nikome neće ni vlas pasti s glave.

Smjestili su ih u jednoj praznoj radionici. Spavali su u pregracima. Svaki je sa sobom ponio hranu od kuće. Imali su šunke, pečene piletine, pite i kolača. Jeli su što su htjeli i kad su htjeli i pretvorili su

radionicu u izletište. Kad su otišli, radionica je bila slika seoskog smetlišta. Za bolje i nisu znali.

Da, stari Daniel McCone i njegova dva sina također su proveli noć u željezari, na poljskim krevetima u svojim uredima u prizemlju tornja i s nabijenim revolverima pod jastukom. A kad će imati svečani božićni objed? Tek sutradan u tri sata popodne. Dotle će zlo već zacijelo proći. Neka se mladi Alexander pokaže, reko mu je otac, neka dokaže kako je lijepo obrazovan, neka sastavi i pročita dostojnu molitvu zahvalnosti kad sjednu za stol.

Cijelu noć, straže Nacionalne garde, pojačane Pinkertonovim agentima i gradskim policajcima, patrolirale su na smjenu duž ograde željezare. Gardisti, inače naoružani samo revolverima, sad su imali puške i sačmarice što su ih ili donijeli od kuće ili ih posudili od prijatelja.

Četiri su Pinkertonova čovjeka spavala cijelu noć. To pravo dato im je kao nekim svojevrsnim stručnjacima. Bili su snajperisti.

McConeove ujutro nisu probudile trube, nego lupa čekića i škripa pila što su odjeknule trgovom. Kod glavnog ulaza, odmah iza ograde, tesari su dizali visoku tribinu. Na nju će se popeti clevelandski šef policije, neka ga svi dobro vide. U datom će momentu gomili pročitati odredbe Zakona o javnom redu države Ohio. Takav je propis - to čitanje. Prema zakonu, svaki nedopušteni skup od najmanje dvanaest osoba mora se, nakon čitanja zakonskih odredaba, razići u roku od jednog sata. Ne raziđu li se, ljudi će time počinuti krivično djelo kažnjivo od deset godina do doživotne robije.

Opet je priroda suosjećala s danom - stalo je blago sniježiti.

Da, i zatvorena kočija vučena parom bijelih konja dokotrljala se trkom na trg i stala kod glavnog ulaza željezare. Na svjetlost rane zore iskočio je pukovnik Gorge Redfield, guvernerov zet, koga je tast postavio za pukovnika, a došao je čak iz Sanduskyja radi preuzimanja komande nad milicionarima. Bio je vlasnik pilane, a osim toga je još trgovao krmom i ledom. Nikad nije bio vojnik, niti je što znao o vojsci, ali se za tu priliku kostimirao kao konjički oficir; i pripasao je sablju, tastov dar.

Odmah je otišao u radionicu, održat će govor svojim trupama.

Ubrzo su zatim stigla i kola s policajcima. To su bili obični gradski policajci, sad su se još naoružali drvenim štitovima i tupim kopljima.

Na vrh tornja podignuta je jedna, a na motku kod glavnog ulaza druga američka zastava.

Bit će to samo parada, alegorična predstava, pomislio je mladi Alexander. Neće tu biti ni pucanja ni smrti. Samim načinom kako će se ljudi postaviti, rasporediti, bit će sve rečeno. Uostalom, štrajkači su bili poručili da će s njima doći njihove žene i njihova djeca, nitko od njih neće imati puške, ma čak ni pravoga noža s oštricom dužom od sedam centimetara.

U svom su pismu rekli: »Mi samo želimo još jednom vidjeti željezaru kojoj smo posvetili najbolje godine svojih života i svoja lica pokazati svakom onom kome je možda stalo da ih pogleda, pokazati ih i Svemogućem Bogu, samo ako će ih On pogledati, i, stojeći nijemo i nepokretno, upitati: Zaslužuje li ijedan Amerikanac takvu nesreću i jad kakve smo mi sad doživjeli?«

Ne može se reći da Alexandera nije dirnula ljepota toga pisma. Napisao ga je zapravo pjesnik Henry Niles Whistler, koji je također bio došao u grad da ohrabri štrajkače. I Whistler je bio harvardovac. Pismo zaslužuje veličanstven odgovor, pomislio je Alexander. I smatrao je da će tu zadaću zacijelo obaviti one razvijene zastave i stroj građana-vojnika i policajci svojim dostojanstvenim i čvrstim držanjem.

Zakon će se jasno i glasno pročitati, svi će ga čuti, i svi će poći kući. Nema razloga zbog kojeg bi se mir mogao poremetiti.

U svojoj molitvi tog popodneva Alexander je kanio reći da bi Bog morao štititi radne ljude od vođa poput Colina Jarvisa koji ih je nahuškao da se izlože takvoj nesreći i jadu.

I u sebi je dometnuo: »Amen«.

I ljudi dođoše - kako su obećali. Došli su pješice. Naime, da bi ih u tome omeli, gradski su oci za taj dan zabranili tramvajski promet u tom dijelu grada.

S njima je bilo mnogo djece, pa i nejačadi na rukama. Jedno takvo dojenče bit će ubijeno i nadahnut će Henryja Nilesa Whistlera da napiše pjesmu koja je poslije uglazbljena i koja se i danas pjeva - »Bonnie Failey«.

A gdje su bili vojnici? Oni su još od osam sati stajali u stroju ispred ograde željezare, već s nataknutim bajunetima i punim rancima na leđima. Ti su ranci bili teški po dvadeset pet i više kilograma. To je bio izum pokovnika Redfielda koji je smatrao da će oni ranci na leđima dati njegovu ljudstvu opasniji izgled. Gardisti su se postrojili u vrstu što se protezala od jednog do drugog kraja trga, cijelom njegovom širinom. Borbeni je plan bio ovakav: ako se gomila, pošto je upozore, ne razide, vojnici će s uperenim bajunetima, sporim ali nezadrživim, ledenohladnim korakom, raščistiti trg - u savršeno ravnom stroju stršećeg hladnog i oštrog čelika, što napreduje, strogo po komandi, korak, drugi, treći, četvrti...

Izvan ograde, od osam sati, stajali su samo vojnici. Snijeg je i dalje padao. Kad je čelo gomile izbilo na trg, između njega i željezare prostirao se tepih djevičanskog, neizgaženog snijega. Gomila je utisnula prve tragove stopala na snijegu.

Osim onih što su htjeli poruku svoje duše prenijeti željezari Cuyahoga, došli su i mnogi drugi. I sami štrajkači nisu znali i pitali su se tko li su ti odrpani neznanci od kojih je također mnogo dovelo i svoje obitelji. Ti autsajderi željeli su isto tako samo jedno: svijetu demonstrirati svoju bijedu i jad na taj božićni blagdan. Zureći kroz dalekozor, mladi Alexander pročitao je parolu koju je nosio jedan čovjek: »Erie Coal and Iron - nepošten prema radniku«. A Erie Coal and Iron nije bio čak ni ohijska firma, nego iz Buffala u državi New York.

Prema tome, zbilja je puki slučaj htio da Bonnie Failey, dojenče ubijeno u masakru, bude dijete upravo jednog štrajkača radnika željezare Cuyahoga, pa je Henry Niles Whistler, u refrenu pjesme posvećene njemu, mogao napisati:

*Neka vrag te, Dan McCone, odnese, i amen!
Duša ti je čelik siv, a srce ti kamen.*

Mladi je Alexander pročitao onu parolu o firmi Erie Coal and Iron stojeći kod jednog prozora na prvom katu tornja, u uredskom krilu što se protezao do sjeverne stijene. Alexander je stajao u hodniku što se protezao do sjeverne stijene. Alexander je stajao u hodniku što je također bio u venecijanskom stilu, u dugom hodniku s

prozorom na svaka tri metra i zrcalom na dnu. U zrcalu se hodnik činio beskrajno dugim. Prozori su gledali na trg. I ondje, u onom hodniku, postavila su se ona četiri Pinkertonova snajperista, da odanle obave svoj posao. Svaki je sebi izabrao po jedan prozor, preda nj postavio stol, a za stolom namjestio udoban naslonjač. I svaki je sobi na stol postavio nekakav oslonac za pušku.

Strijelac pored kojeg se našao Alexander imao je na svom stolu vrećicu s pijeskom koju je u sredini udubio bridom svoje dlakave šake. Tu će mu puška počivati, kundak će čvrsto pritegnuti uz rame, pa će iz svoga udobnog naslonjača kroz mušicu nišani u ovo ili ono lice u gomili.

Strijelac dolje, na onom kraju hodnika, bio je po zanimanju strojar, pa je sebi napravio nisko tronožno postolje s pomičnim prstenom na vrhu, i posadio ga preda se na stol. Bude li gužve, puška će mu ležati u onom prstenu.

Sva četvorica su na stol postavili metke, šipku za čišćenje puške, krpu i ulje, uredno ih izložili kao kakvi tezgari, radi predaje.

Prozori su još bili zatvoreni. A osim onih snajperista, za prozorima je bilo i nekih drugih ljudi koji nisu bili baš tako spokojni i uredni. To su bili tvornički stražari, a oni su veći dio noći proveli budni. Neki su od njih i pili, »da odagnaju san«, kako su rekli. Rasporedili su se iza prozora, sa svojim puškama i sačmaricama, za slučaj da gomila pokuša po svaku cijenu napasti željezaru pa je drukčije ne možeš odbiti doli ubitačnom vatrom.

Ti ljudi su dotle već bili uvjerali same sebe da do napada mora doći. Svojim nervoznim i razmetljivim držanjem potaknuli su u mladom Alexanderu prvu slutnju da »u cijeloj predstavi ima nekih neizvjesnih elemenata«, kako će mnogo godina poslije, dakako mucajući, reći mladom Walteru F. Starbucku.

Naravno, Alexander je u džepu kaputa imao nabijen revolver - kao i njegov otac i brat, uostalom, koji su sad došli u hodnik da još jednom obiđu i odobre raspored snaga. Bilo je deset sati ujutro. Vrijeme je da se otvore prozori, rekoše. Trg je bio pun.

Vrijeme je da pođu na vrh tornja, rekoše Alexanderu, odanle će se najbolje vidjeti.

I tako, otvoriše se prozori a strijelci namjestiše svoje puške, svaki na svoj oslonac.

Tko su zapravo bili ta četiri snajperista - i je li zbilja postojao takav zanat? U ono doba snajperisti su imali i manje posla nego krvnici. Od one četvorice, dotle još nijedan nije bio unajmljen u tom svojstvu, a niti je bilo izgleda da će opet biti, osim u slučaju rata. Zapravo, samo je jedan od njih radio kod Pinkertona, i to honorarno, a ostala trojica bili su njegovi prijatelji. Četvorka je redovito išla zajedno u lov pa su oni tijekom godina bili stekli naviku da jedan drugome kade kakvi su nenadmašni strijelci. Prema tome, kad je Pinkertonova agencija objavila da bi unajmila četvoricu strijelaca, oni su se tu stvorili u tren oka, kao čarolijom, poput one čete građana-vojnika.

Onaj s tronožnim postoljem konstruirao je tu spravu za tu priliku. A onaj s vrećom pijeska još. se nikad nije poslužio vrećom pijeska. Isti je slučaj bio sa stolovima, naslonjačima i uredno složenim priborom i municijom; to su oni improvizirali prema svojoj predodžbi o držanju istinski profesionalnog strijelca.

Godinama poslije, na Starbuckovo pitanje koji je, po njegovu mišljenju, bio osnovni razlog masakra kod Cuyahoge, Alexander McCone će odgovoriti:

- A-a-a-američki ama-ma-ma-materizam k-k-kad se ra-ra-radi o ži-ži-ži-životu i smrti.

Kad su se prozori otvorili, do onih na tornju je zajedno sa hladnim zrakom doprlo brujanje gomile, nalik na šum oceanskih valova. Ljudi su htjeli biti nijemi, i mislili su da su nijemi - ali, ovaj je morao nešto šapnuti onome, a onaj pak odgovoriti, i tako dalje. Otuda bruj poput šuma oceana.

I samo je taj zvuk, nalik mlatnji na žalu, čuo mladi Alexander kad je s ocem i bratom izašao na vidikovac tornja. Branitelji željezare bili su tihi. Osim škripe i lupe otvaranja prozora na prvom katu, s ove strane žice nije bilo glasa.

Dok su tako čekali, Alexanderov otac reče:

- Dječaci moji, nije to nikakva slast, željezo i čelik svijati prema čovjekovim potrebama. Pametan čovjek ne bi se nikad bavio takvim poslom, da nije straha od zime i gladi. Pitanje je sad, dječaci moji,

koliko svijetu treba željeznih i čeličnih proizvoda? Ako toga nekome treba, onda Dan McCone zna kako se pravi.

Sad je unutar ograde nastalo neko gibanje. Clevelandski šef policije, s tekstom zakona o javnom redu u ruci, popeo se uza stepenice na tribinu. To je imao biti vrhunac parade, kako je mislio mladi Alexander, trenutak savršene ljepote.

A onda je Alexander kihnuo ondje gore na tornju. I učini mu se kao da mu je zajedno sa zrakom iz pluća odletjela i njegova romantična vizija. Odjednom je shvatio da u onome što će se dolje zbiti nema ničeg veličanstvenog. Ima samo bezumlja. Nema čarolija, a ipak, čini se da njegov otac, njegov brat, guverner, pa možda čak i predsjednik SAD Grover Cleveland očekuju od onog šefa policije da bude čarobnjak, Merlin - mahne čarobnim štapićem i gomila nestane.

»Neće tako biti«, pomislio je Alexander. »Ne može tako biti.«

I nije tako bilo.

Šef je izveo svoj hokus-pokus. Riječi koje je izviknuo odbile su se od zgrada, sudarile se s vlastitom jekom i dok su stigle do Alexanderovih ušiju zazvučale su mu kao nešto na babilonskom.

I apsolutno se ništa ne dogodi.

Šef se spusti s tribine. Na njemu si lako vidio da ni sam nije očekivao bogzna što, jer se ondje jednostavno skupila i prevelika masa. Vrlo se tiho i skromno pridružio svojim udarnim trupama što su, iako naoružane štitovima i kopljima, stajale na sigurnom iza ograde. Nije bio voljan od svojih tražiti neka nekoga uhapse niti da ičim izazovu toliku masu.

Ali se pukovnik Redfield zapjenio. Naredio je neka mu se ulazna vrata malo otvore, tek toliko da ga propuste, pa se pridružio svojim već upol promrzlim trupama. Zauzevši mjesto između dva seoska momka, u samom centru stroja, ispalio je komandu neka se bajuneti upere u gomilu što stoji sučelice stroju, a zatim i drugu - neka vrsta krene korak naprijed. Naređeno - izvršeno.

Gledajući odozgo, s tornja, mladi je Alexander vidio kako su dolje na trgu oni u prvim redovima gomile ustuknuli pred golim oštricama i sudarili se s masom što im je bila za leđima. Ali oni otraga, na začelju mase, pojma nisu imali što se događa naprijed, pa se nisu htjeli povući, popustiti pritisku.

Vojnici napraviše još jedan korak naprijed, a ljudi što su uzimali pritiskali su ne samo one za svojim leđima nego i one sa strane. Tako su se ljudi na jednom i drugom krilu gomile našli prignječeni uza zidove zgrade. A vojnici, njima nasuprot, nisu bili takve zvijeri da bi nekoga naboli, nego su krenuli u stranu svoje bajunete i tako otvorili brešu između oštrica i nepopustljivih zidova zgrada.

Kad su vojnici napravili još jedan korak naprijed, ljudi su, prema riječima već ostarjela Alexandera, »s-s-s-stali cu-cu-cu-curiti s o-o-o-biju s-s-strana s-s-s-stroja k-k-k-kao vo-vo-vo-voda«. Curenje je začas izraslo u bujicu koja razbi krila stroja i u tren oka nekoliko stotina ljudi izlilo se na prazan prostor između nebranjenih leđa vojnika i ograde željezare.

A pukovnik Redfield samo je sijevao očima ravno preda se i ni sanjao nije što mu se događa na krilima. Naredio je još jedan korak naprijed.

E, ali sad se gomila iza vojnika stala vladati vrlo zločesto. Najprije je jedan mladić kao majmun skočio jednom vojniku na ranac. Vojnik je samo sjeo, pa se vrlo smiješno bacakao ne bi li se uspravio. Sve istim postupkom, rušili se i drugi vojnici, jedan za drugim. Ako bi se jedan nekako digao opet na noge, tren poslije eto ga opet na tlu. Vojnici su puzali jedan k drugome, radi uzajamne zaštite. Nisu htjeli pucati. To je bila samo bezglava hrpa koja se brani, nešto nalik na ukočena dikobraza.

Pukovnik Redfield nije bio među njima. Uopće ga nije bilo na vidiku.

Nikada nitko nije priznao da je naredio strijelcima i stražarima kod prozora neka otvore vatru, ali su puške zapraskale.

Salva je na licu mjesta ubila četrnaest ljudi - od kojih jednog vojnika - a dvadeset trojicu teško ranila.

Alexander, već starac reći će da pucnjava nije odjeknula jače od praska »ža-ža-ža-žabica« a njemu se učinilo kao da je neki hirovit vjetar zapuhao trgom jer su ljudi poletjeli kao »li-li-li-lišće«.

Kad je sve bilo gotovo, zavládalo je opće zadovoljstvo što je čast spašena i pravda izvršena. Ponovno su uspostavljeni zakon i red.

Gledajući bojište, sad pusto osim leševa, stari je Daniel McCone rekao svojim sinovima:

- Dječaci moji, sviđalo vam se ili ne, ali ovo je posao kojim se bavite.

Pukovnika Redfielda naći će u jednoj sporednoj ulici, gola i izbezumljena, ali inače neozlijeđena.

Mladi Alexander nije ni riječi izustio sve do trena kad je to morao, što će reći za božićnim ručkom popodne. Došao je i taj čas i od njega su zatražili neka izgovori molitvu. I tada je otkrio da je postao smiješni mucavac, jezik mu se tako spetljao da uopće ne može govoriti.

Više nikada neće otići u željezaru. Postat će glavni clevelandski kolekcionar umjetnina i Klavni darivatelj Clevelandskog muzeja umjetnosti, pokazujući tako da obitelj McCone nije zainteresirana novcem i vlašću samo radi novca i vlasti.

Do kraja života ostao je takav težak mucavac da je rijetko izlazio iz svoje vile u Aveniji Euklid. Mjesec dana prije onog događaja kad mu se mucanje tako strašno pogoršalo, bio se oženio jednom Rockefellerkom. Inače, kako će poslije sam reći, zacijelo se nikad ne bi uspio oženiti.

Imao je kćer, koja se njega stidjela, kao uostalom i njegova žena. Nakon masakra prijatelj it će se samo s jednim čovjekom - i to s djetetom. Sa sinom svoje kuharice i svog šoferu.

Multimilijunaš je htio imati nekoga tko će s njim satima igrati šah. Zato je maloga tako reći zaveo, najprije jednostavnijim igrama - damom, dominom i sličnim - a onda ga je naučio i šahu. Ubrzo su igrali samo šah. Razgovor im je bio ograničen na uobičajene šale i zadirkivanja kojima šahisti prate svoju igru i što su uvijek iste valjda već tisuću godina.

Na primjer: »Ma je li ti ovo prvi put?« »Ma nemoj!« »Ode ti kraljica!« »Mene si našao, a?«

Dječak je bio Walter F. Starbuck. Bio je voljan tako neprirodno žrtvovati svoje djetinjstvo i mladost iz jednog razloga: Alexander Hamilton McCone obećao mu je da će ga jednog dana poslati na Harvard.

K. V.

Pomogni slabe što vape za pomoć, pomogni potlačene i postradale, jer su ti oni najbolji prijatelji; oni su ti drugovi koji se bore i padaju onako kao što su se tvoj otac i Bartolo borili i jučer pali zato da bi svi siromašni radnici uživali sreću slobode. U toj životnoj borbi naučit ćeš se još bolje voljeti i bit ćeš voljen.

NICOLA SACCO (1891-1927)

u svom posljednjem pismu trinaestogodišnjem sinu Danteu, 18. kolovoza 1927, tri dana prije pogubljenja u bostonskom zatvoru Charlestown. »Bartolo« je bio Bartolomeo Vanzetti (1888-1927), koji je pogubljen istog dana, na istoj električnoj stolici, izumu jednog zubara. Na isti način završio je još jedan čovjek, koji je još zaboravljeniji: to je Celestino Madeiros (1894-1927), čovjek koji je, još dok je čekao potvrdu presude zbog umorstva, priznao zločin zbog kojeg su Sacco i Vanzetti osuđeni. Madeiros je bio poznati kriminalac, ali se uoči smrti ponio nesebično.

1

Život teče dalje, da - a glupan i njegovo dostojanstvo brzo se razidu, da se možda više nikad ne spoje čak sve do Sudnjeg dana.

Pozor, molim, jer su u ovoj knjizi, što je povijest moga dosadašnjeg života, ne samo ljudi, nego i godine - ličnosti. Tisuću devetsto trinaesta obdari me rođenjem. Tisuću devetsto dvadeset deveta upropasti američku privredu. Tisuću devetsto trideset prva posla me na Harvard. Tisuću devetsto trideset osma daje mi moje prvo mjesto u državnoj službi. Tisuću devetsto četrdeset šesta daje mi ženu. Tisuću devetsto četrdeset šesta donese mi jednog nezahvalnog sina. Tisuću devetsto pedeset treća izbaci me iz državne službe.

Zato godine pišem velikim početnim slovom, kao da su osobna imena.

Tisuću devetsto sedamdeseta dodijeli mi zaposlenje u Nixonovoj Bijeloj kući. Tisuću devetsto sedamdeset peta otpremi me u zatvor zbog mojeg osobnog smiješnog sudjelovanja u američkom političkom skandalu što općeznanim postade pod imenom »Watergate«.

A onda se - prije tri godine - Tisuću devetsto sedamdeset sedma pripremila da me opet pusti na slobodu. Osjećao sam se kao hrpa smeća. Na meni zelenosmeđi kombinezon, zatvorenička uniforma. Sam sam u spavaonici, sjedim na ležaju s kojeg sam skinuo posteljinu. Deku, dvije plahte i jastuk, što ću ih zajedno s uniformom vratiti svojoj državi, leže uredno složeni meni u krilu. Na njima se sklopile moje pjegave, staračke šake. Zurim ravno preda se, u prvi kat jedne od zgrada Federalnog popravnog zavoda za odrasle s minimalnom paskom koji leži uza samu Zračnu bazu Finletter, pedeset pet kilometara od Atlante u državi Georgia. Čekam stražara koji će me odvesti u Upravnu zgradu gdje će mi dati otpusnicu i moje civilno odijelo. Na izlazu neće biti nikoga da me dočeka. Nigdje nikoga na svijetu da me milosrdno zagrlji - ili pak da mi dadne koji zalogaj, ili prenoćište za noć-dvije.

Da me netko gledao, vidio bi gdje svakih pet minuta ili tako otprilike činim nešto čudno. Jednako prazno zureći preda se, dižem ruke s posteljine i njima plješćem triput. Poslije ću objasniti zašto.

Bilo je devet sati ujutro, dvadeset prvog travnja. Stražar je kasnio već cijeli sat. S ruba jedne obližnje piste odbio se lovac, žderući svu

energiju za stotinu domova u tisuću godina, i rasparao nebo u komadiće. A ja - ni trepnuo okom. Na ono su stari kažnjenici i stražari u Finletteru bili oguglali. Ponavljalo se cijelo vrijeme.

Kažnjenici su bili sve sami počinitelji nenasilnih, »kravataških« ² krimena. Većinom su se bili odvezli još rano ujutro, u purpurnim školskim autobusima, da rade na raznim sitnim poslovima oko baze. U zavodu je bila ostala samo mala ekipa za održavanje čistoće - pranje prozora, metenje podova i tako dalje. Da, tu su bili i još neki, što su pisali, ili čitali, ili samo drijemali - oni prebolesni, obično sa srčanim smetnjama ili bolom u križima, što nisu sposobni za fizički rad. Što se mene tiče, da mi je to bio dan kao svaki drugi, radio bih u bolničkoj praonici baze. Bio sam, kako se to kaže, zdrav kao riba.

Pa zar u zatvoru nisu imali nikakvih posebnih obzira prema mojoj harvardskoj diplomi? Ne, ondje nije bilo razlike. Takvih kao ja bilo je najmanje još sedam - neke sam upoznao, a za neke sam samo čuo. A stizao je još jedan harvardovac, zapravo je imao zauzeti moj ležaj, čim ja odem: to je bio Virgil Greathouse, bivši ministar zdravlja, prosvjete i socijalne skrbi. Ma ja sam na ljestvici finletterskih intelektualaca stajao posve nisko. Bio sam običan, bijedan diplomirani student. Čak ni član Phi Beta Kappe. A imali smo dvadesetak i više članova Phi Beta Kappe, deset-petnaest liječnika, isto toliko zubara, jednog veterinarara, jednog doktora bogoslovije, doktora ekonomije, doktora filozofije, a odvjetnika sa zabranom obavljanja prakse bilo je kao jato srdela. Pravnika je bilo toliko da smo novajlije obično dočekivali s ovakvom šalom: »Čuj, kad s nekim razgovaraš, a taj nije pravnik, onda dobro pazi što govoriš! Tip je ko bog ili nadzornik ili stražar!«

Moja se bijedna diploma odnosila na humanističke znanosti, napose povijest i ekonomiju. Kad sam upisao studij na Harvardu, htio sam postati državni službenik - činovnik, molim, nikakva izborna funkcija. Mislio sam da u demokraciji ne može biti ljepšeg poziva od životne službe državi. Kako nisam mogao znati koja će me grana državne službe eventualno htjeti uzeti, hoće li vanjski poslovi, ili Biro za Indijance, ili tko zna tko, odlučio sam da mi naobrazba bude što šira. Zato sam i upisao humanističke znanosti.

Sad govorim o *svojim* nakanama i *svojim* uvjerenjima, ali kako sam onda bio još posve zelen, spremno sam prisvojio nakane i uvjerenja

jednog mnogo starijeg čovjeka. To je bio clevelandski multimilijunaš Alexander Hamilton McCone, iz harvardske klase Tisuću osamsto devedeset četvrte. To je bio osamljenik i mucavac, sin Daniela McConea. A Škot Daniel McCone bio je izvanredno talentiran i surov inženjer i metalurg, čovjek koji je osnovao željezaru Cuyahoga Bridge and Iron Company i najveći samostalni clevelandski poslodavac onda kad sam se ja rodio. Zamisli, roditi se tako davno, još Tisuću devetsto trinaeste! Ako bih ozbiljna lica ustvrdio kako se u ono doba nebo Ohija često znalo zamračiti od silnih jata tulećih pterosauru i kako su se brontosauri od četrdeset tona valjali i sentiš gukali u blatu rijeke Cuyahoga, bi li današnja mladež posumnjala u moje riječi? Ne bi.

Kad sam se rodio, u vili Alexandera Hamiltona McConea u Aveniji Euklid, njemu je bilo četrdeset jedna godina. Bio je oženjen Aliceom Rockefeller, ženom još bogatijom od njega, što je svoje dane uglavnom provodila u Evropi s njihovom jedinicom kćerkom Clarom. Majka i kći, koje su se nedvojbeno stidjele gospodina McConea zbog njegove strašne govorne mane a možda i još gore bile razočarane njime jer nije htio ništa raditi doli cijeli dan samo čitati knjige, rijetko bi bile kod kuće. A rastava je u ono vrijeme bila nezamisliva.

Clara - jesi li još živa? Mrzila me. Da, neki su me ljudi mrzili; ima takvih i danas.

Takav je život.

A zašto sam se rodio u žalosnoj tišini vile gospodina McConea, što sam bio? Moja majka, Anna Kairys, iz ruske Litve, bila mu je kuharica. Moj otac, Stanislaus Stankiewicz, iz ruske Poljske, bio mu je osobni čuvar i šofer. Oboje ga je iskreno voljelo.

Gospodin McCone dao je za njih, a i za mene, izgraditi lijep stan iznad svoje remize. A kad sam malo odrastao, postao sam mu drug u igri - ali uvijek u kući. Naučio me raznim igrama s kartama, pa damu i domino - i šah. Ubrzo smo igrali samo šah. Nije igrao dobro. Ja sam gotovo stalno dobivao, a možda je on potajno i pio. Zaključio sam da se nikada ne trudi naročito da dobije. Bilo kako bilo, on je stao ponavljati i meni i mojim roditeljima, i to još dok sam bio mali, kako sam ja genij, što sigurno nisam bio, i kako će me poslati na Harvard. Ocu i majci je tijekom godina valjda tisuću puta ponovio:

»Jednog dana bit ćete ponosni što vam je sin savršen harvardski džentlmen.«

U tom cilju, a kad mi je bilo otprilike deset godina, nagovorio je moje da prezime Stankiewicz promijene u Starbuck. Ljepše će me prihvatiti na Harvardu, reče, ako imam anglosasko prezime. I tako sam postao Walter F. Starbuck.

On sam nije baš zablistao na Harvardu, dapače, jedva se provukao. Ondje je i u društvenom smislu doživio debakl, ne samo zbog svog mucanja nego i zato što je bio sin obična i sramotno bogata imigranta. Imao je dakle sve razloge da mrzi Harvard - ali ne, obratno, osobno sam gledao kako ga s vremenom sve više idealizira i mistificira i na kraju ga je tako obožavao da je u doba kad sam išao u gimnaziju harvardske profesore smatrao najvećim mudracima u povijesti čovječanstva. Amerika bi bila raj na zemlji samo kad bi sve najviše funkcije u vlasti držali harvardovci.

Nešto se slično i dogodilo: kad sam seja, bistar i poletan mladić, zaposlio u državnoj službi, u Ministarstvu poljoprivrede Franklina Delana Roosevelta, sve više mjesta preuzimali su upravo harvardovci. To se tada meni činilo posve opravdanim. A sada mi se čini pomalo smiješnim. Jer, kako kažem, čak ni u zatvoru harvardovci ne predstavljaju ništa posebno.

Za vrijeme studija, tu i tamo osjetio sam kao dah nekog nagovještaja da ću, kada diplomiram, biti natprosječno sposoban da važne stvari tumačim ljudima što inače slabo kapiraju. Ali, vrijeme je pokazalo da nije tako.

Dakle, Tisuću devetsto sedamdeset sedme sjedio sam na svom ležaju u zatvoru i čekao stražara da dođe po mene. Ništa mi nije smetalo što kasni već cijeli sat. Nikamo mi se posebno nije žurilo, ma i nisam imao kamo poći. Stražar je bio Clyde Carter, jedan od malobrojnih prijatelja koje sam stekao u zatvoru. Zbližilo nas je uglavnom to što smo obojica završili dopisni tečaj za barmane kod jedne tvornice diploma u Chicagu koja se zove Illinoiški zavod za obrazovanje, a sada pripada korporaciji RAMJAC. Istoga dana i istom poštom obojica smo primili svoje diplome doktora miksoologije. Onda me je Clyde nadmašio upisavši i tečaj za monterne aklimatizacijskih uređaja. Clyde je rođak iz trećeg koljena predsjednika Sjedinjenih Država Jimmyja Cartera. Pet godina je

mlađi od predsjednika, ali je inače izgledom pljunuti on. Ima iste lijepe manire, isti vedar osmijeh.

Meni je barmanska diploma bila dovoljna. To je sve što sam želio raditi do kraja života: negdje posluživati za kakvim tihim barom, a idealno bi bilo u nekom gospodskom klubu.

I podignem staračke šake sa složene posteljine i njima pljesnem tri puta.

Opet jedan lovac skoči s ruba obližnje piste i razdere nebo u komadiće. A ja pomislim: »Bar više ne pušim.« To je točno. Ja, čovjek navikao na četiri kutije »pali malla« bez filtra na dan, više nisam rob kralja nikotina. Ubrzo će me moje trodijelno sivo odijelo s tankim prugama, proizvod Braće Brooks, što me čeka u zatvorskom skladištu, podsjetiti kakav sam žestok pušač bio, jer mi je pregorjelo na sto mjesta. Pamtim onu kao novčić veliku rupu na samom sastavu nogavica. U novinama je bila moja slika gdje, odmah nakon presude, sjedim na stražnjem sjedalu zelenih kola federalne policije; komentar je glasio da se na meni vidi da se strašno stidim, samo užasnuto zvjeram, nikome ne smijem pogledati u oči. A to je zapravo bila slika čovjeka kome upravo tog trena doslovce gori među nogama.

Misli mi odletješe k Saccu i Vanzettiju. Kad sam bio mlad, mislio sam da će se iz pripovijesti o njihovom mučeništvu diljem svijeta raširiti manija za pravdom prema običnom čovjeku. Zna li danas itko tko su oni bili, je li koga briga?

Ma kakvi!

Sjetim se masakra kod Cuyahoge, najkrvavijeg sukoba između štrajkača i poslodavca u povijesti američkog radništva. Dogodilo se u Clevelandu, ispred glavnog ulaza u željezaru Cuyahoga Bridge and Iron Company, na Božić ujutro Tisuću osamsto devedeset četvrte. Davno prije mog rođenja. Tada su moji roditelji još bili djeca u ruskom carstvu. Ali čovjek koji me je poslao na Harvard, Alexander Hamilton McCone, pratio je taj događaj s tornja željezare, sa svojim ocem i svojim starijim bratom Johnom. I upravo ondje se on, koji je dotle tek malo pentao, pretvorio u teška mucavca kome se pri najmanjem uzbuđenju, zbog obične sitnice, jezik jednostavno zauzla.

Uzgređ rečeno, željezara Cuyahoga već je odavno izgubila svoje značenje, osim u povijesti rada. Progutala ju je kompanija

Youngstown Steel, ubrzo nakon drugog svjetskog rata, a sama Youngstown Steel sada je obična sekcija korporacije RAMJAC.

Mir.

Da, i podignem staračke šake sa složene posteljine i njima triput pljesnem. Jest da je bilo blesavo, ali evo zašto sam to činio: s ta tri pljeska pratio sam jednu prostu pjesmicu koja mi se inače nikada nije svidjela, a onda mi je bila pala na um prvi put nakon više od trideset godina. Naime, znate, trudio sam se što manje misliti, jer mi je prošlost bila jezivo neugodna a budućnost jezivo strašna. Uz tolike neprijatelje što sam ih bio stekao dugim nizom godina, sumnjao sam da će me igdje itko htjeti uzeti za barmana. Mislio sam: ni kinta da kapne niotkuda, samo ću iz dana u dan biti sve gori umazanac i odrpanac. Završit ću među pijance i skitnice, naviknut ću se hladnoću ublažavati vinom iako mi alkohol nije nikad išao.

Najgore je to, mislio sam, što ću negdje spavati u nekoj uličici Boweryja, recimo, a naići će kakvi maloljetni delinkventi, od onih što mrze starce, naići će s kantom benzina. Polit će me - i kresnut će šibicu. A najgore od svega bit će kad mi plamen lizne oči.

Zar je bilo čudno što sam žudio za praznim duhom?

Samo što sam prazninu duha mogao postići tek povremeno. Ali, dok sam tako sjedio na svom ležaju, ipak sam uživao u relativnom spokojstvu; duh mi nije bio prazan, ali su se u njemu bar motale one misli kojih se nisam morao bojati: kako rekoh, mislio sam na Sacca i Vanzettija, na masakr kod Cuyahoge, na šah-partije sa starim Alexanderom Hamiltonom McConeom, i tako dalje i tako dalje.

A potpuna praznina, kad bih je postigao, potrajala bi samo desetak sekundi ili otprilike toliko - da bi onda bila poremećena onom pjesmicom koju je u mom duhu glasno i jasno pjevao neki tuđi glas i koje sam kraj morao popratiti s tri pljeska. Tekst te pjesme, kad sam je prvi put čuo za svoje brucoške godine u pijanom društvu na nekoj harvardskoj studoškoj veselici, bio mi je užasno odvratn. To je bila pjesma koju ženske uši ne smiju čuti. Možda je još nijedna žena nije čula, čak ni u današnje doba. Stihotvorac je takvim tekstom očito htio muškarcima što će pjevati tu njegovu pjesmicu tako ogrubiti čuvstva da više nikada ne povjeruju u ono što smo tada mi uglavnom vjerovali svim srcem: da su žene duhovnija i časnija bića od muškaraca.

A u to - o ženama - ja još i sad vjerujem. Nije li i to smiješno? U životu volio sam samo četiri žene - svoju majku, svoju pokojnu ženu, jednu ženu s kojom sam neko vrijeme bio zaručen, i još jednu. Sve ću ih opisati, kada tome dođe vrijeme. Ipak, sada ću reći samo jedno: kako mi se čini, svaka je od njih bila vrednija, u životu odvažnija i u tajne ovoga svijeta upućenija nego što bih ja ikada mogao biti.

U redu. Bilo kako bilo, sad ću ovdje prenijeti tekst te odvratne pjesme. Pa iako sam, zbog svog nedavnog visokog položaja u jednoj korporacijskoj organizaciji, tehnički odgovoran za objavljivanje nekih superprostačkih knjiga o ženama koje su ikada napisane, opet se nekako žacam da na papir, gdje možda još nikad nisu bile, stavljam riječi te pjesme. Uzgred rečeno, melodija te pjesme je stara, to je neka melodija koju ja zovem »Ruben, Ruben«. Zacijelo ima još mnoga imena.

Čitatelji također moraju shvatiti da te riječi nisam čuo iz usta nekakvih sredovječnih grubijana, nego iz usta studentarije, zapravo dječaka koji su, u Velikoj krizi što je tekla i s drugim svjetskim ratom na pragu, a k tome ogorčeni vlastitim djevičanstvom, imali dobrih razloga da se skamene pred svim onim što će tadašnje žene očekivati od njih. Jer će žene očekivati da se oni nakon diplomiranja situiraju visoko plaćenim poslovima, a oni ne znaju kako će to izvesti kad na sve strane poslovi samo propadaju. Žene će od njih očekivati da budu hrabri vojnici, a po svoj prilici srce će im pasti u gaće kad meci stanu zviždati a granate praskati. Pa tko može biti apsolutan gospodar svojih reakcija kad meci zvižde a granate praskaju? Tu će biti bacača plamena i otrovnih plinova. Bit će užasnih eksplozija. Onome što stoji pored tebe moglo bi otkinuti glavu - i od vrata mu napraviti fontanu.

I žene, kad se oni njima ožene, očekivat će da već prve bračne noći budu savršeni ljubavnici - i stručni i obzirni, i vulgarni i nježni, i razbludni i taktični, i da o funkcijama reproduktivnih organa i jednog i drugog spola znaju više nego cijeli harvardski Medicinski fakultet s dekanom na čelu.

Sjećam se rasprave o nekom smionom članku što je onda bio izašao u jednoj reviji. Riječ je bila o prosječnom broju spolnih snošaja kod muškaraca Amerikanaca, a prema profesijama i

obrtima. Navodno su vatrogasci bili najvatreniji, s prosjekom od deset snošaja tjedno. Najslabiji su bili profesori, prosjek im je bio jedanput mjesečno. A jedan moj školski kolega koji će, kako je slučaj htio, poginuti u drugom svjetskom ratu, samo je tužno odmahnuo glavom:

- Kuku meni, što bih dao da sam profesor!

Uostalom, ta šokantna pjesma možda je zapravo bila način priznanja moći ženama, ili način obračuna sa strahom što ga one izazivaju. Mogla bi se posve prikladno usporediti s pjesmom kojom se lovac na lavove, u noći uoči lova, ruga lavovima.

A sad, evo tog teksta:

*Eno Sally u vrtu,
Usred posla prava;
Diže nogu i prdne
Kano muška glava.
Kad joj gaće pukoše,
Tri se stabla svališe,
Guzovi joj prasnuše...*

I na ovome mjestu, radi završetka strofe, pjevači bi triput pljesnuli rukama.

2

Moja službena funkcija u Nixonovoj Bijeloj kući, dužnost koju sam obavljao do hapšenja zbog utaje, krivokletstva i ometanja istrage, bila je ova: predsjednikov specijalni savjetnik za poslove omladine. Imao sam godišnju plaću od trideset šest tisuća dolara. Imao sam i ured (ali ne i tajnicu) u podrumu zgrade egzekutive i to, kako je slučaj htio, točno ispod prostorija gdje su planirane provale i druga zlodjela u korist predsjednika Nixona. Slušao sam kako ljudi gore hodaju i katkad dižu glas. U onom mom podrumu jedino su mi društvo bili uređaji za centralno grijanje i za aklimatizaciju i jedan automat za koka-kolu za koji valjda nitko, osim mene, nije znao da je tu. Ja sam bio jedini korisnik tog automata.

Da, a posao mi je bio da čitam srednjoškolske i sveučilišne listove i revije, i *Rolling Stone* i *Crawdaddy*, i sve ostalo što pretendira da govori u ime omladine. Analizirao sam političke izjave u tekstovima popularnih pjesama. Smatrao sam se kvalificiranim za taj posao samim time što sam i ja na Harvardu bio ljevičar, to sam postao na trećoj godini. I uz to, molim, nikakav diletant, nikakav salonski crvendać. Dapače, supredsjednik harvardske sekcije Lige mladih komunista.

I kodirektor ljevičarskog tjednika *Bay State Progressive*. ³ Ukratko, bio sam, otvoreno i ponosno, komunist sa članskom kartom - sve do trena kad su Tisuću devetsto trideset devete Hitler i Staljin potpisali pakt o nenapadanju. Time su, u mojim očima, raj i pakao sklopili savez protiv svih nemoćnih naroda svijeta. Nakon toga opet sam postao oprezan pristaša kapitalističke demokracije.

Nekada se u našoj zemlji smatralo posve normalnim da netko bude komunist, zato mi to nije smetalo da nakon Harvarda dobijem stipendiju Fundacije Rhodes za studij u Oxfordu, a poslije toga i zaposlenje u Rooseveltovu Ministarstvu poljoprivrede. Uostalom, a osobito za Vrijeme Velike krize i uoči novog rata oko pripadnih bogatstava i tržišta, zar je moglo biti nečeg odbojnog u uvjerenju mlada čovjeka da svatko mora raditi prema svojim mogućnostima i da svatko, bio zdrav ili bolestan, mlad ili star, junačina ili plašljivac, talent ili kreten, mora biti nagrađen prema svojim nužnim potrebama? Je li me itko mogao smatrati čovjekom bolesna duha ako sam mislio da rata više neće biti - samo neka običan čovjek,

širom svijeta, preuzme u svoje ruke svjetske izvore bogatstva, raspusti nacionalne vojske i ukine nacionalne granice? I samo neka se odsad pa do vijeka smatra bratom i sestrom, majkom i ocem, sinom i kćeri svih ostalih običnih ljudi širom svijeta? U takvu drugarskom i dobrodušnom društvu neće biti mjesta samo onima koji žele prisvajati više nego što im treba.

Ma čak i sada, u žalosnoj dobi od šezdeset i šest godina, opet mi klecaju koljena kad naiđem na čovjeka koji još vjeruje u mogućnost da jednog dana Zemljom zavlada jedinstvena, sretna i miroljubiva Čovjekova obitelj. Da se ovog momenta sretnem s onim svojim »ja« iz Tisuću devetsto trideset treće, rasplakao bih se od tuge i poštovanja.

Dakle, idealizam mi se nije ugasio čak ni u Nixonovoj Bijeloj kući, nije mi se ugasio čak ni u zatvoru, nije mi se ugasio čak ni kad sam, na svom najnovijem poslu, postao potpredsjednik sekcije Down Home Records korporacije RAMJAC.

Jednako vjerujem da se na neki način mogu postići mir, obilje i sreća. Ja sam vam blesavac.

Kad sam bio Nixonov specijalni savjetnik za poslove omladine, od Tisuću devetsto sedamdesete do hapšenja Tisuću devetsto sedamdeset pete, a sve pušeci po četiri kutije »pali malla« bez filtra na dan, nikad me nitko nije pitao ni za podatke, ni za mišljenje, ni za išta. Mogao sam komotno i ne dolaziti na posao, mogao sam vrijeme i bolje koristiti, recimo u pomoći svojoj jednoj ženi što se bavila dekoraterskim poslom koji je vodila u našoj tijesnoj ciglenoj kućici u gradiću Chevy Chase, država Maryland. U moj podrumski ured, među ona četiri zida sa žutosmeđom patinom od duhanskog dima, nikad nitko nije došao - osim predsjednikovih specijalnih provalnika kojima je rezidencija bila točno iznad mene. Naime, jednog dana, kad me spopao žestok napadaj kašlja, odjednom su skopčali da je netko ondje, odmah ispod njih, i taj možda čuje njihove razgovore. Onda su izvršili pokus - dok je jedan gore lupao nogama i galamio, drugi je u mom uredu osluškivao. Na kraju su zadovoljno utvrdili da nisam mogao ništa čuti i da sam, uostalom, nekakav bezopasan senilac. Onaj što je gore galamio i lupao bio je bivši operativac Centralne obavještajne agencije, iliti CIA-e, pisac špijunskih romana i diplomirani student Sveučilišta Brown, dok je onaj što je kod mene

osluškiavao bio bivši agent Federalnog istražnog biroa, iliti FBI-ja, bivši okružni tužilac i diplomirani student Sveučilišta Fordham. A ja osobno, kako sam već možda rekao, bio sam diplomirao na Harvardu. ⁴

I taj harvardovac, iako je vrlo dobro znao da nitko nikad neće ni riječi pročitati od onoga što on piše, nego da će se sve to razderati i spakirati sa svim ostalim smećem Bijele kuće, ipak je tjedno podnosio oko dvjesto i više izvještaja o svemu što omladina radi i govori, i to sve s bilješkama, bibliografijom, dodacima i ostalim priložima. Ali zaključci što su se mogli izvući iz mojih materijala tako su se malo mijenjali tijekom vremena, da sam posve lako i jednostavno mogao svetom zaboravu svakog tjedna uputiti isti brzoglav koji bi glasilo ovako:

MLADI LJUDI JEDNAKO NE ŽELE SHVATITI OČITU NEMOGUĆNOST OPĆEG RAZORUŽANJA I EKONOMSKE NEJEDNAKOSTI. MOŽDA JE TOME KRIV NOVI ZAVJET (QUOD VIDE).

WALTER F. STARBUCK
PREDSJEDNIKOV SPECIJALNI
SAVJETNIK ZA POSLOVE
OMLADINE

Na kraju svakog svog jalovog dana u onom podrumu, otišao bih doma, jedinoj ženi koju sam ikad imao, a to je bila Ruth, koja bi me čekala u našoj maloj ciglenoj kućici u Chevy Chaseu. Ona je bila Židovka, a ja nisam. Tako je naše jedino dijete, sin što je sada književni recenzent u *New York Timesu*, upola Židov. On je još gore zapetljao svoj rasni i vjerski položaj time što se oženio jednom barskom pjevačicom Crnkinjom koja ima dvoje djece iz prvog braka. Njezin prvi muž bio je barski komičar portorikanskog podrijetla, zvao se Jerry Cha-cha Rivera, a ustrijeljen je, kao slučajni i nedužni prolaznik, prilikom pljačke jedne hollywoodske auto-praonice korporacije RAMJAC. Moj sin usvojio je njegovu djecu, pa su ona sada legalno moji unuci, moji jedini unuci.

I život teče dalje.

Moja pokojna žena Ruth, baka te djece, bila je rođena u Beču. Njezini su ondje imali knjižaru - koju će im poslije nacisti oduzeti. Bila je šest godina mlađa od mene. Oca, majku i dva brata blizanca ubili su joj u konclogoru. Nju je pak krila neka kršćanska obitelj, ali su je otkrili i uhapsili, zajedno s glavom te obitelji, godine Tisuću devetsto četrdeset druge. Tako je Ruth dvije posljednje godine rata provela u jednom konclogoru kod Münchena, koji su onda oslobodile američke trupe. Ona će umrijeti u snu, Tisuću devetsto sedamdeset četvrte, dva tjedna prije mog hapšenja, od srčane hiperemije. Moja Ruth pratila me je na svakom mom koraku, pa i onom najnespretnijem, dokle god je mogla. Kad bih izrazio koliko se tome divim, ona bi rekla: »A gdje bih inače mogla biti? Što bih inače mogla raditi?«

A inače je mogla, u prvom redu, biti izvanredan prevodilac. Jezici su joj išli kao od šale, dok sam ja za njih bio drvo bukovo. Četiri godine proveo sam u Njemačkoj, nakon drugog svjetskog rata, ali njemački - ni beknuti. A Ruth - nije bilo evropskog jezika na kojem ona ne bi mogla bar malo čavrljati. Dok je bila u konclogoru, čekajući smrt svakog trena, učila je od drugih logoraša strane jezike. Tako je, na primjer, tečno naučila romski, jezik Cigana, ma čak je naučila i riječi nekih baskijskih pjesama. Mogla je postati i portretist. Evo što je još radila u logoru: prstom premazanim čađom crtala je po zidovima likove svojih supatnika. Mogla je postati i slavan fotograf. Kad joj je bilo samo šesnaest godina, tri godine prije Anschlusa Austrije, fotografirala je stotinjak bečkih prosjaka a sve samih teških invalida veterana prvog svjetskog rata. Ta njezina zbirka prodavala se kao album, i jedan primjerak tog albuma sam nedavno, na svoju tugu i čuđenje, našao u newyorškom Muzeju suvremene umjetnosti. Znala je i svirati klavir, dok sam ja za glazbu gluh kao top. Ma molim vas, ne znam skladno otpjevati ni »ringe-ringe-raja«.

Bio sam, doslovno rečeno, inferioran.

Za pedesetih i šezdesetih godina, kad mi je sve išlo naopako i nizbrdo i kad više nigdje nisam mogao doći do pristojna zaposlenja, bez obzira na visoke položaje koje sam prije imao u državnoj službi, našu je neomiljenu malu obitelj ondje u Chevy Chaseu spasila Ruth. Prva su joj dva pokušaja propala, što ju je isprva utuklo, ali će se poslije na račun toga slatko smijati, do suza. Najprije je pokušala biti pijanist u jednom koktel-baru. Vlasnik joj je otkazao rekavši joj da je i

predobra, njegova specifična klijentela »ne cijeni ono što je lijepo u životu«. Onda je pokušala biti fotograf, specijaliziran za svadbe. Ali na njenim je fotografijama uvijek lebdjela neka atmosfera ratne kobi, i nikakav je retušer nije mogao ukloniti. Gledaš sliku i imaš dojam da će cijelo društvo, svatovi u kompletnom sastavu, nakon nekog vremena završiti ili u rovovima ili u plinskim komorama.

Zatim je postala dekorater interijera, mamila je potencijalne klijente akvarelima aranžmana prostorija po svojim zamislima. A ja sam joj bio pomoćnik nespretnjaković, vješao draperije, držao uza zid uzorke tapeta, primao telefonske poruke klijenata, trčkarao po svakakvim sitnim poslovima, preuzimao robu i tako dalje i tako dalje. Jedanput sam zapalio tisuću i sto dolara draperije od plavog baršuna. Nije čudno što me sin nije nikada cijenio.

A je li ikada imao prilike da me cijeni?

Mili bože - gleda on majku gdje se muči kako bi prehranila obitelj, štedi i škrtari ne bi li se nekako izvukla, a gleda i oca, koji posla nema, cijelo vrijeme samo smeta, ni okrenuti se ne zna, i povrh toga cigaretom uništava cijelo bogatstvo!

Živjelo harvardsko obrazovanje! Ah, kakva dika - biti sin harvardovca!

Uzged rečeno, Ruth je bila sitna ženica bakrene puti, glatke crne kose, visokih jagodica i upalih očiju. Kad sam je prvi put vidio - a to je bilo u Njemačkoj, u Nürnbergu, pri kraju kolovoza Tisuću devetsto četrdeset pete - u prvi mah učinilo mi se da je to neki mali cigančić. Tada sam bio civilni službenik Ministarstva obrane, a bilo mi je trideset i dvije godine. I bio sam neženja. Cijeli rat proveo sam kao civil, a često sam imao i veću vlast nego generali i admirali. Onda sam se našao u Nürnbergu gdje sam prvi put gledao ratnu pustoš. Poslali su me da vodim brigu o smještaju i prehrani američke, britanske, francuske i ruske delegacije na suđenju nacističkim ratnim zločincima. Prije toga radio sam na organizaciji rekuperacijskih vojnih centara u raznim američkim turističkim područjima, prema tome znao sam ponešto o hotelijerstvu.

Što se tiče jela, pića i kreveta, Nijemcima ću biti diktator. Dobio sam službena kola - bijeli »mercedes« sa sklopivim krovom, četvora vrata i dodatnim vjetromotornom između prednjih i stražnjih sjedala. I sa sirenom. Na prednjim blatobranima ležišta za zastavice. Američke

zastavice, naravno. Ta bajna kola, kako bi ih mladi nazvali, bila su svojedobno, u dobra stara vremena, rođendanski poklon Heinricha Himmlera, tvorca konclogora, svojoj ženi. Uza se imao sam naoružana šofer. Sjetimo se da je moj otac bio naoružani šofer jednog multimilijunaša.

I tako me jednog kolovoskog popodneva šofer vozio glavnom ulicom, Konigstrasse. Sud za suđenje ratnim zločincima bio je još u Berlinu, s tim što će se preseliti u Nürnberg čim ja ovdje sve sredim i pripremim. Konigstrasse je još tu i tamo bila zakrčena ruševinama. Čistili su je Nijemci ratni zarobljenici što su rintali, kako je slučaj htio, pod zažarenim očima američkih vojnih policajaca Crnaca. U ono doba je u američkoj vojsci još vladala segregacija. Jedinica je mogla biti ili sva bijela ili sva crna, osim oficira, naravno, koji su u svakom slučaju bili uglavnom bijeli. Koliko se sjećam, takav aranžman nije mi ni najmanje smetao. Crnce inače nisam uopće poznao. U McConeovoj kućnoj posluzi u Clevelandu nikad nije bilo Crnaca, a nije ih bilo ni u školi. Ma čak ni kao komunist nisam imao prijatelja Crnca.

Dakle, u toj Konigstrasse, kod Crkve svete Marte kojoj je krov bio izgorio od zapaljive bombe, moj »mercedes« zaustaviše kod jednog kontrolnog bloka. Na bloku su bili američki vojni policajci, bijelci. Provjeravali su ne mota li se netko ondje gdje mu nije mjesto, sad kad je civilizirani život opet počeo. Tražili su dezertere iz svake moguće vojske, računajući i američku, zna se, i još neuhvaćene ratne zločince, i manijake i obične kriminalce, što su se doskitali sve bježeći ispred linije fronte, i građane Sovjetskog Saveza koji su bili prebjegli Nijemcima, ili su bili njemački zarobljenici, a sad su ih, ako bi se vratili kući, čekali ili robija ili vod za strijeljanje. Ali, bez obzira na to, smatralo se da Rusi moraju natrag u Rusiju, Poljaci u Poljsku, Mađžari u Mađžarsku, Estonci u Estoniju, i tako dalje i tako dalje. Tu nije bilo izuzetaka - svatko se morao vratiti svojoj kući.

Palo mi je na um da vidim kakvog tumača imaju naši vojni policajci, osobito zato što sam bio na mukama kako naći dobre tumače za svoj posao. Osobito su mi bili potrebni takvi koji znaju tri jezika, to jest koji tečno govore njemački i engleski, a uz to isto tako dobro ili francuski ili ruski. Morali su k tome biti i povjerljivi, kulturni i pristojna izgleda. Zato izađem iz kola da izbliza pratim ispitivanje. Začudim se

vidjevši da to obavlja neki dječak, naoko cigančić. To je bila moja Ruth, naravno. Bila je bez kose, ošišali su je u higijenskoj stanici. Na sebi je imala vojničku uniformu, ali bez ikakvih oznaka. Divno je bilo gledati je kako se trudi da na nekom jeziku nađe kontakt s jednim oronulim čovjekom što su ga policajci držali pred njom. Pokušala je valjda na sedam-osam jezika, prelazeći s jednog na drugi lakoćom glazbenika što mijenja ton i tempo. Ne samo to, nego je i gestikulaciju mijenjala, ruke su joj stalno plesale u skladu s odgovarajućim jezikom.

Odjednom su i ruke onog čovjeka stale plesati poput njezinih, a iz njegovih usta potekli su glasovi slični onima iz njenih usta. Kako će mi Ruth poslije reći, to je bio neki makedonski seljak iz južnog dijela Jugoslavije. Jezik na kojem su se uspjeli sporazumjeti bio je bugarski. Čovjeka su bili zarobili Nijemci, iako nije bio nikakav i ničiji vojnik, i poslali ga na robovski rad, na utvrđivanje Siegfriedove linije. Nije naučio njemački. Sad je htio poći u Ameriku, kako je njoj rekao, da ondje postane strašno bogat. Mislim da su ga šiknuli natrag u Makedoniju.

Ruthi je onda bilo dvadeset šest godina, ali se posljednjih sedam godina tako bijedno hranila, uglavnom krumpirom i repom, da je bila više nalik na kakav bespolan štap. Doznao sam da je i sama naišla na blok svega sat prije, pa su je vojni policajci zadržali zbog njezina znanja jezika. Upitao sam narednika vojne policije što misli koliko joj je godina, a on je odmah opalio: »Šesnaest.« Mislio je da je to dječak kojem glas još nije mutirao.

Dovukao sam je do »mercedesa«, posadio je na stražnje sjedalo i stao je ispitivati. Doznao sam da je u proljeće oslobođena iz konclogora, otprilike prije četiri mjeseca, i da je odonda uspjela izmaknuti svakoj službi koja bi joj možda mogla pomoći. Sad bi zacijelo bila u nekoj bolnici za raseljene osobe. Ali Ruth nije željela više nikada nikome u ruke povjeriti svoju sudbinu. Htjela je sama i dovijeka lutati na otvorenom, od niotkuda do nikamo, kao u nekom suludom vjerskom zanosu.

- Za nikoga me nije briga - rekla mi je - a ni ja nikome nisam na brizi. Ja sam kao ptica u letu. Kako je to lijepo! Samo je Bog i ja.

Evo što sam pomislio o njoj: da me podsjeća na nježnu Ofeliju u *Hamletu* što je od nesnosne okrutnosti života postala poetičnom i

vidovitom. Imam pri ruci *Hamleta*, potražiti ću one besmislice što ih je Ofelija pjevala kad više nije znala razborito odgovoriti na pitanje kako joj je.

Evo tih stihova:

*Kako tvog ću dragog ja
Da prepoznam sad?
Štap i kostrijet nosi on,
Pokornik je mlad.*

*On je, gospo, mrtav sad,
On je mrtav, znam
Čelo glave zelen bus,
A do nogu kam. [5](#)*

I tako dalje, i tako dalje.

Ruth, jedna od milijuna evropskih Ofelija nakon drugog svjetskog rata, onesvijestila se u mojim kolima.

Odvezao sam je do male bolnice, od svega dvadeset kreveta, u *Kaiserburgu*, carskom dvorcu. Bolnica je bila uređena isključivo za potrebe osoblja Međunarodnog vojnog suda i zapravo još nije radila. Šef bolnice bio je moj harvardski kolega, doktor Ben Shapiro, također komunist za studentskih dana. Sad je bio sanitetski potpukovnik. Kad sam ja studirao, nije bilo mnogo Židova na Harvardu. Sveučilište ih je primalo samo prema strogo određenoj i k tome niskoj kvoti; toliko svake godine i kvit.

- Ma što si mi to donio? Walter? - upita me Shapiro tada u Nürnbergu. Držao sam na rukama onesviještenu Ruth. Nije bila teža od rupčica.

- To je jedna djevojka - odgovorim. - Još diše. Govori mnogo jezika. Onesvijestila se. I to je sve što znam o njoj.

Shapiro je imao na raspolaganju besposleno osoblje, bolničarke, kuharice, tehničare i tako dalje, i najbolju hranu i lijekove koje mu je vojska mogla dati, jer se znalo da bi mu pacijenti mogli biti i neke ličnosti visokog ranga. Tako je Ruth, i to besplatno, dobila najbolju moguću njegu na ovoj zemlji. Zašto? Čini mi se uglavnom zato što smo Shapiro i ja bili kolege s Harvarda.

Otprilike godinu dana poslije, petnaestog listopada Tisuću devetsto četrdeset šeste, Ruth će postati moja žena. Suđenje ratnim zločincima bilo je prošlo. Onog dana kad smo se vjenčali, i kad smo, po svoj prilici, začeli svoje jedino dijete, *Reichsmarschall* Hermann Goring progutao je cijanid i time prevario krvnika.

Što se tiče Ruth, vitamini, minerali, proteini i, naravno, usrdna i nježna briga, učiniše svoje. Nakon samo tri tjedna u bolnici, to je opet bila zdrava i duhovita bečka intelektualka. Uzeo sam je za osobnog tumača pa je sa mnom išla svuda. Preko još jednog znanca s Harvarda, intendantskog pukovnika u Wiesbadenu - sumnjiv tip, crnoburzijanac, u to sam siguran - nabavio sam Ruthi garderobu za koju, ni sam ne znam zašto, nikad me nitko nije pitao da je platim. Vunena je roba bila iz Škotske, pamučna iz Egipta, svilena valjda iz Kine, cipele su bile francuske i to predratne. Sjećam se, jedan par cipela bio je od krokodilske kože, a s njim je došla i odgovarajuća torbica. Ta roba praktički nije imala cijene, jer se takvo što već godinama nije moglo naći u Evropi, ma uostalom ni u Sjevernoj Americi. Uz to je sve bilo točno po mjeri, prava veličina za Ruth. To blago s crne burze stiglo mi je u ured u kartonskim kutijama na kojima je stajalo da je to šapirografski papir, vlasništvo Kraljevskog kanadskog ratnog zrakoplovstva. Dovezla su ga u jednim bivšim njemačkim vojnim ambulantnim kolima dva šutljiva momka u civilu. Ruth je naslutila da jedan mora biti Belgijanac, a drugi Litvanac, kao moja majka.

I to što sam primio tu robu zacijelo je bilo najteže nedjelo koje sam počinio u državnoj službi, zapravo moje *jedino* nedjelo - do Watergatea. A to sam učinio iz ljubavi.

Ruthi sam stao izjavljivati ljubav gotovo čim je izašla iz bolnice i počela raditi sa mnom. Odgovori su joj bili ljubazni, čudni i duboki - ali nadasve pesimistički. Čovjeka uopće smatrala je, i s pravom, moram reći, zlim bičem, pa bio on mučitelj, žrtva ili samo pasivni promatrač. Čovjek može stvarati samo besmislene tragedije, rekla je, jer nije ni izbliza dovoljno inteligentan da učini sve ono dobro što želi činiti. Mi smo pošast, rekla je, što se rodila na jednom sitnom djeliću svemira, ali se može širiti unedogled.

- Kako možeš - rekla mi je jednom zgodom, još u početku mog udvaranja - kako možeš govoriti o ljubavi ženi koja smatra da bi

najbolje bilo da više nikad ne bude djece, da ljudski rod jednostavno izumre?

- Jer znam da ti zapravo ne misliš tako - odgovorio sam. - Ruth, ma samo se pogledaj kakva si *puna* života! - To je bilo točno. Bila je, makar i nenamjerno, sva koketna, svakom gestom i svakom riječi; a što je koketnost drugo nego argument da život mora teći dalje i dalje?

Kakva je čarobnica bila! O da, što je sve glatko teklo, čast je pripala meni. Moja zemlja odlikovala me je Medaljom za zasluge, Francuska me proglasila *chevalierom* Legije časti, a Velika Britanija i Sovjetski Savez su me pismeno pohvalili i zahvalili mi. Ali je Ruth stvorila sva ona čuda, Ruth je svakoga oduševila i svakoga smekšala bez obzira što zamjerao.

- Kako možeš mrziti život, a biti tako živa? - upitao sam je.

- I da hoću, ne bih mogla imati djece - odgovorila je. - Eto ti koliko sam živa.

U tome je griješila, zna se. To je samo tako slutila. *A imat će* dijete, sina, vrlo neugodna čovjeka koji je sada, kako sam rekao, književni recenzent u *New York Timesu*.

Taj razgovor s njom u Nürnbergu se nastavio. Bili smo u Crkvi svete Marte, kod mjesta gdje nas je sudbina sastavila. Crkva još nije bila ponovno otvorena. Krov su joj bili popravili, ali na mjestu gdje je bila rozeta stajalo je razapeto šatorsko platno. Stari nam je gvardijan rekao da je rozetu i oltar zajedno raznio jedan topovski metak iz britanskog lovačkog aviona. Sudeći po njegovu svečanom tonu, u tome je on gledao opet neko nebesko čudo. Moram reći da sam rijetko sreo Nijemca koji bi tugovao nad onim razaranjem njegove zemlje. Ti ljudi su najradije govorili o snazi sredstava kojima je izvršeno ono razaranje.

- Živjeti ne znači samo imati djecu, Ruth - rekao sam.

- Kad bih ja imala dijete, bilo bi čudovište - odgovorila je. Tako je i bilo.

- Pusti djecu - rekao sam. - Misli na novi svijet što se rađa. Svijet je konačno, konačno naučio svoju lekciju. Zaključno poglavlje deset tisuća godina ludila i pohlepe piše se upravo ovdje i sada, u Nürnbergu. O tome će se pisati knjige. O tome će se snimati filmovi. Ovo je najvažnija prekretnica u povijesti.

I vjerovao sam u to.

- Walter - rekla je Ruth - katkad se vladaš kao da ti je samo osam godina.

- Pa to i jest prava dob kad se novi svijet rađa - odgovorio sam.

Satovi po gradu otkucali su šest sati. Koru satova i zvona pridružio se jedan nov glas. Zapravo, u Nürnbergu je to bio stari glas, ali smo ga Ruth i ja onda prvi put čuli. To je bio duboki *bong* takozvanog *Mannleinlaufena*, neobičnog sata daleke *Frauenkirche*. Taj sat bio je konstruiran prije više od četristo godina. U ono doba su moji preci, i oni litvanski i oni poljski, zacijelo bili boj s Ivanom Groznom.

Sad ću opisati taj sat: sastoji se od osam figura, od kojih se sedam, koje se vide i koje predstavljaju sedmoricu izbornika iz četrnaestog stoljeća, okreće oko osme, one nevidljive, što predstavlja svetog rimskog cara Karla IV. Sat je konstruiran u čast odluke koju je taj car donio Tisuću tristo pedeset šeste a kojom je papu isključio iz izbora njemačkih vladara. Sat je bio srušen prilikom jednog bombardiranja. Čim je grad zauzet, neki američki vojnici koji su imali smisla za takve uređaje pozabavili su se njime. Nijemci s kojima sam razgovarao uglavnom su bili tako demoralizirani da ih više nije bilo briga hoće li *Mannleinlaufen* ikad više proraditi. Ali, proradio je. Zahvaljujući spretnosti Amerikanaca, izbornici su opet kružili oko Karla IV.

Kad su se utišali odjeci otkucaja, Ruth je rekla:

- Dobro, kad vi osmogodišnjaci ovdje ubijete Zlo, dobro se pobrinite da ga zakopate na nekom raskršću i srce mu probodete drvenim kolcem, inače vam se može dogoditi da se opet pojavi kod prvog punog mjeseca!!!!!!!!!!!!!!

3

Moj nepokolebljivi optimizam je pobijedio. Ruth je na kraju pristala da se uda za mene, da je učinim najsretnijom ženom na svijetu unatoč svim onim užasima što ih je dotle bila doživjela. Bila je djeвица, a to bi se gotovo moglo reći i za mene, iako mi je bilo trideset tri godine i iako sam, grubo rečeno, bio prevaleo pola svoga vijeka.

O da, dok sam bio u Washingtonu jesam tu i tamo »spavao«, kako se to kaže, s ovom ili onom ženom. Da, s jednom pripadnicom Ženskog pomoćnog korpusa. Pa s jednom medicinskom sestrom iz Ratne mornarice. Pa s jednom tipkačicom iz daktilografske službe Ministarstva trgovine. Ali sam u osnovi bio fanatičan fratar isključivo u službi rata, rata, rata. Nisam bio sam, bilo je još mnogo takvih kao ja. Čovjeka ne može u životu ništa tako snažno obuzeti kao rat, rat, rat.

Ruthi sam za svadbeni poklon dao jednu rezbariju koju su mi izradili po narudžbi. Staračke ruke sklopljene u molitvi. To je bila trodimenzionalna kopija jednog crteža Albrechta Dührera, umjetnika iz šesnaestog stoljeća, kojeg smo kuću u Nürnbergu Ruth i ja bili obišli tko zna koliko puta. Koliko znam, meni je prvome palo na um da se te famozne ruke na papiru prenesu u tri dimenzije. Otada su napravljeni milijuni primjeraka te rezbarije i sad su već standardan prikaz glupe pobožnosti koji ćete naći u svakoj trgovini suvenira.

Ubrzo nakon vjenčanja premjestili smo se u Wiesbaden, kod Frankfurta na Majni, gdje sam preuzeo grupu civilnih stručnjaka što je prekapala brda zaplijenjene njemačke tehničke dokumentacije u potrazi za izumima, proizvodnim postupcima i poslovnim tajnama koje bi eventualno mogla koristiti američka privreda. Uopće nije bilo važno što nemam pojma ni o matematici ni o kemiji ni o fizici; uostalom, i kad sam otišao raditi u Ministarstvo poljoprivrede uopće nije bilo važno što nikad nisam bio ni blizu nekoj farmi, ma nikad nisam čak ni držao vazu s ljubicama na prozoru. Jer, nema toga čime humanist ne može dirigirati - to jest, bar se tako uglavnom mislilo u ono doba.

Naš sin rodio se, carskim rezom, u Wiesbadenu. Carski rez izvršio je Ben Shapiro, inače moj vjenčani kum, koji je također bio prekomandiran u Wiesbaden. Sad je bio unaprijeđen u pukovnika.

Nekoliko godina poslije, senator Joseph R. McCarthy smatrat će to promaknuće opakim činom, jer se dobro znalo da je Shapiro prije rata bio komunist. Tražit će neka mu se odgovori na pitanje tko je taj što je unaprijedio Shapira.

Našem sinu dali smo ime Walter mlađi. Odakle smo mogli makar i slutiti da će dječaku jednog dana to ime, Walter F. Starbuck mlađi, biti isto takav težak teret kao da smo ga, recimo, nazvali Judom Iskariotom mlađim? Kad bude punoljetan, s dvadeset jednom godinom, potražiti će spas u pravnom lijeku, promijenit će ime u Walter F. Stankiewicz kako se i potpisuje u svojoj rubrici u *New York Timesu*. Sad se moram smijati, jer mi pada na um ono što mi je otac ispričao o sebi: naime, kad je kao imigrant došao na Ellis Island, rekli su mu da Stankiewicz neugodno zvuči američkom uhu, od tog će imena ljudi misliti da on smrdi makar se od jutra do mraka pačao u kadi tople vode.

Sa svojom malom obitelji vratio sam se u Ameriku, opet u Washington, u jesen Tisuću devetsto četrdeset devete. Optimizam mi je porastao, bio je kao od brda odvaljen, kao najtvrdi bunker. Kupili smo jedinu kućicu koju ćemo ikad imati, što će reći onu u Chevy Chaseu. Ruth je na kaminsku ploču posadila rezbarenu kopiju Dührerovih staračkih ruku sklopljenih u molitvi. Rekla je kako je upravo tu kućicu, a ne neku drugu, izabrala iz dva razloga: prvo, zbog savršenog mjesta gdje će počivati one ruke; drugo, zbog starog kvrgavog stabla što zasjenjuje prilaz ulaznim vratima. To je bila rascvala divlja jabuka.

Je li Ruth bila religiozna? Nije. Pripadala je obitelji koja je skeptički gledala na svaki oblik bogoštovlja, a nacisti su je bili svrstali među Židove. Ali sami članovi te obitelji ne bi sebe tako svrstali. Jednom prilikom upitao sam Ruth je li u logoru ikad potražila utjehu u vjeri.

- Nisam - odgovorila je. - Znala sam da Bog neće nikada ni blizu prići takvu mjestu. To su znali i nacisti. Zato i jesu bili tako veseli i odvažni. U tome i jest bila snaga nacista, što su Boga shvaćali bolje nego itko drugi. Znali su kako će ga držati što dalje.

I danas razmišljam o Ruthinoj zdravici na jedno Badnje večer, mislim da je to bilo Tisuću devetsto sedamdeset četvrte. Zdravicu sam samo ja čuo, osim nas dvoje više nikoga nije bilo u kući. Naš sin nije se udostojio čak ni da nam pošalje božićnu čestitku. Evo te

zdravice za koju mislim da ju je mogla isto tako, logički opravdano, izgovoriti i onog dana kad smo se upoznali u Nürnbergu:

- U zdravlje Boga Svemogućeg, najljepšijeg čovjeka na svijetu i okolici.

Jake riječi.

Da, i dok sam sjedio na svom ležaju u zatvoru u Georgiji i čekao da mi opet svane sloboda, moje pjegave staračke ruke sklopljene na složenoj posteljini bile su mi nalik na one Dührerove ruke.

Bio sam puki siromah.

Da bih mogao platiti svoju uzaludnu obranu, morao sam isprazniti štednu knjižicu, naplatiti policu životnog osiguranja i prodati svoj »Volkswagen« i svoju kućicu u Chevy Chaseu.

A moji odvjetnici tvrdili su da im još dugujem sto dvadeset šest tisuća dolara. Možda. Sve je moguće.

A nisam imao ni slave koju bih mogao utržiti. Od svih ko-konspiratora Watergatea, ja sam bio najstariji i najmanje poznat. Mislim da sam bio tako neinteresantan zato što nisam imao što izgubiti, ni neku veliku vlast ni bogatstvo. Svi su ostali ko-konspiratori bili od one sorte što vrlo visoko leti, pa im je pad odjeknuo gadnim treskom, da tako kažem. A ja, kad su me uhapsili, sjedio sam na tronožnom stolcu na dnu nekog bunara. Što su mi drugo mogli učiniti doli mi samo izmaknuti taj stolac?

A meni - sve svedjedno. Žena mi je bila umrla dva tjedna prije nego što će me policija odvesti, a moj sin nije govorio sa mnom. Ipak, morali su mi nataknuti lisice. Takav je bio običaj.

- Kako se zovete? - upitao je policijski narednik, da me upiše u knjigu pritvorenih.

Bio sam bezobrazan s njim. A zašto ne?

- Harry Houdini - odgovorio sam.

Jedan je lovac skočio s ruba obližnje piste, razderao je nebo u komadiće. To se ponavljalo cijelo vrijeme.

»Bar više ne pušim«, pomislio sam.

Jedanput je i osobno predsjednik Nixon komentirao moje pušenje. To je bilo ubrzo pošto sam počeo raditi kod njega, u proljeće Tisuću devetsto sedamdesete. Pozvali su me na hitan sastanak sazvan zbog slučaja na Sveučilištu Kent, u državi Ohio, kad je Nacionalna garda ubila četvoricu proturatnih demonstiranja. Na sastanku je bilo

četrdesetak ljudi. Predsjednik Nixon bio je na čelu golemog ovalnog stola, a ja sam sjedio na dnu, točno nasuprot njemu. To je bio moj prvi susret s njim još od dana kad je on bio običan kongresmen - dvadeset godina prije. Do toga trena nijednom nije zaželio da vidi svoga specijalnog savjetnika za poslove omladine. A kako će stvari krenuti, nikada više i neće zaželjati da me opet vidi.

Ondje je bio i Virgil Greathouse, ministar zdravlja, prosvjete i socijalne skrbi. On će početi izdržavati svoju kaznu istog dana kad će mene pustiti na slobodu. Ondje je bio i potpredsjednik Spiro T. Agnew. Poslije će na optužbu da je primao mito i utajio oporezive prihode odgovoriti s *nolo contendere*.⁶ Ondje je bio i Emil Larkin, predsjednikova nadasve osvetoljubiva i omražena desna ruka. Poslije, kad ga istražitelji zgrabe zbog ometanja istrage i krivokletstva, Larkin će odjednom u Isusu Kristu naći svoga osobnog Spasitelja. Ondje je bio i Henry Kissinger. On će tek na Božić preporučiti da se Hanoj bombardira »tepihom«. Ondje je bio i Richard M. Helms, šef CIA-e. Poslije će ga prekoriti što je Kongresu lagao pod prisegom. Ondje su bili i H. R. Haldeman i John D. Ehrlichman i Charles W. Colson i ministar pravde John N. Mitchell. I oni će s vremenom također postati zatvorske ptičice.

Cijelu noć uoči sastanka bio sam proveo na poslu, sastavljao sam, prepravljao i prekrajao prijedlog koji ću podnijeti Predsjedniku - što bi on mogao izjaviti o tragediji na Sveučilištu Kent. Smatrao sam da nacionalne gardiste treba odmah osloboditi optužbe, a zatim ih službeno strogo ukoriti i nakon toga otpustiti radi dobra te službe. Predsjednik bi onda morao narediti otvaranje istrage u svim jedinicama Nacionalne garde kojom bi se utvrdilo može li se tim civilima u vojničkoj uniformi povjeriti bojeva municija u takvim momentima kad moraju obuzdati goloruke mase. Predsjednik bi bez ustručavanja tragediju i nazvao tragedijom i pokazao bi svijetu koliko ga ona duboko boli. Proglasio bi jedan dan, pa možda i cijeli tjedan nacionalne žalosti - svuda zastave na pola stijega. A žalost neka se proglasi ne samo za onima koji su nastradali na Sveučilištu Kent, nego za svim Amerikancima koji su poginuli i osakaćeni i u vijetnamskom ratu i zbog toga rata, i izravno i neizravno. I Predsjednik će, naravno, istaknuti svoju još čvršću odluku da rat zaključi na častan način.

Ali, na sastanku me nitko ništa nije pitao, a niti sam poslije uspio nekoga zainteresirati za one svoje papire.

Nitko me uopće i ne bi primijetio, da u jednom trenu moja malenkost nije postala predmetom predsjednikove duhovitosti. Naime, sastanak je tekao a ja sam bio tako nervozan da sam u jednom momentu pred sobom imao tri zapaljene cigarete i upravo se spremao zapaliti četvrtu.

Tako je konačno sam predsjednik uočio onaj dimni zastor što se diže s mog mjesta, pa je usred posla stao i zagledao se u mene. Morao je upitati Emila Larkina tko sam ja.

Onda se nasmiješio onim svojim sitnim tužnim osmijehom što je redovno bio signal da se kani malo našaliti. Taj osmijeh oduvijek mi se činio nalik na ružu koju si netom stukao čekićem. Od svih dosjetki pripisanih njemu, a koje sam ja čuo, ona ondje bila mi je jedina zbilja duhovita. Možda to i jest moje pravo mjesto u povijesti - što sam bio predmetom Nixonove jedine istinski duhovite dosjetke.

- Napraviti ćemo malu stanku u poslu - rekao je Nixon - kako bi nam naš specijalni savjetnik za poslove omladine demonstrirao kako ćemo se snaći kad nam gori na više strana.

Oko stola zaorio se smijeh.

4

Dolje ispod mene jedna se vrata zatvorske spavaonice otvoriše i zatim treskom zatvoriše. Pomislio sam da to Clyde Carter konačno dolazi po mene, ali sam onda, uz korake onoga što se penjao stubama, čuo »Haleluju« i znao sam da je to Emil Larkin, svojedobna desna ruka predsjednika Nixona. To je bio krupan, buljook čovjek, usana boje jetre, nekada ragbijaš u momčadi Sveučilišta Michigana. Sad je bio odvjetnik bez prava na praksu, a cijeli dan samo se molio svojoj predodžbi Isusa Krista. Bio je oslobođen i od vanjskog rada i od svake čistačke dužnosti jer je od pustoga klečanja na tvrdom zatvorskom podu upropastio obje noge - dobio je upalu ivera u koljenima.

Stao je navrh stuba, u očima mu se caklile suze.

- Oh, brate Starbuck - reče - kakav je težak bol i kakav je sladak bol ovo penjanje uza stube!

- Ne čudim se - odgovorim.

- Isus mi je rekao - on nastavi - Isus mi je rekao: »Imaš zadnju priliku da upitaš brata Starbucka neka se pomoli s tobom, pa ne smiješ misliti na svu bol kojom ćeš platiti penjanje uza stube, jer znaš što? Jer će ovaj put brat Starbuck saviti ona svoja ponosna harvardska koljena i pomolit će se s tobom.«

- Žao mi je što ga moram razočarati - odgovorim.

- Pa što drugo i činiš cijelo vrijeme? - nato će on. -I ja sam samo to činio, svakog dana: razočarao Isusa.

Ne kanim to slinavo čudovište prikazati kao vjerskog licemjera, na što uostalom i nemam pravo. On se bio tako uživio u utjehu vjere da je bio postao imbecil. Dok sam službovao ondje, u Bijeloj kući, bojao sam ga se onako kao što su se moji preci morali bojati Ivana Groznog, ali sam sada s njim mogao biti bezobrazan koliko god hoću. Mogao si mu se rugati i zafrkavati ga koliko te volja, on bi sve primao poput najobičnijeg seoskog idiota.

Neka mi je dopušteno dodati kako je Emil Larkin baš nedavno dokazao da u njega nisu riječi jedno a djela drugo. Prije šest tjedana je jedna podružnica moje sekcije u RAMJAC-u, Heartland House, izdavač vjerske literature, iz Cincinnatija u Ohiju, objavila Larkinovu autobiografiju *Brate, bi li se pomolio sa mnom? A* Larkin je cijeli svoj autorski honorar, valjda pola milijuna dolara pa i više, a koji ne

obuhvaća i prava za ekranizaciju i broširano izdanje, namijenio Vojsci spasa.

- Tko ti je rekao gdje sam? - upitam ga. Bilo mi je krivo što me je našao. Nadao sam se da ću izaći iz zatvora prije nego što me on stigne još jednom gnjaviti neka se pomolim s njim.

- Clyde Carter - odgovori Larkin.

To je bio stražar koga sam čekao, rođak iz trećeg koljena predsjednika SAD Jimmyja Cartera.

- Pa gdje li je on, do vraga?

Larkin mi objasni da je u upravi zatvora nastao pravi krkljanac, jer je Virgil Greathouse, bivši ministar zdravlja, prosvjete i socijalne skrbi, i jedan od najbogatijih ljudi naše zemlje, odjednom odlučio da bez ikakve dalje odgode, bez ikakva daljeg priziva pođe na izdržavanje svoje kazne. A Greathouse je vjerojatno bio najviši državni funkcionar koga je neki federalni zatvor ikad morao ugostiti.

Toga Greathousea znao sam uglavnom iz viđenja i, naravno, po čuvenju. Bio je famozan kao tvrdokoran i opasan čovjek, kao osnivač i glavni akcionar reklamno-propagandne firme Greathouse i Smiley, koja se bila specijalizirala da svijetu u najljepšem svjetlu prezentira svaku djelatnost karipskih i latinskoameričkih diktatura, bahamskih kockarnica, liberijskih i panamskih tankerskih kompanija, nekih »fasada« naše CIA-e u inozemstvu, gangsterskih sindikata kao što su Međunarodno bratstvo radnika industrije abraziva i veziva i Združeni rukovatelji gorivom, međunarodnih konglomerata kao što su RAMJAC i Texas Fruit, i tako dalje i tako dalje.

Bio je ćelav, imao je podvoljak, a čelo mu je bilo izbrazdano poput rifljače. Stalno je među zubima stezao praznu lulu - ma čak i na suđenju. Jedanput sam mu se našao tako blizu da sam čuo kako on svira tom lulom. Čulo se nešto nalik na ptičji cvrkut. Na Harvard je došao šest godina poslije mene, prema tome ondje se nismo vidjeli. Pogledi su nam se sreli samo jedanput u Bijeloj kući - na onom sastanku gdje sam od sebe napravio budalu paleći odjednom tolike cigarete. U njegovim očima ja sam bio samo običan mišić iz ostave Bijele kuće. Sa mnom je samo jedanput progovorio, i to nakon našeg hapšenja. Slučajno smo se našli u hodniku sudnice gdje su nas doveli na ispitivanje, svakoga za svoj račun. Doznao je tko sam pa je zacijelo pomislio, posve krivo, da štogod znam o njemu. Tako dakle,

unio mi se u nos pa mi je, zažarenih očiju, lule stisnute među zubima, dao ovo nezaboravno obećanje:

- Čuj ti, nesrećo, pisneš li samo riječ o meni, kunem ti se, kad izađeš iz zatvora bit ćeš presretan ako dobiješ mjesto čistača govana u nekom portsajdskom kupleraju!

E, kad mi je to rekao, onda sam čuo onaj cvrkut ptica iz njegove lule.

Greathouse je bio kveker, kao i Richard M. Nixon, naravno. To im je zacijelo morala biti specijalna veza, nešto što ih je spajalo debelim prijateljstvom - neko vrijeme.

A Emil Larkin je bio prezbiterijanac.

Ja pak nisam bio ništa. Moga su oca u Poljskoj potajno krstili kao rimokatolika, u vjeri koja je u ono doba bila progonjena. Kad je odrastao, postao je agnostik. Majka mi je po krštenju, u Litvi, bila grčkopravoslavne vjere, ali je u Clevelandu postala rimokatolkinja. Otac nije nikad htio ići u crkvu s njom. Mene su pak krstili kao rimokatolika, ali sam primio očevu ravnodušnost i sa dvanaest godina prestao sam ići u crkvu. Kad sam se prijavio za studij na Harvardu, stari gospodin McCone, baptist, sugerirao mi je neka se upišem kao kongregacionalist, što sam i učinio.

Moj je sin aktivan unitarist, kako čujem. Njegova mi je žena rekla da je ona metodist, ali da za honorar svake nedjelje pjeva u jednoj episkopalnoj crkvi. Zašto ne?

I tako dalje i tako dalje.

Emil Larkin, prezbiterijanac, i Virgil Greathouse, kveker, bili su najbolji pajdaši u stara dobra vremena. Oni su dirigirali ne samo provalama, nezakonitim prisluškivanjima, huškanjem Porezne službe na svoje protivnike i tome sličnim, nego čak i jutarnjim molitvama. Zato sam sad upitao Larkina raduje li se ponovnom sastanku s Greathouseom.

- Virgil Greathouse isto mi je toliko brat kao ti i bilo tko drugi, ni više ni manje - reče Larkin. - Pokušat ću ga spasiti od pakla, baš kao što sad pokušavam tebe spasiti od pakla.

I na to je izrecitirao one teške riječi koje je Isus, prema svetom Mateju, obećao da će u Božjoj spodobiti uputiti grešnicima na Sudnji dan.

Evo tih riječi:

»Idite od mene, prokleti, u oganj vječni što je pripravljen đavlu i anđelima njegovim!«

Te riječi su me onda zaprepastile, pa me i sad zaprepašćuju. One su sigurno izvorom zloglasnoj bezdušnosti kršćana.

- Možda je Isus to rekao - odgovorim Larkinu - ali to tako odskaače od svega ostalog što je rekao, da moram zaključiti kao mu je tog dana valjda pala cigla na glavu.

Larkin ustukne korak, naheri glavu s podrugljivim divljenjem, pa će:

- E, u svoje vrijeme vidio sam svakakve goropadne momke, ali ti zacijelo zaslužuješ krunu. Ti si sa svim svojim premetanjima i saltima odbio od sebe svakog prijatelja, a sad vrijeđaš jedinu osobu koja bi ti možda još bila voljna pomoći, a to je Isus Krist.

Šutio sam. Dao bih ne znam što da Larkin ode.

- Hajde, spomeni bar jednog čovjeka koji bi ti još mogao biti prijatelj - on reče.

Pomislio sam da bi doktor Ben Shapiro, moj kum, i sad bio moj prijatelj, bez obzira na sve, da bi došao po mene pred zatvor i odvezao me svojim kolima svojoj kući. Ali je to bila samo uzaludna čežnja. Shapiro je već odavno bio otišao u Izrael, pa je poginuo u šestodnevnom ratu. Odnekud sam bio čuo da je jedna škola u Tel Avivu nazvana njegovim imenom.

- Hajde, spomeni mi jednog - navali Larkin.

- Bob Fender.

Fender je bio jedini doživotnjak u zatvoru, jedini Amerikanac osuđen zbog izdaje u korejskom ratu. Imao je titulu doktora, jer je bio diplomirani veterinar. U zatvoru je bio skladištar, on će mi ubrzo predati moje civilno odijelo. U skladištu je uvijek bilo glazbe, jer su Fenderu bili odobrili da cijeli dan vrti svoje omiljene ploče francuske *chanteuse* Edith Piaf. A Fender je bio i donekle istaknut pisac znanstvene fantastike, godišnje je objavljivao mnoge priče pod raznim pseudonimima, kao na primjer »Frank X. Barlow« i »Kilgore Trout«.

- Bob Fender je svačiji prijatelj i ničiji prijatelj - dočeka Larkin.

- I Clyde Carter mi je prijatelj - nadovežem.

- Ja te pitam za ljude vani - reče Larkin. - Tko te vani čeka da ti pomogne? Nitko. Čak ni tvoj rođeni sin.

- Vidjet ćemo.

- Ideš u New York?

- Da.

- Zašto u New York?

- Zato što je poznat po svojoj gostoljubivosti prema ljudima koji nemaju nigdje nikoga i ni prebijene pare u džepu a žele postati milijunaši.

- I ti ćeš sina pitati neka ti pomogne, iako ti nije napisao ni slova za cijelo vrijeme što si bio ovdje?

Larkin je bio listonoša moje zgrade, otuda je točno znao kako stojim s poštom.

- Ako on ikada dozna da živim u istom gradu gdje i on živi, bit će samo pukim slučajem - odgovorim.

Moj sin Walter mi je posljednji put nešto rekao prigodom pokopa njegove majke na malom židovskom groblju u Chevy Chaseu. Što je ona pokopana na tome mjestu i u tome društvu, to je bila isključivo moja ideja - ideja stara čovjeka što se odjednom našao sam. Ruth bi rekla, i to s pravom, da je to čista ludost.

Pokopana je u običnom lijesu od borovine što je koštao sto pedeset šest dolara. Na lijes sam položio jednu granu, i to ne odrezanu nego otkinutu, s naše rascvale divlje jabuke.

Nad njom se rabin pomolio na hebrejskom, na jeziku što ga ona nikad nije naučila, iako je za to morala imati beskrajne prilike u konclogoru.

Prije nego što će okrenuti leđa meni i otvorenom grobu, i požuriti k taksiju koji ga čeka, sin će mi reći ovo:

- Žalim te, ali te nikad ne mogu voljeti. Što se mene tiče, ti si ubio tu jadnu ženu. Više te ne mogu smatrati ni ocem niti ikakvim rodnom. Ne želim te više nikada ni vidjeti niti čuti o tebi.

Jake riječi.

Unatoč svemu, u svojim zatvorskim maštanjima o New Yorku ipak sam pretpostavljao kao da još imam neke stare znance koji će mi pomoći naći posao. Teško je odreći se takva maštanja - da imaš prijatelja. Da sam u životu imao bar malo sreće, oni što bi mi ostali prijatelji bili bi uglavnom u New Yorku. I tako sam zamišljao kako ću - ako mi je suđeno dan za danom obilaziti središte Manhattana, od područja kino-dvorana na zapadu do Palače Ujedinjenih naroda na istoku, i od Javne knjižnice na jugu do Hotela Plaza na sjeveru,

između svih onih zaklada i nakladnih zavoda i knjižara i modnih salona za gospodu i klubova za gospodu i luksuznih hotela i restorana - sigurno sresti nekog znanca, nekoga tko se sjeća kakav sam dobar čovjek bio, nekoga tko me ne prezire tako žestoko, nekoga tko će mi preko svojih veza negdje naći posao barmana.

Zamolio bih ga bez ikakva stida, tutnuo bih mu pod nos svoju diplomu doktora miksologije.

A ako negdje sretnem sina, zamišljao sam u svojim maštanjima, okrenut ću mu leđa samo da mu olakšam.

- Znaš šta - reče Larkin. - Isus mi govori da nikada i ni s kim ne smijem odustati, ali mi se čini da od tebe moram odustati. Vidim da ćeš samo tako sjediti i zuriti preda se bez obzira što ti ja govorio.

- Pogodio si.

- U životu nisam vidio gorega neandertalca od tebe.

Neandertalcem, zna se, u nas zovu tipa što ga u onim degutantnim točkama jeftinih cirkuskih predstava dovode u kavezu, gdje leži na upišanoj slami, pušta nekakve zvjerske urlike i krikove, živim pilićima zubima otkida glave, a konferansje tumači publici da je tip odrastao među divljim zvijerima u bornejskoj džungli. To je ljudsko biće što je palo na najnižu stepenicu američkog društvenog poretka, ako ne računamo njegovo posljednje počivalište na kakvoj lončarevoj njivi. [Z](#)

Sad je iz ogorčenog Larkina malo izvirila njegova nekadašnja zloba:

- Tako te Chuck Colson i nazvao, u Bijeloj kući: neandertalcem.

- U to sam siguran.

- Nixon te uopće nije cijenio - nastavi Larkin.

- Samo te je žalio. Zato te i jest zaposlio.

- Znam.

- Zato smo ti i dali ured u podrumu, bez prozora, bez igdje ikoga u blizini. Da skužiš kako ne moraš ni dolaziti na posao.

- Ipak sam pokušao biti koristan. I nadam se da će mi to tvoj Isus oprostiti.

- Čuj, ako ćeš se šaliti na račun Isusa, onda je bolje da ga uopće ne spominješ.

- Slažem se. Ti si ga potegao, a ne ja.

- A znaš li kad si počeo biti neandertalac?

Točno sam znao kad mi se životna krivulja stala spuštati, kad su mi krila zauvijek polomljena, kad sam shvatio da više nikad neću

poletjeti. To mi je bila bolna točka, bolniju nisam mogao ni zamisliti. Sad nisam mogao podnijeti da opet mislim na taj trenutak, pa se konačno zagledam Larkinu u oči i rečem:

- Daj, budi čovjek, pusti ovog jadnog starca na miru.

Larkin se oduševi:

- Tako mi svega, ipak sam Walteru F. Starbucku probio onu njegovu debelu harvardsku kožu! Dirnuo sam te u živac, a?

- Da, dirnuo si me u živac.

- Sad smo već na dobrom putu.

- Nadam se da nismo - odvratim i skrenem pogled opet na zid.

- Znaš - nastavi Larkin - kad sam ti prvi put čuo glas, bio sam još dječak, u kratkim hlačama. U Petoskeyju, u Michiganu.

- Ne dvojim.

- To je bilo na radiju. Otac je posadio mene i moju sestricu pred radio i rekao: »Dobro slušajte. Čut ćete stvari od povijesne važnosti.«

To je bilo godine Tisuću devetsto četrdeset devete. Bio sam se netom vratio u Washington sa svojom malom obitelji. Upravo smo se bili uselili u ciglenu kućicu u Chevy Chaseu, s divljom jabukom pred vratima. Bila je jesen. Na stablu je bilo malih, trpkih jabuka. Moja žena Ruth spremala se da od njih napravi žele, kao što će ga praviti svake godine. Odakle je moj glas dolazio, onda kad ga je slušao mali Emil Larkin u mjestu Petoskey? Dolazio je iz jedne prostorije u Predstavničkom domu. S buketom nemilosrdnih mikrofona pred sobom, odgovarao sam na pitanja, što mi ih je uglavnom postavljao jedan mladi kongresmen imenom Richard M. Nixon, o svojoj komunističkoj prošlosti i svojoj sadašnjoj lojalnosti Sjedinjenim Državama.

Tisuću devetsto četrdeset deveta! Bi li današnja mladež posumnjala u moje riječi ako bih uozbiljena lica ustvrdio da su kongresni odbori u ono doba zasjedali u krošnjama stabala, jer su po tlu još carevali sabljasti tigrovi? Ne bi. Winston Churchill je još bio živ. Josip Staljin je još bio živ. Samo zamisli! Harry S. Truman je bio predsjednik. A Ministarstvo obrane je meni, bivšem komunistu, bilo povjerilo da sastavim i vodim jednu radnu grupu znanstvenih i vojnih stručnjaka. Zadaća te grupe bila je da predloži eventualnu taktiku kopnenih

snaga kad se na bojnopolju budu pojavila, što se onda činilo neizbježnim, nuklearna oružja manje moći.

Odbor i gospodin Nixon napose htjeli su znati može li se čovjeku takve političke prošlosti povjeriti tako osjetljiva zadaća. Ne bih li ja mogao predati naše taktičke planove Sovjetskom Savezu? Ne bih li ja mogao podesiti da nam planovi budu neizvodivi, tako da u eventualnom sukobu sa Sovjetskim Savezom, Sovjetski Savez sigurno pobijedi?

- I znaš što sam čuo na radiju? - upita me Emil Larkin.

- Ne znam - odgovorim šupljim glasom.

- Čuo sam jednog čovjeka gdje čini nešto što mu nikad nitko ne može oprostiti, bez obzira na svoja politička gledišta. Čuo sam tog čovjeka gdje čini nešto što ni on sebi nikad ne može oprostiti. Čuo sam ga gdje izdaje svog najboljeg prijatelja.

Na njegov opis onoga što je mislio da je čuo nisam se mogao nasmijati - a ne mogu ni sada - ali je to svejedno bilo apsurdno. To je bio nemoguć miš-maš sažetka kongresne istrage, pa građanske parnice i konačno sudskog postupka koji su se protegli dobre dvije godine. Ono što je onda slušao na radiju, njemu, dječaku, moralo je biti samo dosadano i beskonačno dugo blebetanje, gora gnjavaža čak i od zvukova atmosferskih smetnji. Larkin je vjerojatno tek kao odrastao čovjek, a s etičkim normama zasnovanim na kaubojskim filmovima, zaključio kako je svojedobno čuo, tako jasno da jasnije ne može biti, gdje jedan čovjek izdaje svog najboljeg prijatelja.

- Leland Clewes mi nije nikad bio najbolji prijatelj - odgovorim. Tako se zvao čovjek koji je nastradao zbog mog svjedočenja i koji će se neko vrijeme stalno spominjati zajedno sa mnom. »Starbuck i Clewes« - kao »Gilbert i Sullivan«, ⁸ ili »Sacco i Vanzetti«, ili »Stanlio i Olio«, ili »Leopold i Loeb«. ⁹

Više ne čujem mnogo o nama kao tandemu.

Clewes je bio moj vršnjak, a studirao je na Yaleu. Prvi put smo se vidjeli i upoznali u Oxfordu, gdje sam ja bio kormilar, a on pramčani veslač jedne pobjedničke momčadi na regati u Henleyju. Ja sam bio nizak, a on je bio visok. Ja sam i danas nizak, a on je i danas visok. U isto smo vrijeme počeli raditi u Ministarstvu poljoprivrede i bili smo uredski susjedi. Svake nedjelje ujutro, kad nam je vrijeme bilo

naklonjeno, igrali smo tenis. To je bilo doba kad smo još bili mladi i ludi, a po razboru zeleni.

Neko smo vrijeme bili zajednički vlasnici jednog polovnog »ford-faetona« pa smo često izlazili u četvoro, sa svojim djevojkama. Faeton je bio sin Helija, boga sunca. Jednog dana uzeo je očeva sunčana kola i tako ih vratolomno vozio da je neke dijelove sjeverne Afrike pretvorio u pustinju. Da bi spasio Zemlju od potpunog pustošenja, Zeus ga je morao ubiti gromom. I ja kažem da je imao pravo. Što je drugo mogao?

Ali Clewes mi nije nikad bio prislan prijatelj i naša je veza pukla onog dana kad mi je preoteo djevojku i oženio se njome. Ona je bila iz dobre stare novoengleske obitelji koja je, pored ostaloga, imala firmu Wyatt Clock Company u Brocktonu, država Massachusetts. Njezin brat bio mi je cimer na Harvardu, za mojih brućoških dana, preko njega sam se i upoznao s njom. To je jedna od onih četiriju žena koje sam istinski volio. Zvala se Sarah Wyatt.

A kad sam nehotice upropastio Lelanda Clewesa, nas dvojica nismo se čak ni pozdravljali već više od deset godina. On je sa svojom Sarah imao jedino dijete, kćer, tri godine stariju od moga sina. Bio je postao najblistavija zvijezda State Departmenta i u njemu su manje-više gledali sigurnog budućeg državnog sekretara, pa možda čak i predsjednika. U Washingtonu nije bilo zgodnijeg i šarmantnijeg muškarca od Lelanda Clewesa.

A evo kako sam ga upropastio:

Pod prisegom, odgovarajući na jedno pitanje kongresmena Nixona, spomenuo sam određene ljude za koje se inače znalo da su u doba Velike krize bili komunisti, ali su se dokazali izvanrednim patriotizmom u drugom svjetskom ratu. U taj popis časti unio sam i ime Lelanda Clewesa. Onog momenta to nije nitko ničim posebno komentirao. Tek kad sam se tog popodneva vratio kući, doznao sam od svoje žene, koja je na radiju slušala mene i zatim svaki program vijesti na koji je naišla, da Leland Clewes nije nikada imao ni najmanje veze s komunistima.

Kad je Ruth pripremila večeru - a kao jedaći stol služio nam je jedan ambalažni sanduk, jer u kućici još nismo imali sve nužno pokućstvo - radio je prenio odgovor Lelanda Clewesa. On želi izaći pred Kongres, rekao je, i to što prije, kako bi pod prisegom izjavio da

nikad nije bio komunist, štoviše, nikad nije ni simpatizirao s komunizmom. Spomenuta je i izjava njegova šefa, državnog sekretara, također yaleovca, koji je rekao da žesćeg patriota od Lelanda Clewesa još nikada nije vidio i da je Leland Clewes napose i nepobitno dokazao svoju privrženost Sjedinjenim Državama u pregovorima s predstavnicima Sovjetskog Saveza. Prema toj izjavi državnog sekretara, Leland Clewes je bezbroj puta nadmudrio komuniste. Državni je sekretar dodao da sam možda ja i danas komunist, možda sam od svojih gospodara dobio zadaću da upropastim Lelanda Clewesa.

Nakon dviju užasnih godina, Leland Clewes osuđen je zbog šest djela krivokletstva. On je bio u prvoj skupini zatvorenika koji će izdržavati kaznu u tada novom Federalnom popravnom zavodu za odrasle s minimalnom paskom kod Zračne baze Finletter, pedeset pet kilometara od Atlante u državi Georgia.

Mali svijet.

5

Gotovo dvadeset godina poslije, Richard M. Nixon, postavši predsjednikom Sjedinjenih Država, odjednom će se zapitati što li je bilo sa mnom. Može se gotovo sa sigurnošću reći kako nikada ne bi postao predsjednik, da najprije nije stekao nacionalnu slavu kao čovjek koji je raskrinkao i ulovio krivokletnika Lelanda Clewesa. Njegovi emisari naći će me gdje ženi pomažem, kako sam već rekao, u njezinu dekoraterskom poslu.

I oni će mi u njegovo ime ponuditi zaposlenje.

Kako sam se osjećao u tome momentu? Ponosnim i korisnim. Uostalom, Richard M. Nixon nije nikakav običan Richard M. Nixon. On je predsjednik Sjedinjenih Država, države kojoj jedva čekam da opet služim. Jesam li morao odbiti ponudu, s obzirom da Amerika upravo tada nije bila onakva Amerika kakvu sam ja želio?

Jesam li morao, kao pitanje časti, ustrajati na tome da praktički ostanem parazit u svojoj kućici u Chevy Chaseu?

Nipošto.

Clyde Carter, zatvorski stražar koga sam tako dugo čekao sjedeći na svom ležaju, sad napokon dođe po mene. Dotle je Emil Larkin bio digao ruke od mene i odšepao dalje.

- Jako mi je žao, Walter - reče Clyde.

- Sve je u redu - odgovorim. - Nikamo mi se ne žuri, a autobus imam svakih pola sata.

Kako me nitko neće čekati pred zatvorom, morat ću se do Atlante voziti autobusom zračne baze. I morat ću stajati cijelo vrijeme, jer je autobus, kad stane pred zatvorom, obično već dupkom pun.

Clyde je znao da je moj sin ravnodušan prema očevim patnjama. Uostalom, to je znao cijeli zatvor. Znalo se i da je književni recenzent. Od osuđenika ih je tako reći pola pisalo ili memoare, ili špijunske romane, ili romane iz suvremenog života i što ti ja znam, zato su se na veliko pratile i komentirale recenzije a osobito one u *New York Timesu*.

I Clyde mi reče:

- Možda bi bilo bolje da ti to ne kažem, ali onaj tvoj sin zaslužuje metak u čelo zato što neće doći po svoga staroga.

- To je u redu - odgovorim.

- Ma tebi je uvijek i sve u redu - prigovori mi Clyde. - Bez obzira što bilo, ti samo kažeš »U redu je«.

- Pa, obično i jest tako.

- To su bile posljednje riječi Caryla Chessmana, »u redu je«, znaš, a bojim se da će biti i tvoje posljednje riječi.

Caryl Chessman bio je na smrt osuđen otmičar i silovatelj, ali ne i ubojica, koji je proveo dvanaest godina u ćeliji smrti u Kaliforniji. Sve svoje prizive za odlaganje smaknuća sam je napisao, naučio je četiri jezika i objavio dva bestselera, ali su ga na kraju ipak ubacili u hermetičnu komoru s oknima i ugušili ga cijanidom.

I, kako je Clyde rekao, posljednje riječi zbilja su mu bile: »U redu je«.

- Dobro. Sad, čuj - reče Clyde. - Kada dođeš do svog mjesta barmana ondje u New Yorku, znam da ćeš u roku od dvije godine postati vlasnik lokala. - Nije on bio takav optimist, ne, samo je htio biti ljubazan sa mnom. Želio mi je pomoći, ohrabriti me.

- A kad budeš vlasnik najpopularnijeg bara u New Yorku - nastavi Clyde - nadam se da ćeš se sjetiti staroga Clydea pa ćeš ga valjda pozvati k sebi. Ja ti mogu ne samo služiti za šankom nego i održavati aklimatizaciju. Ma što, dotle ću biti u stanju i da ti popravljam brave, vidjet ćeš.

Znao sam još otprije da razmišlja bi li upisao bravarski tečaj. Očito se sad odlučio.

- Znači, odlučio si se - rečem.

- Odlučio sam se - Clyde potvrdi. - I danas sam dobio prvu lekciju.

Zatvor je bio četverokut od jednokatnih vojnih baraka s krugom u sredini. Clyde i ja uputili smo se preko prostranoga kruga, ja s posteljinom u rukama. Tu su u svoje vrijeme mladi pješadinci, dika nacije, vježbali i demonstrirali svoju spremnost da ili pobijede ili izginu. Sad, pomislih, i ja sam svojoj zemlji služio u uniformi, u svakom sam trenu tijekom dviju godina činio točno ono što je zemlja od mene tražila. A tražila je od mene da patim, nije tražila da ginem.

Na nekim prozorima vidio sam lica - lica starih oronulih zločinaca bolesna srca, bolesnih pluća, bolesne jetre, čega god hoćete. Ali u samom krugu bio je samo još jedan čovjek. Vukao je za sobom veliku platnenu vreću za smeće, a štapom sa šiljkom nabadao je papiriće na koje je nailazio. Bio je malen i star, poput mene. Kad nas

je ugledao, postavio se između nas i Upravne zgrade i u mene uperio svoj štap, pokazujući mi tako da mi hoće nešto važno reći. To je bio dr. Carlo di Sanza, doktorirao je pravo na napuljskom sveučilištu. Bio je naturalizirani Amerikanac, a sad je već drugi put sjedio na robiji zbog primjene svoga specijalnog financijsko-investicijskog sistema. A inače je bio zaguljeno žestok patriot.

- Ideš kući? - upita me.

- Da.

- Jedno nemoj zaboraviti. Bez obzira što ti ova zemlja učinila, ona je ipak najdivnija zemlja na svijetu. Možeš li to upamtiti?

- Da, mislim da mogu - odgovorim.

- Bio si lud kad si otišao u komuniste.

- Pa to je bilo davno - podsjetim ga.

- Komunistička zemlja ne pruža čovjeku nikakve mogućnosti. I zašto bi ti htio živjeti u jednoj zemlji koja ti ne pruža nikakve mogućnosti?

- To je bila mladenačka greška.

- Ja sam u Americi dvaput bio milijunaš - isprsi se dr. Carlo di Sanza. - I opet ću biti milijunaš.

- U to sam siguran - složim se.

I jesam bio siguran. On će jednostavno i treći put pokrenuti svoj financijsko-investicijski program, koji će se, kao i prije, sastojati u tome da kretene navede da za debele kamate investiraju svoje novce. Kao i prije, s tim će novcima uglavnom sebi kupovati vile i »rolls-royceve« i glisere i tome slično, a dijelom će od njih isplaćivati one obećane kamate. Sve će više ljudi dolaziti k njemu, pošto će čuti pohvale od onih što cvatu od zadovoljstva primajući njegove čekove s kamatama, a on će od njihova novca dijeliti sve više kamata i tako dalje i tako dalje.

Sad sam uvjeren da je najveća snaga doktora di Sanze bila u njegovoj totalnoj stupidnosti. Bio je tako uspješan švindler zato što ni sam nije mogao, i nakon dviju kazni, shvatiti zašto taj njegov program mora neumitno završiti katastrofom.

- Ja sam mnoge ljude učinio sretnim i bogatim - on reče. - A jesi li ti to učinio?

- Ne, prijatelju, nisam - odvratim. - Ali pokušati nikad nije kasno.

Sad ja, sa svojim primitivnim shvaćanjem ekonomike, s razlogom moram zaključiti kako svaka uspješna vlast nužno mora biti takav švindleraj. Prihvaća ogromne zajmove koje nikad neće moći vratiti. Pa kako ću drukčije svojim unucima poliglotima objasniti što su bile Sjedinjene Države za tridesetih godina, kad američki vlasnici i političari nisu mogli naći načina kako tolikom narodu omogućiti da zaradi bar za najosnovnije potrebe kao što su hrana, odjeća i ogrjev. Ma samo do cipela doći - kakve paklene muke!

A onda su se, odjednom, neki dojučerašnji siromasi našli u oficirskim klubovima, divno uparađeni, naručuju *filets mignon* i šampanjac. Neki drugi dojučerašnji siromasi našli su se u vojničkim klubovima, pristojno odjeveni i obuveni, naručuju kosane odreske i pivo. Čovjek što je do prije dvije godine morao cipele ulagati kartonom jer je imao ovolike rupe na poplatima, sad je preko noći raspolagao džipom, kamionom, avionom, brodom i neograničenom zalihom goriva i municije. Dobio je sve što mu treba, i naočale i zubni most, cijepili su ga protiv svake zamislive bolesti. I ma gdje bio na ovoj planeti, našlo se načina da na Dan zahvalnosti i Božić dobije i puretinu i kremu od brusnica.

Što se dogodilo?

A što se drugo i moglo dogoditi? Švindleraj.

Konačno nam se dr. Carlo di Sanza maknuo s puta, mi pođemo dalje, a Clyde stane psovati sama sebe što je takav slijepac i bezmozgaš.

- Barman, monter aklimatizacije, bravar, zatvorski stražar. Ma što je sa mnom da ne vidim dalje od nosa? - zagundā.

Reče kako već dugo živi tu, uz kriminalce kravataše, i evo što je zaključio:

- Znaš, u ovoj zemlji onaj tko hoće uspjeti mora pucati na visoko.

- Uspjeti?! - zapanjim se. - Zaboga, Clyde, pa ti govoriš o osuđenim kriminalcima!

- O, da - on prihvati - ali većina njih ima negdje spremljenu lijepu hrpu para. A neka i nemaju para, ipak znaju kako će opet do njih doći. Svi oni izvrsno prolaze kad izađu odavde.

- Onda upamti mene kao očit izuzetak - odvratim. - Mene je u bračnom životu uglavnom žena morala izdržavati.

- Ti si jedno vrijeme imao milijun dolara - on reče. - A ja milijun dolara neću vidjeti ni da živim milijun godina.

Aludirao je na *corpus delicti* moga zločina u slučaju Watergate, što će reći na milijun dolara u optjecajnim i neregistriranim novčanicama od dvadeset dolara u starinskom mornaričkom kovčegu. To je bio novac od nezakonitog političkog priloga. Trebalo ga je sakriti jer su se Federalni istražni biro i Ured specijalnog tužioca pripremali da pregledaju sve sefove u Bijeloj kući. Tako je moj opskurni podrumski ured izabran kao najidealnije sklonište. Ja sam pristao.

I tih dana umrla mi je žena.

A onda su pronašli kovčeg. Policija je došla po mene. Znao sam ljude koji su donijeli kovčeg u moj ured i znao sam tko im je bio nalogodavac. Sve su to bili visoki funkcionari, a neki od njih mučili su se kao obični lučki radnici. Ali, ni sudu ni svojim odvjetnicima niti ikome živom nisam htio reći tko su. I tako sam na neko vrijeme otišao na robiju.

Ona uzajamna propast s Lelandom Clewesom jest me nečemu naučila: da je mučno neku drugu jadnu budalu poslati u zatvor. I da je svjedočenje pod prisegom zacijelo najsigurniji način da ti život bude ništavan i odvratn do groba.

Osim toga, žena mi je bila tek umrla. Nije me bilo briga što će dalje biti. Bio sam živi leš.

Čak ni sad neću imenovati one što su mutili s onim kovčegom. Nije važno.

Ipak, ne mogu američkoj povijesti prešutjeti što je jedan od tih smutljivaca rekao pošto su u mom uredu smjestili kovčeg. Evo što je rekao: »Ma da mi je znati tko li je došao na takvu jebenu ideju da se ovo sranje unese u Bijelu kuću?«

- Ljudi kao što si ti - reče Clyde Carter - cijelo se vrijeme vrte usred milijuna dolara. Da sam išao na Harvard, možda bi tako bilo i sa mnom.

Sad se čula glazba. Približili smo se skladištu, a glazba je dopirala odanle, s gramofona. Edith Piaf je pjevala *Non, je ne regrette rien*. To, naravno, znači: »Ne, ništa ne žalim.«

Pjesma se završi upravo u trenu kad smo Clyde i ja ušli u skladište, pa je tako dr. Robert Fender, skladištar i doživotnjak, imao priliku da nam pokaže s kakvim se žarom slaže s pjesmom.

- *Non!* - sikne dr. Fender škripajući zubima i siječajući očima. - *Je ne regrette rien! Rien!*

Kako sam rekao, dr. Robert Fender bio je veterinar i jedini Amerikanac koji je osuđen zbog izdaje u korejskom ratu. Za svoje djelo, mogao je biti strijeljan. Bio je poručnik u vojsci Sjedinjenih Država, na službi u Japanu, gdje je pregledavao meso što se upućivalo trupama u Koreji. Prijeki sud htio je biti milostiv pa ga je osudio na doživotnu robiju bez prava na pomilovanje.

Taj Amerikanac izdajica bio je vrlo sličan jednom velikom američkom heroju - Charlesu Augustusu Lindberghu. Bio je visok i krupan. Imao je skandinavske krvi. Bio je seoski momak. Od dugog slušanja Edith Piaf, prilično je tečno znao mnoge srcepateljne francuske fraze. U svom životu do zatvora, od svijeta je vidio samo Ames u Iowi i Osaku u Japanu. Jedanput mi je pričao kako je sa ženama bio strašno stidljiv, kad je došao u Osaku još je bio djevac. A onda se luđački zatreskao u jednu barsku pjevačicu koja se predstavljala kao Japanka i pjevala šansone Edith Piaf, imitirajući je od riječi do riječi. A osim toga bila je sjevernokorejska špijunka.

- Dragi moj prijatelju, dragi moj Walter Starbuck - dočeka me Fender. - Kako si mi danas proveo vrijeme do sada?

Ispričao sam mu kako sam sjedio na ležaju a u glavi mi se stalno motala ona ista pjesma, »Eno Sally u vrtu...«

Nasmijao se. Poslije je od te moje zgođe napravio jednu znanstveno-fantastičnu priču koja se, to mogu s ponosom reći, upravo ovog mjeseca pojavila u *Playboyu*, magazinu korporacije RAMJAC. Autor je tobožnji Frank X. Barlow. Junak priče je bivši sudac na planeti Vikuni, dvije i pol galaksije udaljene od Zemlje, kojem duša mora ostaviti tijelo na Vikuni i lutati prostorom u potrazi za kakvim nastanjivim planetom i novim tijelom u koje će ući. Sučeva duša otkriva da je svemir praktički beživotan, ali naposljetku ipak stiže do Zemlje gdje se spušta upravo na parkiralište za kola ljudstva ročne službe u Zračnoj bazi Finletter - pedeset pet kilometara od Atlante u Georgiji. Ona, duša, može kroz uho ući u bilo čije tijelo, koje god hoće, i u njemu se nastaniti. Tijelo joj treba zato da bi mogla voditi nekakav društveni život. Duša bez tijela, prema toj priči, ne može imati nikakav društveni život - jer je nitko ne može vidjeti, jer ona nikog ne može taknuti niti se može ičim glasati.

Sudac pak misli da tuđe tijelo može napustiti kad god ga je volja, čim mu se ono ili njegova sudbina ne svide. I ne sluti kakvim se fluidom privlače Zemljani i Vikunjani, ne zna da će on, čim uđe u neko tijelo, u njemu ostati zarobljen zauvijek. Tu je u priču uklopljen mali prikaz ljepljivih tvari još otprije poznatih na Zemlji, gdje se tvrdi da je od tih tvari najjača ona kojom se odrasli rakovi vitičari lijepe za stijene, brodska korita, stupove ili što bilo.

»Kad su još posve mladi«, piše doktor Fender pod pseudonimom Frank X. Barlow, »vitičari mogu lebdjeti ili puzati po svojoj volji, posvuda u sedam mora i pripadnim im brakičnim riječnim ušćima. Gornji dio tijela zaštićen im je čunjastim oklopom. Iz toga čunja vise im nožice, poput batića na ručnim zvončićima.

Ali svakom vitičaru, čim im djetinjstvo prođe, dođe vrijeme da rubom svog oklopa luči ljepilo kojim će se zauvijek zalijepiti ondje gdje prvo stane. Zato se na Zemlji ne može nekom spolno dozrelu vitičaru ili pak duši beskućnici s Vikune tek tako, bez veze, reći: 'De, sjedni se, de, sjedni se'.«

U priči nam sudac s Vikune također tumači kako su ljudi na njegovu rodnu planetu izgovarali »zdravo« i »zbogom« i »molim« i »hvala«. To je zvučalo ovako: »ting-a-ling«. Sudac kaže da su ljudi na Vikuni mogli svući i navući tijelo isto tako lako kao što Zemljani mijenjaju odjeću. Bez svoga tijela, bili bi sama beztežinska, prozirna i nijema čista svjesnost i osjetljivost. Na Vikuni nije bilo glazbala, kaže nam sudac, jer su ljudi, kad su lebdjeli naokolo bez tijela, bili sama glazba. Klarineti, harfe i klaviri bili su suvišni, kaže sudac, bili bi sprave kojima se prave nekakvi neskladni falsifikati lebdećih duša.

Ali, kaže sudac, na Vikuni potrošiš vrijeme. Za planet je bilo kobno to što su njegovi znanstvenici otkrili način kako da iz tla, oceana i atmosfere izvlače vrijeme - vrijeme kojim će grijati domove, tjerati glisere, oploditi žetve, pa će ga i jesti, od njega praviti odjeću i tako dalje. Tako su vrijeme trošili za svakim obrokom, njime su hranili svoje kućne ljubimce, tek da pokažu koliko su bogati i pametni. I puštali su neka im u komadinama gnjije u pretrpanim kantama za smeće.

»Na Vikuni«, kaže sudac, »živjeli smo kao da sutra ne postoji.«

Najgori su bili, kako sudac kaže, patriotski krijesovi s vremenom. Kad je bio još dojenče, roditelji su ga dizali visoko iznad svojih glava

neka grglja i guče od sreće gledajući gdje milijuni godina budućnosti izgaraju u čast kraljičina rođendana. Ali kad mu je bilo pedeset godina, na Vikuni je ostalo još samo nekoliko tjedana budućnosti. Zapravo su već posvuda izbijale velike pukotine. Zidovi pucali, mogao si kroza njih proći. Od sučeva glisera ostalo mu je samo kormilo. Na praznim placevima gdje su se djeca igrala, pojavljivale se rupe, djeca su propadala u njih.

I tako Vikunjanima nije preostalo drugo nego da bez ikakva otezanja odmah napuste svoja tijela i otisnu se u svemir. I svom planetu rekoše »ting-a-ling«.

»Kronološke anomalije, gravitacijske oluje i magnetski vrtlozi razbiše vikunjske obitelji«, nastavlja priča, »raspršiše ih svemirom na sve strane.« Sudac neko vrijeme ipak ostaje sa svojom nekada lijepom kćeri. Naime, ona više nije lijepa jer, naravno, nema tijela. Na kraju ona gubi moral, jer gdje god dolaze, bio planet ili mjesec, nigdje ne nalaze života. Nemoćno, ne znajući kako je spriječiti, otac gleda kako mu kći kroz neku pukotinu ulazi u jednu stijenu i postaje njenom dušom. Ironijom sudbine, ona to čini upravo na mjesecu što pripada Zemlji, dakle na svega tristo devedeset tisuća kilometara od tog neobično plodnog planeta!

A sudac još prije spuštanja na teren Zračne baze, upada u jato supova. S njima lebdi i kruži, umalo da u jednoga uđe kroz uho. Kako nema blage veze s društvenim poretkom na Zemlji, u njegovim očima oni strvinari bi mogli biti i tamošnja vladajuća klasa.

Ondje, usred Zračne baze, vidi da mu onaj život nije po ukusu, previše je žurbe, premalo spokojnog razmišljanja, zato se opet diže u zrak i onda ugleda nekakvu tišu skupinu zgrada pa misli da će to biti neki filozofski meditacijski centar. Ne može ni slutiti da je to zatvor s minimalnom paskom za kravataše kriminalce, jer na Vikuni nije bilo takve institucije.

Na Vikuni, kaže sudac, osuđenim kriminalcima kravatašima, onima koji su okaljali povjerenje, začepili bi uši, da im duša ne može izaći. Zatim bi ih postavili u umjetna jezera puna izmetina, sve do grla, a onda bi im se mjesni policajci u moćnim gliserima zalijetali u glave.

Sudac priča kako je on sam osudio stotine ljudi na takvu kaznu, i kako su zločinci redovito odbijali optužbe tvrdnjom da nisu prekršili zakon, nego možda samo njegov duh, i to sasvim, sasvim malo. A

on bi, prije izricanja presude, na uši nabio nešto nalik na noćnu posudu, da mu riječi zazvuče jače i strašnije, pa bi izgovorio ovu formulu.

»Dečki, vi samo niste shvatili duh zakona. Dobro, a sad mu osjetite tijelo i dušu.«

I, prema sučevim riječima, za to vrijeme si mogao čuti kako policajci na jezeru pred sudnicom turiraju motore svojih glisera: »rrrrmmm-rrrrmmm-rrrrmmm«.

6

Sudac u priči doktora Boba Fendera nastoji pogoditi koji li je od onih filozofa u meditacijskom centru najmudriji i najzadovoljniji. Odlučuje da će to biti onaj starčić što sjedi na svom ležaju na prvom katu spavaonice. Taj čovjek očito je tako oduševljen svojim mislima da od vremena do vremena plješće rukama po tri puta.

I tako sudac ulijeće u uho tom malenom starčiću i odmah se lijepi za nj zauvijek, lijepi se za nj, prema priči, »čvrsto kao ultrapas za površinu premazanu epoksi-smolom«. I gle, evo što će čuti u glavi tog malog starčića:

*Eno Sally u vrtu
Usred posla prava
Diže nogu i prdne
Kano muška glava...*

I tako dalje.

Priča je prilično zanimljiva. Opisano je i spašavanje kćeri što je bila postala dušom jedne mjesečeve stijene i tako dalje. Ali, što se mene tiče, još je bolja istinita priča kako je došlo do toga da autor, iliti dr. Bob Fender, počini izdaju u Osaki. Dakle, Bob Fender se u noćnom baru, omiljenom svratištu američkih oficira, s daljine od oko šest-sedam metara zaljubio u sjevernokorejsku špijunku, imitatorku Edith Piaf. Taj razmak nije se usudio prijeći, ni poslati joj cvijeće ili kakvu poruku, ali je iz noći u noć, za istim stolom, uzdisao za njom. Uvijek je bio sam, a kako je bio strašno krupan, stršio je među ostalima, pa je na kraju pjevačica, koja se umjetničkim imenom zvala kratko »Izumi«, upitala neke Amerikance tko je i što je on.

Bio je, zna se, kontrolor mesa, a i djevac, ali su njegove kolege oficiri, šale radi, objasnili pjevačici Izumi da je on tako sam i cijelo vrijeme namršten jer je na važnom i tajnom zadatku. On je zapovjednik, rekoše, jedne elitne jedinice koja čuva atomske bombe. Ali, upozoriše je, ako ga ona upita, on će joj reći da je kontrolor mesa.

I tako se Izumi dade na posao - da ga obradi. Bez ikakva cifranja, sjela je za njegov stol, pa mu je segnula u njedra, zarolala mu bradavice i izvela tome slične štosove. Ona voli krupne i tihe

muškarce, rekla mu je, a inače su Amerikanci većinom preveliki brbljavci. Zamolila je neka je odvede k sebi kad se bar zatvori u dva sata po ponoći. Naravno, htjela je otkriti gdje su atomske bombe. A zapravo u Japanu nije bilo nikakvih atomskih bombi. Bile su na nosačima aviona i na Okinawi i tako dalje. Onda je do zatvaranja lokala Izumi svoje pjesme pjevala samo Bobu i nikom drugom. Bob se umalo nije onesvijestio od sreće i srama. A vani je imao džip.

Kad je ušla u njegov džip, u dva sata ujutro, Izumi je rekla da želi vidjeti ne samo gdje joj njen krupni Amerikanac živi, nego i gdje radi. Bob je odgovorio da je to lako, on i živi i radi na istom mjestu. Odveo ju je do novog skladišta američke intendantske službe na jednom doku u Osaki. To je bio golem hangar s nekim uredima na jednom i dvosobnim stanom za veterinarskog inspektora na drugom krilu, a u sredini su bile ogromne hladnjače pune mesa koje je Fender pregledao ili će ga pregledati. Na kopnenoj strani bila je ograda s ulaznim vratima i stražarom. Ali, kako je utvrđeno na suđenju, disciplina je bila slaba. Stražar je smatrao da je ondje postavljen samo zato da pazi neka se nitko ne iskrade van s kakvim goveđim butom.

I tako je stražar, koga je poslije prijeki sud oslobodio, samo mahnuo rukom i propustio džip s doktorom Fenderom. Nije primijetio da na podu džipa leži jedno »neovlašteno žensko lice«.

Izumi je htjela pogledati što je u hladnjačama, a Bob joj je želji udovoljio s najvećim zadovoljstvom. I dok su došli do njegova stana, u suprotnom krilu hangara, Izumi je shvatila da on zbilja nije ništa drugo nego obični kontrolor mesa.

- Ali je ona bila tako slatka - rekao mi je jednom zgodom Fender - a i ja sam bio tako sladak, ako smijem tako reći, da je te noći ipak ostala sa mnom. Naravno, bio sam smrtno prestrašen, jer dotle još nikad nisam bio s nekom ženom. Ali sam onda sebi rekao: »Ma stani malo! Samo se smiri. Oduvijek si bio dobar sa svakakvim životinjama, praktički od trena kad si se rodio. Sad imaj na umu samo jedno: da ovdje opet imaš jednu lijepu životinjicu.«

Na suđenju Fenderu pokazalo se i ovo: da su i on i drugi pripadnici vojno-veterinarske službe naoko bili vojnici, ali da ih nikad nisu učili misliti kao vojnici. To se činilo nepotrebnim - pa što će im, ako im je jedina dužnost kontrola mesa i kvit? Tja, kako se pokazalo, posljednji

je put jedan veterinar sudjelovao (i poginuo) u bitki još kod Little Bighorna, u Custerovu posljednjem boju. Osim toga, vojska je bila sklona tetošiti veterinare, jer je teško dolazila do njih. U civilu su mogli zgrtati bogatstva - osobito u gradovima, liječeći ljudima kućne ljubimce. Zato i jesu Fenderu bili dali onaj ugodan stan na kraju hangara. On je obavljao kontrolu mesa i dok je god to radio, nikome nije ni padalo na um da kontrolira *njega*.

- Da su mi došli kontrolirati stan - pričao mi je Fendler - u njemu ne bi našli ni trunka prašine. - Ne, ali bi u njemu našli, kako je sam rekao, »jednu od najboljih privatnih zbirki japanske keramike i tkanine u Osaki«. Njemu je nježnost i finoća svega japanskog bila udarila u glavu. Ta manija za umjetničkom ljepotom zacijelo je bila, pored ostalog, i kompenzacija zbog njegovih golemih i njemu ružnih i beskorisnih šaka i stopala i svega.

- Izumi je pogledom samo skakala s mene na one lijepe predmete na policama i zidovima, u kredencima i ladicama, pa opet na mene - pričao mi je Fender. - Reći ću ti nešto što ne bih smio, jer zvuči kao da se pravim važan, ali da si ti bio ondje i vidio kako joj se lice mijenja, složio bi se sa mnom: ona se onog trena zaljubila u mene.

Ujutro je on priredio doručak, sve s japanskim posuđem, iako je doručak bio američki - šunka s jajima. Dok je on pripremao doručak, ona je ležala sklupčana u krevetu. Podsjećala ga je na srnicu koju je othranio kad je bio dječak. Ta misao mu je bila nova. Cijelu je minulu noć bio posvetio toj srnici. Otvorio je radio koji mu je bio podešen na američku vojnu stanicu. Očekivao je glazbu, a dobio je vijesti. Najkrupnija je vijest bila da je u Osaki, u rane jutarnje sate, uhvaćena jedna sjevernokorejska špijunska mreža. Našli su i njezin radio-odašiljač. Od mreže samo još jedan član nije ulovljen, a to je žena koja se predstavlja imenom Izumi.

Fender je bio dotle, prema vlastitim riječima, »uplovio u posve nov svijet«. I u tom novom svijetu, samo zato što se sparao s jednom ženom, bilo mu je tako mnogo ljepše nego u starom, da se starome ne bi htio više nikada vratiti. I ono što mu je Izumi rekla o svojoj privrženosti stvari komunizma, njemu se nije nipošto činilo neprijateljskim.

- To je bio samo zdrav razum jedne dobre duše iz jednog drugog svijeta - rekao je Fender.

Prema tome, krio ju je i hranio jedanaest dana, pritom vodeći računa da ne zanemari svoju dužnost. Ali je bio takav smušenjak i naivac, da je dvanaestog dana upitao jednog mornara s nekog broda koji je bio došao iz Novog Zelanda, a iskrcao je meso, bi li za tisuću dolara na brodu sakrio i odveo iz Japana jednu mladu ženu. Mornar je to raportirao zapovjedniku, a ovaj je to prenio američkim vojnim vlastima. Fender i Izumi su odmah uhapšeni, razdvojeni i više se nikada neće vidjeti.

Fender nije nikada doznao što je bilo s njom. Nestala je. Najvjerojatnija verzija bila je da su je potajno predali južnokorejskim agentima koji su je odveli u Seul gdje je strijeljana bez suđenja.

Fender nije nimalo žalio što je to učinio.

Sad je preda me držao hlače mog civilnog odijela, sivog odijela s tankim prugama, firma Braća Brooks. Upitao me sjećam li se one velike rupe među nogavicama, koju sam napravio žarom od cigarete.

- Da - odgovorim.

- Nađi je.

Nisam je mogao naći. Na odijelu nije bilo nijedne rupe. Fender mi je na svoj trošak dao zakrpati odijelo kod nekog neznanog krpača u Atlanti.

- To ti je, dragi moj Waltere, moj oproštajni poklon.

Znao sam da od Fendera gotovo svak dobiva nekakav oproštajni poklon. Inače nije imao što činiti sa svim onim novcem što ga je zarađivao sa znanstveno-fantastičnim pričama. Ali je ono krpanje mog odijela dirljivošću i pažljivošću zacijelo nadmašilo sve njegove poklone o kojima sam bio čuo. Grlo mi se stisnulo. Došlo mi da plačem. I to sam mu rekao.

Zaustio je da mi odgovori, ali nije stigao jer su iz prostorija u čelnom dijelu zgrade, što su gledale na četverostaznu auto-cestu, odjeknuli povici i topot strke. Ljudima se ondje učinilo da je pred zatvor stigao Virgil Greathouse, bivši ministar zdravlja, prosvjete i socijalne skrbi. Ali, bio je lažan alarm.

Clyde Carter i doktor Fender istrčашe na prijemni krug, da i oni vide što se zbiva. U zatvoru se nijedna vrata nisu zaključavala. Da je htio, Fender je mogao samo nastaviti trk. Ni Clyde ni ostali stražari nisu bili naoružani. I da je Fender pokušao pobjeći, možda bi se netko i bacio za njim, ali sumnjam. To bi bio prvi pokušaj bijega iz tog

zatvora u njegovu dvadeset šest godina dugom životu i nikome ne bi bilo sasvim jasno što treba poduzeti.

Mene nije zanimao dolazak Virgila Greathousea. Njegov dolazak, kao uostalom dolazak svakog novog osuđenika, bit će predstava, nešto nalik na javno smaknuće. A ja nisam želio gledati ni njegovo niti ičije poniženje. Zato sam ostao u skladištu. Bio sam sretan što mi se pružila prilika da ostanem sam, pa sam je iskoristio da izvršim možda najbestidniji intimni čin u svom životu. Tim sam činom donio na svijet jednog propalog, mrzovoljnog starčića: presvukao sam se u svoju civilnu odjeću.

Imao sam bijele vunene gaće i kratke rebraste crne čarape iz Tallyhoa, »trgovine za gospodu«, u Chevy Chaseu. Zatim, bijelu košulju marke Arrow iz Garfinckelove robne kuće u Washingtonu. A onda, tu je bilo odijelo newyorške Braće Brooks, kravata s prugastom pukovskom oznakom i crne cipele, također iz New Yorka. Vezice na objema cipelama bile su mi pokidane, bio sam ih privezao običnim uzlom. Vidjelo se da Fender nije bolje zagledao cipele, inače bi sad na njima bile nove vezice.

Od svega toga kravata je bila najstarija. Nosio sam je zapravo još u drugom svjetskom ratu. Samo zamisli! Jedan Englez s kojim sam radio na planiranju opskrbe sanitetskim materijalom za iskrcavanje u Normandiji, rekao mi je da sam, prema toj kravati, oficir Puka kraljevskih velških strijelaca.

- Vas su uništili kod druge bitke na Sommi u prvom svjetskom ratu - rekao mi je taj Englez - a sad, u ovoj predstavi, opet su vas uništili kod El Alameina. Ne biste se mogli pohvaliti da ste u nekom posebno sretnom puku.

Pukovska je oznaka: široka blijedoplava pruga obrubljena dvjema tankim prugama, gore šumskozelenom a dolje narančastom. Tu pukovsku kravatu nosim i dan-danas, u svom uredu sekcije Down Home Records korporacije RAMJAC.

Tako, kad su se Clyde Carter i doktor Fender vratili u skladište, ja sam ponovno bio civil. A bio sam kao omamljen, prestrašen i nesiguran na nogama, kao svako novorođeno biće. Još nisam znao ni kako izgledam. U skladištu je bilo jedno zrcalo, veliko, da se možeš u njemu sav ogledati, ali je visilo licem okrenuto zidu. Fender ga je uvijek tako okretao kad se očekivao dolazak nekog novajlije. To

je bio još jedan primjer Fenderove taktičnosti. Novajlija kojem to nije drago neka i ne vidi koliko ga je preobličila jedna zatvorska uniforma.

Ali, nije mi ni trebalo bolje zrcalo od Clydeova i Fenderova lica da vidim kako nisam baš nalik na vesela *boulevardiera* tipa, recimo, pokojnog Mauricea Chevaliera. Žalost su brzo sakrili zafrkancijom - ali ne dovoljno brzo.

- Dobro jutro, gospodine ambasadore - reče Fender u ulozi ambasadorova sobara. -I danas je lijep i svjež dan. Kraljica vas očekuje na ručku u jedan.

Clyde pak reče kako se harvardovac prepozna s pika, svi oni imaju nešto posebno na sebi.

Ali moji prijatelji ne maknuše ni malim prstom da okrenu ono zrcalo, neka se u njemu ogledam. Zato sam ga je okrenuo.

I evo što sam u njemu vidio: mršava starca kućepazitelja, slavenskih crta lica. Čovjeka nenavikla na odijelo i kravatu. Ovratnik košulje preširok, a preširoko i odijelo što na njemu visi poput vreće. Lice mu žalosno, kao da je krenuo nekoj rodbini na pogreb. Ni u čemu nikakva sklada između njega i odijela. Kao da ga je uzeo iz kante za smeće nekog bogataša.

Mir.

7

Sjedio sam na nenatkritoj klupi kod auto-cesta, ispred zatvora. Čekao sam autobus. Pored mene žutosmeđi platneno-kožni kovčeg, onaj moj oficirski; pratio me cijelo vrijeme u Evropi za mojih slavni dana. Bio sam posve sam. Autobus je kasnio. S vremena na vrijeme popipao bih džepove svoga kaputa, kako bih se uvjerio da su mi tu otpusnica, besplatna avionska karta za let, turističkom klasom, od Atlante do New Yorka, novac i diploma doktora miksologije. Sunce je peklo.

Imao sam tristo dvanaest dolara i jedanaest centi. Od toga dvjesto pedeset u čeku koji mi se ne može lako ukrasti. To mi je bio sav novac. Poslije svega pedantnog dodavanja i oduzimanja što su obavljani na mojoj imovini nakon hapšenja, točno je toliko, u paru, bilo neprijeporno moje: tristo dvanaest dolara i jedanaest centi.

I tako, evo me gdje opet krećem u sustav slobodne inicijative. Evo gdje mi je opet oduzeta zaštita i njega federalnih vlasti.

To mi se prvi put dogodilo Tisuću devetsto pedeset treće, dvije godine pošto je Leland Clewes otišao u zatvor zbog krivokletstva. Dotle su bili pronašli na desetine drugih koji su svjedočili protiv njega, i k tome gore i opasnije nego ja. Uostalom, ja sam samo bio rekao da je prije rata bio član komunističke stranke, što je po mom računu za čovjeka iz doba Krize moglo biti isto tako pokudno kao stajanje u redu za besplatni topli obrok. Ali drugi, međutim, spremno su se kleli da je Clewes ostao komunist i u toku rata i da je agentima Sovjetskog Saveza prenio neke tajne informacije. Bio sam zaprepašten.

Meni je to zacijelo bilo novo, pa sam pomalo i sumnjao da je točno. Od Clewesa onda drugo i nisam tražio nego da prizna da sam rekao istinu o nečem što zbilja više i nije važno. Sam Bog zna da ga nisam htio ni upropastiti ni poslati u zatvor. A od sebe nisam očekivao drugo nego da žalim do kraja života i više se nikada ne pomirim sa sobom zbog onoga što sam pukim slučajem učinio. Što se ostaloga tiče, mislio sam, od života mogu očekivati da mi i dalje teče manje-više kao prije.

Istina, premjestili su me na jednu manje delikatnu dužnost u Ministarstvu obrane: na pravljenje tabelarnih prikaza o tome koliko američki vojnici, svrstani prema etničkim i vjerskim skupinama,

prema odgojno-obrazovnim i ekonomskim slojevima, vole ili ne vole određene vrste »ratnog sljedovanja« od kojih su neke bile nove i eksperimentalne. Takav posao sada, bez ikakva rada mozga, očiju i ruku, obavljaju kompjuteri i to brzinom svjetlosti, ali se u ono doba još uglavnom obavljao ručno. Sad mi se ona moja ekipa, sa mnom na čelu, čini isto tako arhaičnom kao oni kršćanski redovnici što su kistovima, zlatnim listićima i guščjim perima iluminirali rukopise.

Istina, također, ljudi koji su na poslu imali dodira sa mnom, i nadređeni i podređeni, držali su se prema meni službenije, hladnije. Kao da sad više nemaju vremena za šalu, za spominjanje ratnih zgoda. Svaki je razgovor sa mnom obavljen *tik-tak* i evo, već se valja vratiti na posao. Ja sam to pripisao novom vremenu, čak sam svojoj jednoj ženi rekao kako se divim tom novom duhu stroga, žustra, izvanredno gipka i totalno profesionalna vojnika što ga stvaramo. Takvi će vojnici biti munja kojom ćemo moći na licu mjesta spržiti svakog eventualnog novog Hitlera gdje bilo na zemlji. Čim negdje neki narod izgubi slobodu, evo Sjedinjenih Država da mu je vrate.

Istina, također, Ruthin i moj društveni život nije bio baš tako živ kako sam joj ga ja predočio u Nürnbergu. Bio sam predvidio da će nam kod kuće telefon stalno zvoniti, stalno će nas zivkati moji stari drugovi. Htjet će s nama jesti, piti i pričati cijelu noć. To će biti sve sami ljudi zrele dobi, od trideset pete do četrdeset pete godine života, poput mene, državni funkcionari, sposobni,iskusni, taktični i domišljati, u biti tvrdi kao čelik, a pravi mozak i krvotok svoje organizacije bez obzira koje mjesto zauzimali na njenoj hijerarhijskoj ljestvici. Obećao sam ženi da će nam dolijetati sa svojih visokih položaja u Moskvi, Tokiju, njezinu rodnom Beču, Džakarti, Timbuktuu i tko zna sve gdje. I kakve će nam priče pričati o svijetu, o onome što se *zbilja* zbiva! Smijat ćemo se, natočit ćemo si još jednu i tako dalje. A naši susjedi, naravno, salijetat će nas zbog našeg šarenog, kozmopolitskog društva i zbog naših dobrih informacija iz povjerljivih izvora.

Ruth je na to bila rekla da je njoj pravo ako nam telefon uopće nikad ne zvoni, uostalom, da nemam takav posao gdje moram biti spreman na poziv u bilo koje doba, i danju i noću, njoj bi bilo draže da kod kuće i nemamo telefon. A što se tiče razgovora s navodno dobro informiranim ljudima, do kasno u noć, rekla je kako je njoj

najdraže ići u krevet najkasnije u deset sati i kako se u konclogoru toliko naslušala navodno pouzdanih informacija da joj je toga dosta za cijeli život pa i onkraj njega. I dodala je:

- Walter, ja ti nisam od onih koji pošto-poto žele znati što se tobože stvarno zbiva.

Možda se od strahote bure što se sprema, ili, točnije rečeno, od strahote tišine što se sprema, Ruth i štitila time što se za dana, dok sam ja bio na poslu, prepuštala onom svom ofelijskom zanosu iz doba nakon oslobođenja, kad je u sebi gledala pticu posve samu s Bogom. Nije zanemarila dječaka, kojem je bilo pet godina kad je Leland Clewes otišao u zatvor. Sin nam je bio uvijek čist i dobro nahranjen. Nije potražila utočište u alkoholu, da krišom pije. Ali, stala je mnogo jesti.

I to me opet navodi na temu tjelesne veličine, o kojoj meni nije drago raspravljati, jer joj ne želim dati veću važnost nego što zaslužuje. Tjelesna veličina može biti vrijedna spomena zbog odustupanja od utvrđenih normi, ali njome svejedno ne možemo ništa doznati o životu kojim se živi u tom tijelu. Ja sam tako malen da sam mogao biti kormilar, kako sam već rekao. To ništa ne objašnjava. A u doba kad je Leland Clewes izveden pred sud zbog krivokletstva, moja žena, iako visoka svega metar i pedeset tri centimetra, imala je dobra sedamdeset tri kilograma.

I neka je tako.

Uz ovaj izuzetak: da je naš sin već vrlo rane zaključio kako su njegov zloglasni mali otac i njegova debela majka tuđinka njemu teška društvena smetnja, pa je nekim svojim prijateljima iz susjedstva rekao da je on posvojče. Jedna je susjeda pozvala moju ženu za dana k sebi na kavu točno jedanput i u tom cilju: da otkrije znamo li mi dječakove prave roditelje.

Mir.

Tako je prošao jedan pristojan interval nakon odlaska Lelanda Clewesa u zatvor, oko dvije godine, kako kažem, a onda me pozvao pomoćnik ministra obrane Shelton Walker. Dotle se nismo poznavali. On je bio nov u državnoj službi. Moj vršnjak. Bio je u ratu i dogurao do artiljerijskog majora, sudjelovao je u iskrcavanju u Sjevernoj Africi a zatim u Normandiji na Dan-D. Ali je u biti bio biznismen iz Oklahome. Netko će mi poslije reći da je bio vlasnik najveće

prodajne mreže guma u Oklahomi. Što me još više zapanjilo, bio je republikanac, jer je sad general Dwight David Eisenhower bio postao predsjednik, prvi republikanski predsjednik nakon dvadeset godina.

Gospodin Walker me je pozvao, kako reče, da mi izrazi zahvalnost koju cijela zemlja mora osjećati prema meni zbog moje duge i vjerne službe i u ratu i u miru. Organizatorska vještina kojom ja raspolažem, reče, zacijelo će biti bogatije nagrađena ako je angažiram negdje u privatnom sektoru. Uvode se mjere štednje, reče, moje se mjesto ukida. Mnoga se mjesta ukidaju i on me ne može premjestiti drugdje, iako bi to želio od sveg srca. Ukratko, dobio sam nogu. Čak ni sad ne bih znao reći je li bio zloban ili nije kad je, ustavši i pruživši mi ruku, izjavio:

- Gospodine Starbuck, sad možete svoju cijenjenu vještinu prodati za njezinu pravu vrijednost na otvorenom tržištu našeg sustava slobodne inicijative. Neka vam je sretan lov! Sve najbolje želim!

Što sam ja znao o slobodnoj inicijativi? Sad o njoj znam dosta toga, ali onda nisam znao ništa. Ma bio sam zbilja takva neznalica da sam nekoliko mjeseci zaista mislio kako će privatni sektor masno platiti moje svestrane sposobnosti. Za tih mjeseci nezaposlenosti govorio sam svojoj jadnoj ženi kako mi u slučaju da mi sve drugo izmakne, ipak ostaje jedan izlaz: kad god hoću, mogu dignuti ruke, kao razapet čovjek, tako reći, i predati se nekom General Motorsu, ili General Electricu, ili nečem sličnom. A evo primjera kako je ta žena bila obzirna sa mnom: nikad me nije pitala zašto to ne činim odmah, ako je već tako lako, nikad nije od mene tražila neka joj objasnim zašto zapravo osjećam da u tom privatnom sektoru ima nečeg čudnog i ne baš džentlenskog.

Sjećam se kako sam joj jednom zgodom rekao da ćemo možda »morati biti bogati iako to ne želimo«. Sinu mi je onda bilo šest godina, a čuo je moje riječi; zacijelo je bio dovoljno odrastao da se zamisli nad takvim paradoksom. Je li mu to moglo imati smisla? Nije.

Za to vrijeme javio sam se, što osobno što telefonski, nekim svojim znancima u ostalim ministarstvima i obavijestio ih, sve veselim i bezbrižnim tonom, da sam »privremeno slobodan«, kako kažu nezaposleni glumci. Držao sam se kao čovjek s nekakvom smiješnom ozljedom, masnicom na oku, recimo, ili slomljenim nožnim palcem. Još nešto: svi su moji stari znanci bili demokrati, kao

ja, pa sam se tako mogao predstaviti kao žrtva republikanske stupidnosti i osvetoljubivosti.

Ali, jao meni, dok mi je život dotle bio kao neki škotski ples, gdje me prijatelji samo predaju jedan drugome, s jednog na drugi posao, sad odjednom nitko se od njih nije mogao sjetiti nekog praznog mjesta. Prazna su mjesta naglo postala izumrla vrsta, kao ptica dodo.

Šteta.

Ali, moji stari drugari držali su se sa mnom i prirodno i uljudno, stoga ni danas ne bih mogao ustvrditi da su me kažnjavali zbog onoga što sam učinio Lelandu Clewesu - da se naposljetku nisam obratio za pomoć jednom arogantnom starcu izvan redova državne službe, koji je, na moje zaprepaštenje, jedva dočekao da mi pokaže svu odvratnost koju osjeća prema meni i da mi je potanko objasni. To je bio Timothy Beame. Prije rata je u Rooseveltovoj administraciji bio pomoćnik ministra poljoprivrede. On mi je ponudio moje prvo zaposlenje u državnoj službi. Također je bio harvardovac i svojedobno stipendist Rhodesove fundacije. Sad mu je bilo sedamdeset četiri godine i bio je aktivan šef društva Beame, Mearns, Weld i Weld, najuglednije odvjetničke firme u Washingtonu.

Nazvao sam ga i zamolio da ruča sa mnom. Odbio je. Ljudi su uglavnom odbijali da ručaju sa mnom. Rekao mi je da me odmah, popodne, može primiti na pola sata, ali nema pojma o čemu bismo mogli razgovarati.

- Iskreno rečeno, gospodine - rekao sam - ja tražim zaposlenje, po mogućnosti u kakvoj zakladi ili muzeju. Nešto takvo.

- Ooooooooooo, tražimo posao, je li? - dočekao je. - Da-da, o tome treba da razgovaramo. Dođi, svakako dođi. Koliko je godina otkad se nismo pošteno narazgovarali?

- Trinaest, gospodine.

- Mnogo je vode proteklo za tih trinaest godina.

- Jest, gospodine.

- Pa-pa - zaključio je.

Bio sam tako lud da odem na razgovor.

Odmah otprve primio me namješteno srdačno i himbeno. Predstavio me svom mladom tajniku, rekao mu je da sam bio izvanredan perspektivan momak i cijelo me vrijeme tapšao po

plećima. On, čovjek koji dotle po svoj prilici nikad nikoga nije potapšao po plećima.

Ušli smo u njegov panelkama obložen ured, gdje me je doveo do kožnog klupskog naslonjača i ponudio da sjednem govoreći: - De, sjedni se, de, sjedni se. - Nedavno sam naišao na taj tobože šaljiv izraz u onoj znanstveno-fantastičnoj priči doktora Boba Fendera o sucu s Vikune koji se zauvijek zalijepio za me i moju sudbinu. Uzgred: sumnjam da je Timothy Beame ikad ikome dobacio neku takvu plitku uzrečicu. To je bio kosmat, kršan starac uzgredno-slučajno krupan kao što sam ja bio slučajno sitan. Po onim njegovim šačetinama mogao si naslutiti da su svojedobno vitlale gadno teškim mačem, a sada pipkaju za istinom i pravdom. Bijele su mu obrve bile neprekinuta šikara s jednog do drugog kraja, a pošto je sjeo za svoj stol, glavu je opružio naprijed da bi zurio u mene i prikovao me pogledom.

- Ne moram te ni pitati kako ti je bilo u zadnje vrijeme - reče.

- Ne, gospodine, mislim da ne morate - odvratim.

- Ti i mladi Clewes uspjeli ste postati slavni kao Mutt i Jeff [10](#) - reče.

- Na našu žalost - dometnem.

- Nadam se da je tako. Svakako se nadam da se to požalilo kako valja - reče.

Taj čovjek je onda, kako će se pokazati, imao još samo dva mjeseca života. On to nije ni u snu slutio, koliko ja znam. Nakon njegove smrti, govorilo se kako bi ga zacijelo izabrali u Vrhovni sud samo da je nekako doživio ponovni izbor demokrata za predsjednika.

- Ako ti je zbilja žao - nastavi Beame - nadam se da točno znaš što žališ.

- Molim?

- Valjda nisi mislio da je riječ samo o tebi i Clewesu?

- Pa, gospodine, zna se, riječ je i o našim ženama. - Tako sam i mislio.

Teško je zastenjao. - E, upravo to mi nisi smio reći.

- Kako, molim?...

- Ti, balavac jedan, harvardski abortus, usrani dupeglavac ž-kategorije - reče ustajući. - Ti i Clewes uništili ste dobar glas najpožrtvovnijoj i najinteligentnijoj generaciji državnih funkcionara

koju je ova zemlja ikad imala! Boga mi moga, pa kome danas može biti stalo do tebe, ili pak do Clewesa? Kakva šteta što je on u zatvoru! Kakva šteta što tebi ne možemo naći zaposlenje!

Ustanem i ja. - Gospodine, ja nisam prekršio nikakav zakon.

- Najvažnije što te uče na Harvardu - reče Beame - jest to da se čovjek može držati svakog zakonskog propisa a ipak biti najgori kriminalac svog doba.

Kada i gdje se to učilo na Harvardu, nije rekao. Meni je to bilo novo.

- Gospodine Starbuck - nastavi Beame - za slučaj da sami niste uočili, ja ću vam reći: mi smo nedavno izašli iz jednog svjetskog sukoba između dobra i zla, u kojem smo se dobro navikli gledati žala i polja pokrivena mrtvim tijelima naših hrabrih i nedužnih vojnika. A sad se od mene očekuje da se smilujem jednom nezaposlenom činovniku koga bi, zbog štete počinjene našoj zemlji, po mome mišljenju trebalo objesiti, razapeti i raskomadati!

- Ja sam samo rekao istinu - isfrfljam. Od užasa i stida mi se smučilo.

- Rekao si jednu fragmentarnu istinu - odvrati Beame - kojom si nekima omogućio da je sad uzimaju i predstave kao opću! »Obrazovani i sućutni državni funkcionari su gotovo sigurno ruski špijuni.« Sad ćeš samo to čuti iz usta starih polupismenih demagoga i hohštaplera koji se hoće vratiti na vlast, koji smatraju da ona s pravom pripada njima. Da nije bilo idiotske simbioze tebe i Lelanda Clewesa, oni nikada ne bi mogli sućut i mozak povezati s izdajom. A sad, da te više ne vidim!

- Ma, gospodine... - zamucam. Da sam mogao, pobjegao bih koliko me noge nose, ali sam bio paraliziran.

- Ti si samo jedna šeprtlja više - reče Beame - šeprtlja koja je, zahvaljujući tome što se našla na krivome mjestu u krivo vrijeme, uspjela humanitarizam vratiti sto godina natrag. Gubi se!

Jake riječi.

8

Dakle, sjedim tako na klupi ispred zatvora i čekam autobus, a peče me sunce Georgije. Na onoj strani međupojasa auto-ceste, kolnikom što vodi do Štaba Zračne baze, zujeći polako prođe velika limuzina »cadillac« sa stražnjim prozorima zastrtim blijedoplavim zastorima. Mogao sam vidjeti samo šofera, Crnca, gdje upitno gleda u zatvor. Izvana nisi mogao znati da je to zatvor. Na skromnoj tabli u podnožju koplja za zastavu stajalo je samo: »EPZOMP - Neovlaštenim zabranjen ulaz«.

Limuzina nastavi svoj put do prvog okretišta, oko četiristo metara dalje, skrene na suprotni kolnik i doveze se točno do mene, njezin blistavi prednji blatobran stao je na svega nekoliko centimetara od mog nosa. Ondje, u onom savršenom prednjem blatobranu, vidio sam kako se zrcali ono isto lice starca kućepazitelja slavenskih crta lica. Ta ista limuzina je maloprije bila izazvala lažni alarm da je stigao Virgil Greathouse. Več je neko vrijeme kružila tražeći zatvor.

Šofer izađe i upita me je li zbilja ovo zatvor.

I tako je došao tren da se prvi put oglasim kao slobodan čovjek.

- Jest - odgovorim.

Šofer, krupan, sredovječan čovjek očinski blaga i vedra lica, u uniformi od žutosmeđeg samta i s crnim gamašama, okrene se prema stražnjem sjedalu.

- Gospodo - reče, s točno određenim tonom i tuge i poštovanja - stigli smo na odredište.

Na šoferovu prsnom džepiću bila je crvenom svilom izvezena oznaka njegovih poslodavaca: RAMJAC.

Kako ću doznati, Greathouseu su njegovi stari drugari omogućili da se sa svojim odvjetnicima brzo i kradom prebaci od kuće do zatvora, kako bi što manje očiju gledalo njegovu sramotu. Dakle, jedna limuzina Pepsi-Cole došla je po njega prije zore, pred ulaz za poslugu Waldorf Towersa u Manhattanu, gdje je živio; odvezla ga je na aerodrom Marinških zračnih snaga, pored La Gardije, i to ravno na pistu; ondje ga je čekao mlažnjak kompanije Resorts International, kojim je odletio do Atlante gdje ga je dočekala, opet na samoj pisti i s navučenim zastorima, limuzina Ureda za jugoistočno područje korporacije RAMJAC.

Iz kola izvuče se Virgil Greathouse, odjeven gotovo na vlas kao ja: sivo prugasto odijelo, bijela košulja i prugasta pukovska kravata. Pukovi nam nisu bili isti. Njegov je bio Coldstreamska garda. [11](#) Kao uvijek, cuclao je lulu. Pogled mu je zastao na meni samo djelić sekunde.

Zatim su se izvukla dva otmjena odvjetnika - jedan mlad i jedan star.

Dok je šofer iz prtljažnika vadio osuđenikov prtljag, Greathouse i njegova dva odvjetnika gledala su zatvor kao da je to komad nekretnine koji će sad kupiti ako im je cijena povoljna. Greathouseu su oči svjetlucale, a lulom je imitirao ptičji cvrkut. Možda je razmišljao o tome kako je on opasan tip. Poslije ću od njegovih odvjetnika doznati kako je, čim mu je bilo jasno da će zbilja ići u zatvor, stao vježbati boks, džiju-džicu i karate.

Kad sam to čuo, pomislio sam: »Pa, u tom zatvoru neće naći baš nikoga voljna da se tuče s njim, ali će mu svejedno slomiti kičmu. Svakome se kičma slomi kad se prvi put nađe u zatvoru. To zacijeli nakon nekog vremena, ali nikada kako je bilo prije. Neka je Virgil Greathouse ne znam kakva sila, on više nikada neće ni hodati ni osjećati se kao prije.«

Greathouse me nije prepoznao. Držao se, sve u svemu, kao kakav general što je za vrijeme zatišja došao na bojno polje da vidi kako stvari teku, a ja na onoj klupi kao da sam, recimo, mrtvac u blatu.

Nisam se začudio. Ali sad je iz zatvora odjeknuo nečiji glas, svi smo ga dobro čuli, i ja sam pomislio da će ga on prepoznati. To je bio glas njegova najprisnijeg watergateskog pajdaša urotnika, Emila Larkina, koji je iz puna grla pjevao crnačku duhovnu pjesmu »Katkad se osjećam kao dijete bez majke«.

Greathouse nije stigao pokazati svoju reakciju na onaj glas. S ruba obližnje piste skoči lovac i razdere nebo u komadiće. Onome tko ga još nije čuo, i čuo i čuo po sto puta, to je bio zvuk što ti para samu utrobu. Kao prasak smaka svijeta tebi točno nad glavom.

Greathouse, odvjetnici i šofer baciše se na tlo. A zatim ustadoše, psujući, smijući se i stresajući prašinu sa sebe. Misleći, i s pravom, da ga neke nevidljive oči motre i mjere, Greathouse izvede nekoliko boksačkih finti i lakrdijaški pogleda u nebo kao da izaziva onoga ondje: »Hajde, probaj to još jedanput! Sad sam spreman!« Ali se

društvanke ne uputi u zatvor. Stajalo je kod limuzine kao da očekuje svečani doček. Valjda je Greathouse želio još jednu, posljednju počast njegovu društvenom položaju, na neutralnom tlu, nešto nalik na predaju kod Appomatoxa, gdje će direktor zatvora biti Ulysses S. Grant, a Greathouse će biti Robert E. Lee.

Ali direktora nije bilo, bio je čak van Georgije. Da su ga unaprijed obavijestili da će se tog dana Greathouse predati, svakako bi bio tu. Ali eto, slučajno je bio u Atlantic Cityju gdje je držao govor na zboru Američkog udruženja policijske službe nadzora uvjetno otpuštenih. I tako je na kraju Clyde Carter, pljunuta slika i prilika predsjednika Cartera, izašao na vrata, sišao dvije-tri stepenice i mahnuo rukom.

- Izvolite svi unutra - reče Clyde smiješeći se.

Krenuše, sa šoferom na začelju, koji je nosio dva kovčega od meke kože i isti takav neseker. Na pragu mu Clyde oduže prtijag i uljudno mu reče neka se vrati kolima.

- Vi niste potrebni - objasni mu Clyde.

I šofer se vrati kolima. Zvao se Cleveland Lawes, što je gotovo premetaljka imena Lelanda Clewesa, čovjeka koga sam ja upropastio. Lawes je imao samo osnovnu školu, ali je tjedno čitao po pet knjiga sve tako čekajući, uglavnom šefove RAMJAC-a, ili pak klijente i dobavljače korporacije. U korejskom ratu bili su ga zarobili Kinezi, neko je vrijeme proveo u Kini gdje je radio kao mornar na jednom parobrodu obalne plovidbe na Žutom moru, pa je prilično dobro govorio kineski.

Sad je Cleveland Lawes čitao *Arhipelag Gulag*, prikaz zatvorskog sustava u Sovjetskom Savezu, iz pera također bivšeg zatvorenika, Aleksandra Solženicina.

Dakle, sjedim sam, opet posve sam, na onoj klupi, usred ničega. I opet upadam u katatoniju - zurim ravno preda se i od vremena do vremena triput plješćem rukama.

I da nije bilo tog pljeskanja, kaže mi sada Cleveland Lawes, on se ne bi ni osvrnuo na mene.

Ali, zaškakljalo ga je ono moje pljeskanje. Zašto ja to činim?

Jesam li mu rekao istinu o onom pljeskanju? Nisam. Bilo je previše komplicirano i bedasto. Rekao sam mu da sanjarim o prošlosti i čim se sjetim nekog osobito sretnog momenta dižem ruke s krila i njima plješćem triput.

Ponudio se da me odveze do Atlante.

I tako sam se nakon pola sata slobode našao na prednjem sjedalu parkirane limuzine. Dotle, sve u redu.

A da me Cleveland Lawes nije ponudio vožnjom do Atlante, nikad ne bi postao ono što je danas, to jest direktor kadrovske službe sekcije Transico korporacije RAMJAC. Transico raspolaže službama najma limuzina, taksi-službama, rent-a-car agencijama, parkiralištima i garažama diljem Slobodnog svijeta. Kod Transica možete uzeti u najam čak i pokućstvo. Mnogi to čine.

Upitam ga hoće li njegovi putnici zamjeriti ako se i ja vozim s njima do Atlante.

Odgovori mi da ih on ne pozna, nikad ih prije nije vidio niti će ih po svoj prilici ikad više vidjeti - oni i ne rade za RAMJAC. Dodao je i jedan štiklec - da on, do dolaska pred zatvor, uopće nije znao da mu je glavni putnik Virgil Greathouse osobno; naime, sve do tog momenta je Virgil Greathouse imao na sebi lažnu bradu.

Okrenem glavu, pogledam otraga i zbilja eno brade, jednom je ušnom petljom obješena za kvaku na vratima.

Onda se Cleveland Lawes našali da nije siguran hoće li se Greathouseovi odvjetnici vratiti.

- Tako su gledali zatvor - reče - kao da ga procjenjuju hoće li im pasati.

Upita me jesam li se ikad vozio limuzinom. Jednostavnosti radi, odgovorim da nisam. Ali kao dijete, naravno, često sam se vozio uz oca na prednjem sjedalu raznih limuzina Alexandera Hamiltona McConea. A kao mladić, kad sam se pripremao za Harvard, često sam se vozio s gospodinom McConeom na stražnjem sjedalu, sa staklenom pregradom između mene i moga oca. Onda mi ona pregrada nije bila čudna niti mi je poticala kakve asocijacije.

A kad sam bio u Nürnbergu, imao sam ono groteskno čudovište, onaj veliki otvoreni »mercedes«. Doduše, to su bila otvorena kola a ne limuzina, pa da im poklopac prtljažnika i stražnje staklo i nisu bili izrešetani mecima, kao što jesu, opet ne bi bila gala kola. S njima sam u očima Bavaraca imao status nekoga gusara što je privremeno u posjedu otetog blaga koje će opet biti preoteto još tko zna koliko puta. Sjedeći ondje pred zatvorom, sine mi da zapravo nisam bio u pravoj limuzini već svojih četrdesetak godina! Unatoč svim dobrim

položajima u državnoj službi, nikad nisam raspolagao limuzinom, uvijek su mi manjkala još najmanje tri promaknuća da bih mogao imati svoju, ili makar stekao pravo da se povremeno služim limuzinom. A nisam spadao mi među one koji tako očaraju šefa da ih ovaj pozove u svoju limuzinu: »Vrlo zanimljiva stvar, mladiću moj! Penji se, o tome moramo malo opširnije porazgovarati.«

A Leland Clewes pak, iako nije bio u mogućnosti da ima vlastitu limuzinu, stalno se vozio samo takvim kolima i s nekakvim predragim starcima.

Nije važno.

Smiri se.

Cleveland Lawes reče da ja govorim kao školovan čovjek.

Na to mu priznam da sam studirao na Harvardu.

A to njega potakne da mi priča kako je bio zarobljenik kod Kineza u Sjevernoj Koreji; naime, kineski major zapovjednik logora bio je također harvardovac. Major je morao biti otprilike moj vršnjak, pa možda čak i student moje generacije, ali se ja nikad nisam družio s Kinezima. Kako mi je Lawes rekao, studirao je fiziku i matematiku, prema tome svjedno ga ne bih mogao znati.

- Otac mu je bio veliki zemljoposjednik - reče Lawes. - Kad su došli komunisti, natjerali su mu oca da klekne pred sve svoje zakupnike, u selu, pa su mu mačem odrubili glavu.

- Zar je nakon toga sin opet mogao biti komunist? - upitam.

- Rekao je da mu je otac kao zemljoposjednik bio zbilja loš čovjek - objasni mi Lawes.

- Ah, sad valjda znate što znači Harvard.

Taj harvardski Kinez sprijateljio se s Clevelandom Lawesom i nagovorio ga da se nakon rata ne vrati kući u Georgiju nego da pođe u Kinu. Kad je Lawes bio dječak, rulja mu je jednog rođaka spalila živa, oca su mu ku-klux-klanovci jedne noći izvukli iz kuće i izbičevali, a i njega sama, već odrasla, prije nego što će ga vojska uzeti, dvaput su pretukli zato što se htio upisati u glasačku listu. I, kako sam rekao, radio je dvije godine kao mornar na Žutom moru. I nekoliko se puta zaljubio, reče, ali ga nikad nijedna nije htjela.

- I zbog čega ste se vratili? - upitam.

U prvom redu, reče, zbog duhovnih pjesama.

- Ondje nisam imao s kim ih pjevati - reče Lawes. - A i zbog hrane - dometne.

- Što, nije bila dobra?

- O, bila je dobra, samo što nije bilo onih jela o kojima volim pričati.

- Hm - zagundam.

- Jela nisu samo za to da se jedu - on objasni.

- O njima morate i pričati. A da možete pričati, morate imati nekoga tko se razumije.

Čestitao sam mu što je naučio kineski, a on reče kako sad više ne bi mogao ponoviti takav pothvat.

- Zato što sada znam previše. Onda sam bio i previše neuk da bih shvaćao koliko je teško naučiti kineski. Mislio sam da je to kao kad oponašaš ptice. Znae, slušate pticu kako se glasa, pa se onda pokušate glasati na isti način, da vidite hoćete li prevariti pticu.

Kad je odlučio da se vrati kući, Kinezi su bili susretljivi s njim. Bili su ga zavoljeli, pa su se i prilično založili za njega, nekakvim zaobilaznim diplomatskim kanalima raspitali su se što će biti s njim ako se vrati. Onda Amerika nije imala predstavništva u Kini, a nisu ga imale ni američke saveznice, ni jedna od njih. Poruke su išle preko Moskve koja je tada još bila u prijateljstvu s Kinom.

Da, i sad je taj Crnac, bivši desetar, kojem je uža vojna specijalnost bila tegljenje postolja teškog bacača, odjednom postao vrijedan pregovora na najvišoj diplomatskoj razini. Amerikanci su htjeli da im se vrati kako bi ga kaznili. Kinezi rekoše da kazna mora biti blaga i gotovo posve simbolična, treba ga tako reći odmah vratiti normalnom građanskom životu - inače ga neće pustiti. Na to Amerikanci odvratili su da Lawes svakako mora dati nekakvo javno objašnjenje zašto se vraća kući. Nakon toga, izvest će ga pred vojni sud i osuditi na kaznu od najviše tri godine i nečastan otpust iz vojske, s gubitkom prava na svu zaostalu plaću i ostale beneficije. Ne, odgovorili su Kinezi, Lawes je obećao da nikad neće govoriti protiv Narodne Republike Kine koja je dobro postupala s njim; ako se od njega traži da prekrši to obećanje, oni ga neće pustiti. Dalje, zatražili su da ga Amerikanci oslobode svakog izdržavanja kazne i plate mu sve što mu duguju za cijelo vrijeme što ga je proveo kao ratni zarobljenik. Amerikanci odvratili su da ga na neko vrijeme moraju zatvoriti, jer nema vojske u kojoj dezertiranje nije zločin za koji se

mora ispaštati. Dakle, oni će ga zatvoriti, pa mu suditi, pa ga osuditi na vremensku kaznu jednaku onom vremenu što ga je proveo kao ratni zarobljenik, od toga će mu odbiti vrijeme provedeno u zarobljeništvu, pa će ga pustiti kući. A što se tiče isplate zaostalih plaća, o tome nema diskusije.

I na tome je sklopljena pogodba.

- Htjeli su da se vratim, znate - reče Lawes - jer im je bilo strašno neugodno. Nisu mogli podnijeti da makar samo jedan Amerikanac, ma neka je i Crnac, samo na tren posumnja da Amerika možda i nije najbolja zemlja na svijetu.

Upitam ga je li ikad čuo za doktora Roberta Fendera, koji je bio osuđen za izdaju u korejskom ratu, a sad je tu, u zatvoru, ovog momenta sigurno traži odgovarajuću zatvoreničku uniformu za Virgila Greathousea.

Ne, nije čuo. - Nikad se nisam zanimao za druge ljude u takvim neprilikama. Znate, nikad nisam osjećao da su mi bliski, kao da smo u istom klubu ili šta ja znam.

Onda ga upitam je li ikad vidio legendarnu gospođu Graham, glavnog akcionara korporacije RAMJAC.

- Kao da me pitate jesam li ikad vidio Boga - odgovori Lawes.

Udovica gospodina Jacka Grahama mlađeg već pet godina nije se pojavljivala u javnosti. Posljednja joj je pojava bila u jednoj newyorškoj sudnici, kad je skupina akcionara tužila RAMJAC tražeći neka dokaže da je ona još živa. Sjećam se kako mi se žena veselila čitajući novinske prikaze tog slučaja.

- To je ona Amerika koju volim - rekla je. - Zašto ne može biti takva cijelo vrijeme?

Gospođa Graham došla je u sudnicu praćena samo jednim odvjetnikom, ali osmoricom uniformiranih osobnih čuvara iz Pinkertonove agencije, podružnice RAMJAC-a. Jedan je čuvar nosio pojačalo sa zvučnikom i mikrofonom. Gospođa je Graham bila u širokom crnom kaftanu, glavu je pokrila kukuljicom koju je uz to sklopila i zapučila pribadačama, tako da je ona iz nje mogla viriti, ali joj nitko nije mogao vidjeti lice. Jedan drugi čuvar donio je pečatni jastučić, nešto papira i kopiju njezinih otisaka prstiju iz kartoteke Federalnog istražnog biroa. Birou su njezini otisci bili upućeni, kako je red, onda kaci je ona u Frankfortu, država Kentucky, bila osuđena

zbog vožnje u pijanom stanju. To je bilo malo poslije smrti njezina muža, to jest Tisuću devetsto pedeset druge. Tada su joj izrekli uvjetnu kaznu. A mene su tada nogirali iz državne službe.

Dakle, u sudnici uključio je pojačalo i uvukoše mikrofon ispod one kukuljice, neka ljudi čuju što će ona reći. Da jest ona, to jest gospođa Graham, dokazala je dajući na licu mjesta svoje otiske prstiju koji su uspoređeni s onima iz kartoteke Biroa. Zatim je pod zakletvom izjavila da je u izvrsnom i tjelesnom i duševnom zdravlju, i da dirigira najvišim funkcionarima kompanije, samo nikada licem u lice. Upute im daje telefonski i pri tom se identificira lozinkom. Ta lozinka mijenja se u nepravilnim vremenskim razmacima. Sjećam se kako je na sučev zahtjev spomenula primjer lozinke koji se meni učinio tako magičnim da ga i danas pamtim. Glasio je »postolar«. Svaki svoj telefonski nalog popratila bi pismenom potvrdom, pismom što bi ga ona u cijelosti napisala svojeručno. Na dnu svakog pisma bio je ne samo njezin potpis, nego i kompletni otisak svih njenih osam prstića i dvaju palčića. Tako je ona sama rekla: »... mojih osam prstića i moja dva palčića.«

To je bilo to. Gospođa Graham, udovica Jacka Grahama mlađeg, bila je neprijeporno živa. I sad je bila slobodna da opet nestane.

- Gospodina Leena vidio sam mnogo puta - reče Cleveland Lawes. Mislio je na Arpada Leena, u javnosti često viđenog i vrlo komunikativnog predsjednika korporacije RAMJAC i predsjedatelja njezina odbora direktora. Bit će meni šef nad šefovima, a i Lawesu šef nad šefovima, kad obojica budemo funkcionari RAMJAC-a. Sad ovdje tvrdim da je Arpad Leen najsposobniji, najinformiraniji, najsjajniji i najodgovorniji šef pod kojim sam imao čast služiti. Što se tiče kupovanja kompanija i njihova spasavanja od smrti nakon toga, on je pravi genij.

Običavao je govoriti: »Ako ne možeš sa mnom, onda ne možeš ni s kim.«

Točno! Točno!

Lawes reče kako je Leen bio u Atlanti, gdje ga je on, Lawes, vozio, prije svega dva mjeseca. Ondje je cijeli roj novih robnih kuća i hotela bio bankrotirao, pa je Leen došao ne bi li ih prigrabio za RAMJAC. Ipak nije uspio, nadbila ga je boljom ponudom neka južnokorejska vjerska sekta.

Lawes me upita imam li djece. Imam sina, odgovorim, radi u *New York Timesu*. Na to se Lawes nasmije i reče kako obojica imamo sina kod istog gazde - Arpada Leena. Tog jutra bio sam propustio vijesti, pa mi je Lawes objasnio da je RAMJAC upravo preuzeo *New York Times* i sve njegove podružnice među kojima je i po veličini druga svjetska kompanija za proizvodnju mačje hrane.

- Kad je bio kod nas - reče Lawes - gospodin Leen mi je rekao što će se dogoditi. A ciljao je na kompaniju za proizvodnju mačje hrane, a ne na *New York Times*.

Pojaviše se ona dva odvjetnika i smjestiše na stražnje sjedalo limuzine. Nisu bili nimalo potišteni. Smijali su se na račun stražara i njegove sličnosti s predsjednikom Sjedinjenih Država.

Jedan od njih reče: - Došlo mi je da mu kažem: »Gospodine Predsjedniče, zašto ga ne biste odmah pomilovali, na licu mjesta? Dosta je patio, a mogao bi se već danas popodne malo rekreirati golfom.«

Onda jedan uzme onu lažnu bradu, da vidi kako mu stoji, a drugi mu reče da je nalik na Karla Marxa. I tako dalje. Mene nisu ni pogledali. Cleveland Lawes im reče da se ja vraćam s posjeta sinu. Upitaše me zbog čega mi je sin unutra i ja odgovorim: - Zbog prevare. -I tako je završen razgovor.

Krenusmo u Atlantu. U kolima, ispred mene, bio je vakuum-pločicom pričvršćen za pretinac neki meni čudan uređaj. Dobro ga se sjećam. S vakuum-pločice stršilo je ravno meni u prsa tridesetak centimetara zelene cijevi, nalik na one vrtlarske, a na nju je bio nasaden bijeli plastični kotač, velik otprilike kao tanjur za jelo. U vožnji mi je onaj kotač posve zaokupio pozornost, tresao se gore-dolje od svake grbe na cesti i klatio lijevo-desno na svakom zavoju.

Upitao sam što je to. Bio je običan dječji volan. Lawes je imao sina od sedam godina koga je katkada vodio sobom na put. I mali se igrao onim volanom, tobože je njime šofirao. Kad je moj sin bio mali, nije bilo takvih igračaka. Uostalom, moj Walter i ne bi mnogo uživao u tome; već sa sedam godina bilo mu je mrsko ikamo poći s majkom i sa mnom.

Primijetim da je to pametna igračka.

Lawes reče da ona može biti i uzbudljiva, osobito ako je onaj za pravim volanom pijan pa za dlaku promaši kakav kamion iz

suprotnog smjera ili struže uz parkirane automobile i tako dalje. Trebalo bi takvu igračku poklanjati predsjedniku Sjedinjenih Država, prilikom inauguracije, reče Lawes, neka i njega i svakoga podsjeća da on drugo i ne može nego se samo praviti da vozi.

Lawes me pusti na aerodromu.

Avioni za New York bili su toga dana prebukirani, pa sam uspio otputovati iz Atlante tek u pet sati popodne. Meni je bilo svejedno. Preskočio sam ručak. Nisam bio gladan. U klozetu sam našao jednu džepnu knjigu, pa sam je neko vrijeme čitao. Junak priče bio je tip koji je bezobraznošću postao šef nekog krupnog internacionalnog konglomerata. Žene su ludovale za njim. On je s njima postupao kao sa smećem, ali su one sve primale pokorno i krotko i tražile još. Sin mu je bio narkoman a kći mu bila nimfomanka.

U jednom trenu me u čitanju prekine neki Francuz koji mi se obrati na francuskom, upirući prstom u moj lijevi rever. Isprva sam pomislio da sam opet spalio odijelo, iako više ne pušim. Onda se sjetim da još nosim crvenu vrpčicu, oznaku da sam *chevalier* francuske Legije časti. Dibiđus melodramski, nosio sam je cijelo vrijeme suđenja, sve do dolaska u zatvor.

Francuzu odgovorim na engleskom da sam vrpcu dobio zajedno s odijelom, koje sam kupio polovno, pa nemam pojma što ona predstavlja.

Kao da se sledio.

- *Permettez-moi, monsieur* - reče i spretno smakne vrpcu s mog revera kao da je kakav insekt.

- *Merci* - zahvalim mu i vratim se knjizi.

Kad se naposljetku i za mene našlo mjesto u jednom avionu, moje ime je nekoliko puta odjeknulo iz aerodromskih zvučnika: »Gospodin Walter F. Starbuck... Gospodin Walter F. Starbuck...« Kako je to ime bilo notorno u svoje vrijeme! A sad, nigdje znaka da me je netko prepoznao, nigdje nikoga da tek podigne obrve u zlobnoj slutnji.

Dva i pol sata poslije našao sam se na otoku Manhattanu, s ogrtačem na sebi zbog večernje hladnoće. Sunce je bilo zašlo. Zurio sam u živi izlog jedne trgovine koja je prodavala samo dječje vlakove.

Ne da nisam imao kamo poći. Odredište mi je bilo blizu. Pismenim putem bio sam rezervirao i unaprijed platio dvotjedni račun za sobu,

bez kupaonice i bez televizora, u nekada otmjenom Hotelu Arapahoe što je sad bio lazaret za fukaru i kupleraj, a svega minutu hoda od Times Squarea.

9

U Hotelu Arapahoe bio sam još prije, jednom zgodom, i to u jesen Tisuću devetsto trideset prve. Onda kad čovjek još nije vladao vatrom. Albert Einstein je bio proročki najavio izum kotača, ali nije bio u stanju njegov eventualni oblik i uporabu objasniti jezikom običnih žena i muškaraca. Herbert Hoover, rudarski inženjer, bio je predsjednik. Prodaja alkoholnih pića bila je zakonom zabranjena, a ja sam bio brucoš na Harvardu.

Djelovao sam prema uputama svoga mentora, Alexandera Hamiltona McConea. U jednom pismu poručio mi je da moram ponoviti jednu njegovu ludost iz brucoških dana, a to će reći: jednu zgodnu djevojku najprije povesti na ragbijašku utakmicu Harvard-Columbia u New Yorku, zatim potrošiti cijeli mjesečni džeparac za večeru udvoje, s jastogom, školjkama, kavijarom i sve u tom fazonu, i to u čuvenom restoranu Hotela Arapahoe, a onda je odvesti na ples. »Moraš obući smoking«, napisao mi je gospodin McCone, »a napojnice moraš dijeliti kao pijani mornar.« Priopćio mi je da je u onom restoranu jednom prilikom Dijamantni Jim Brady [12](#) pojeo četiri tuceta oštriga, četiri jastoga, četiri pileta, četiri goluba, četiri goveđa odreska, četiri svinjska kotleta i četiri janjeća kotleta - sve za okladu. Gledala ga je Lillian Russell. [13](#)

Valjda je gospodin McCone bio pijan kad mi je napisao to pismo. »Nečeš li tupavko biti«, napisao je, »rad zabavom prepleti.«

Djevojka koju sam tada ondje odveo, sestra blizanka moga cimera, bit će jedna od četiriju žena koje sam volio. Prva mi je bila majka, a posljednja ona kojom sam se oženio.

Ta djevojka zvala se Sarah Wyatt. Bilo joj je punih osamnaest godina, kao meni. Pohađala je vrlo lak dvogodišnji koledž za bogataške kćeri, Pine Manor, u mjestu Wellesley, država Massachusetts. Obitelj joj je živjela u Pride's Crossingu, sjeverno od Bostona, prema Gloucesteru. Kad smo bili zajedno u New Yorku, ona je odsjedala kod svoje bake po majci, udovice jednog burzovnog mešetara, u čudno zabačenom kvartu slijepih ulica, parkića i elizabetanskih stambenih zgrada zvanom Tudor City, kod East Rivera, što ga zapravo siječe Četrdeset druga ulica. Kako se sreći prohtjelo, moj sin sad živi ondje. Kao i bračni par Clewes.

Mali svijet.

Dakle, kad sam one godine Tisuću devetsto trideset prve taksijem došao po svoju Sarah, da je odvedem u Hotel Arapahoe, Tudor City bio je još posve nov, ali već bankrot i gotovo prazan. Na meni smoking što mi ga je po mjeri sašio najbolji clevelandski krojač. Imao sam srebrni upaljač i srebrnu dozu za cigarete koje mi je poklonio gospodin McCone. U novčarki četrdeset dolara. A onda, Tisuću devetsto trideset prve, za toliku gotovinu, četrdeset dolara, mogao sam kupiti cijelu državu Arkansas.

Sad opet dolazimo na temu fizičke veličine: Sarah Wyatt bila je sedam centimetara viša od mene. Njoj je to bilo nevažno. Ma toliko nevažno da je, kad sam došao po nju u Tudor City, uz večernju toaletu obula cipele s visokim peticama.

Evo još jednog dokaza da joj je razlika u visini između nas bila posve nevažna: sedam godina poslije, ona će pristati da se uda za mene.

Kako nije još bila spremna, morao sam neko vrijeme razgovarati s njezinom bakom, gospođom Sutton. Sarah me to popodne, na utakmici, upozorila neka gospođi Sutton ni slučajno ne spomenem samoubojstvo - jer je gospodin Sutton skočio sa svoga uredskog prozora u Wall Streetu kad je Tisuću devetsto dvadeset devete krahirala burza.

- Imate lijep stan, gospođo Sutton - rečem.

- Vi ste prvi koji tako misli - ona odgovori. - Premali je. Ovdje osjećate svaki miris iz kuhinje.

To je bio mali stan, samo s dvjema spavaćim sobama. Vidjelo se da je gospođa Sutton spala na niske grane. Sarah mi je rekla kako je ona svojedobno imala i kobilarnicu u Connecticutu i kuću u Petoj aveniji i tako dalje i tako dalje.

Zidovi malog pretsooblja bili su tapecirani plavim vrpčama s izložbi konja prije Kraha.

- Vidim da ste dobili mnoge plave vrpce - rečem.

- Nisam - ona dočeka. - To su dobili moji konji.

Sjedili smo u preklopnim stolicama za stolićem za kartanje usred salončića. Nije bilo ni naslonjača ni kauča. Ali je prostorija bila tako krcata kabinetima, sekreterima, ormarima, borojima, vitrinama, velškim komodama, starinskim stojećim urama i sličnim stvarima, da nisam mogao ni naslutiti a kamoli vidjeti gdje su prozori. Pokazalo se

da gospođa Sutton ima i gomilu posluge, sve samih staraca. U stan me propustila jedna uniformirana dvorkinja koja je zatim izašla pobočke, kroz pukotinu između dva impozantna primjerka stilskoga kabineta.

Sad je iz one iste pukotine izbio uniformirani šofer koji je gospođu Sutton upitao hoće li ona večeras kamo poći »električnim«. Čini se da su u ono doba mnogi, a osobito stare dame, imali električna kola. Ta kola bila su kao telefonska kabina na kotačima. Ispod karoserije imala su strašno teške akumulatore. Razvijala su maksimalnu brzinu od kojih sedamnaest kilometara na sat a baterije je trebalo ponovo puniti otprilike svakih pedeset kilometara. Njima se nije upravljalo volanom, nego rudom kao u jedrilica.

Gospođa Sutton odgovori da nikamo ne kani poći električnim, na što stari šofer reče da će on onda poći u hotel. Tu su bila još dva poslužitelja, koje nikad nisam vidio. Svi će otići na spavanje u hotel, kako bi se Sarah mogla poslužiti drugom sobom, u kojoj oni inače spavaju.

- Vama se ovo sigurno mora činiti nekakvim privremenim smještajem - reče mi gospođa Sutton.

- Ma ne, milostiva gospođo.

- A trajan je, i te kako - ona nastavi. - Bez nekog muškarca, nemoćna sam da iole poboljšam svoj položaj. To je zato što sam tako odgojena. Zato što sam tako školovana.

- Da, milostiva gospođo.

- Muškarci u smokingu, i to tako lijepom kao što je vaš, ne bi smjeli nikoga zvati »milostivom«, samo englesku kraljicu - ona reče.

- To ću svakako upamtiti.

- Ali vi ste još dijete, naravno.

- Da, milostiva gospođo.

- Ispričajte mi opet u kakvoj ste vezi s McConeovima.

Nikad nikome nisam rekao da sam u nekoj vezi s McConeovima. Ali jesam često izjavio nešto drugo - a to je bila laž koju je, kao i sve drugo što se ticalo mene, smislio sam gospodin McCone. Posve je prihvatljivo, rekao je McCone, ako kažeš da ti je otac totalan švorc, dapače, to je i u modi, ali ni za boga nemoj priznati da ti je otac nečija sluga.

Evo kako je glasila ta laž, kako sam je onda ponovio gospođi Sutton:

- Moj otac radi kod gospodina McConea kao kurator njegove umjetničke zbirke. Osim toga, savjetuje gospodina McConea što će kupiti.

- Kulturan čovjek - ona reče.

- Studirao je umjetnost u Evropi - objasnim. - Nije nikakav biznismen.

- Sanjar - ona reče.

- Da - potvrdim. - Da nije bilo gospodina McConea, ja ne bih mogao poći na Harvard.

- Starbuck... - ona se zamisli. - To bi moralo biti neko staro ime iz Nantucketa.

I na to sam bio spreman.

- Da - dočekam - ali mi je pradjed otišao iz Nantucketa u zlatnoj groznici i nije se više nikad vratio. Jednom zgodom moram poći u Nantucket i pregledati stare registre, da vidim gdje spadamo.

- Kalifornijska obitelj - ona reče.

- Zapravo nomadi - odgovorim - Kalifornija, da, ali i Oregon, i Wyoming, i Kanada, i Evropa. Ali sve ljudi od knjige, učitelji i slično.

Bio sam čisti flogiston, ona hipotetska tvar u koju se nekad vjerovalo.

- Potomci kitolovaca - nadostavi gospođa Sutton.

- Valjda. - Laži mi nisu tekle baš posve glatko.

- A još prije Vikinga - ona dometne.

Slegnem ramenima.

Stara me gospođa zavoljela - i voljela me do svoga kraja. Kako će mi Sarah reći, njezina me baka često spominjala kao svoga »malog Vikinga«. Neće dočekati dan kad će Sarah najprije pristati da se uda za mene a onda me ostaviti na cjedilu. Umrla je, mislim, Tisuću devetsto trideset sedme, ili otprilike tada - bez prebite pare, u nekom stančiću gdje osim stolića za kartanje, dviju preklopnih stolica i kreveta nije bilo gotovo ničega više. Sve je svoje blago bila prodala kako bi mogla izdržavati sebe i svoje stare sluge što bez nje ne bi imale ni kamo poći ni što jesti. I sve ih je nadživjela. Posljednja je umrla Tillie, dvorkinja. Dva tjedna nakon Tilliene smrti, i gospođa Sutton je promijenila svijetom.

Za one zgone, Tisuću devetsto trideset prve, dok sam čekao Sarah da dovrši toaletu, gospođa Sutton mi je rekla da je otac gospodina McConea, osnivač željezare Cuyahoga, izgradio najveću vilu u mjestu gdje je ona u djevojaštvu ljevala - u Bar Harboru, država Maine. A onda, kad je vila izgrađena, priredio je veliki bal, s četiri orkestra, ali mu nitko nije došao.

- Tada se to činilo vrlo lijepim i plemenitim gestom, tako ga ignorirati - reče gospođa Sutton.

- Sjećam se kako sam sutradan bila presretna. Ali sad se moram pitati nismo li ipak bili malo ludi. Ne mislim reći da smo bili ludi što smo propustili predivnu zabavu ili što smo uvrijedili Daniela McConea. Daniel McCone bio je savršeno odvratan čovjek. Ludi smo bili zato što smo mislili da nas Bog gleda, da nas zbog toga jednostavno obožava i da smo sebi osigurali mjesta njemu zdesna time što smo ignorirali Daniela McConea.

Upitao sam je što je bilo s McConeovom vilom u Bar Harboru. Moj mentor mi je nikad nije spomenuo.

- Sutradan su gospodin i gospođa McCone nestali iz Bar Harbora, zajedno s djecom. Imali su dva sina, koliko se sjećam - reče gospođa Sutton.

- Da - potvrdim. Jedan je sin postao moj mentor. Drugi je sin postao predsjedatelj odbora direktora i predsjednik korporacije Cuyahoga.

- Mjesec dana poslije - nastavi gospođa Sutton - pri kraju ljeta, negdje oko Dana rada, [14](#) iako doduše onda još nije bilo tog praznika, stigao je jedan specijalni vlak. Bilo je nekih sedam-osam teretnih vagona i tri vagona s radnicima, došli su čak iz Clevelanda. Sigurno radnici iz željezare gospodina McConea. A kako su bili blijedi! Gotovo sve sami stranci, sjećam se, Nijemci, Poljaci, Talijani, Mađari, tko bi znao sve što! Ljudi kakvi dotle nikad nisu viđeni u Bar Harboru. Spavali su u vlaku. Jeli su u vlaku. Samo su išli kao pokorno blago od vagona do vile. Iz vile su iznijeli samo najljepše umjetničke predmete, ulja, statue, tapiserije i tepihe koji su pripadali muzejima. - Gospođa Sutton prevrne očima. - Oh, Bože, a što su sve pustili za sobom! Onda su demontirali svako okno s prozora, vrata i vidjelica. Skinuli su sav krovni pokrov koji je bio od ploča škrljjavača. Jedan je od njih poginuo, sjećam se, pala mu je krovna ploča na glavu. Onda su na samom krovu probili rupe. Utovarili su sve staklo i

krovne ploče u vagone, kako se nitko ne bi mogao poslužiti njima. I otišli su. Nitko nije s njima ni riječi progovorio, a ni oni nisu nikome ni riječi rekli.

»Taj odlazak bio je zbilja nešto posebno - nastavi gospođa Sutton - i tko ga je pratio, zacijelo ga nikad nije zaboravio. U ono doba vlakovi su bili velika zabava, pravili su urnebes na kolodvorima sa svim onim svojim zviždalkama i zvonima. Ali je taj specijalni vlak iz Clevelanda otišao tiho kao duh. Sigurna sam da je Daniel McCone osobno naredio strojaru da ne smije ni zviždati ni zvoniti.«

Tako je najljepša vila u Bar Harboru, s najvećim dijelom njezina pokućstva, s plahtama, dekama i presvlakama jednako na krevetima, kako je rekla gospođa Sutton, s kristalom i stakleninom jednako u vitrinama, s tisućama boca vina jednako u podrumu, puštena neka gnjije i propada.

Gospođa Sutton zaklopi oči, sjećajući se kako je vila godinama propadala.

- To nije ničemu služilo, gospodine Starbuck - ona reče.

Sad se kroz pukotinu između pokućstva provukla Sarah, konačno spremna. Na sebi je imala dvije orhideje, koje sam joj ja bio poslao. I one su bile zamisao naglo poludjeloga Alexandera Hamiltona McConea.

- Ma kako si lijepa! - uskliknem, dižući se u zanosu sa svoje preklopne stolice. I to je bilo točno, svakako, jer je Sarah bila visoka, vitka, plavokosa i plavooka. Koža joj je bila kao od satena. Zubi kao biseri. Ali što se tiče seksualnosti, nije bilo nikakve razlike između nje i bakina stolića za kartanje.

A to će tako biti i potrajati cijelo ono vrijeme, svih sedam godina. Sarah Wyatt smatrala je seks nekakvom pogreškom koja se da lako izbjeći. Da bi ga izbjegla, dosta joj je bilo potencijalnog ljubavnika podsjetiti koliko je smiješno ono što joj on predlaže da joj učini. Kad sam je prvi put poljubio, što je bilo u Wellesleyju, tjedan dana prije tog odlaska u New York, odjednom sam se osjetio tako reći kao bastuba na kojoj netko svira. Ne skidajući usne s mojih, Sarah se zagrcnula od smijeha. Pa me pošakljala. Pa mi je izvukla skutove košulje iz hlača, a mene je onako neuredna oblio stid. Strašno. A njezin smijeh na račun seksa nije nipošto bio onaj tipični nervozno djevojački, što će muškarac već smiriti nježnošću i vješt

manipuliranjem anatomijom. Ne, nego je to bio urnebesno hihot kakav čuješ u filmovima braće Marx.

Na ovom mjestu, jedna mi se fraza nameće, traži da se njome poslužim: »Nitko doma.«

Čuo sam je iz usta jednoga kolege studenta, koji je također izveo Sarah Wyatt, ali samo dvaput, ako se dobro sjećam. Upitao sam ga što misli o njoj, a on mi je s nekom gorčinom odvratio: »Nitko doma.« Zvao se Kyle Denny, ragbijaš iz Philadelphije. Netko mi je nedavno rekao da se Kyle ubio na dan japanskog napada na Pearl Harbor. Okliznuo se u kadi, udario glavom u slavinu i glava mu pukla.

Tako mogu točno odrediti datum smrti Kylea Dennyja: sedmog prosinca Tisuću devetsto četrdeset prve.

- Zbilja lijepo izgledaš, draga - gospođa Sutton reče unuci. Bila je dirljivo stara, bilo joj je oko pet godina manje nego meni sada. Učinilo mi se da će se rasplakati pred Sarahinom ljepotom, zbog toga što će ta ljepota svakako izbljedjeti za nekoliko godina i tako dalje i tako dalje. Bila je vrlo mudra.

- Smiješno se osjećam - reče Sarah.

- Ne vjeruješ da si lijepa? - upita je baka.

- Znam da sam lijepa - odvrati Sarah. - Pogledam se u zrcalo i zaključim: »Lijepa sam.«

- Onda, što ti je smiješno? - upita baka.

- Biti lijep, to je čudno - reče Sarah. - Netko je drugi ružan, a ja sam lijepa. Walter kaže da sam lijepa. Ti kažeš da sam lijepa. Ja kažem da sam lijepa. Svi kažu »lijepa, lijepa, lijepa«, pa se staneš pitati što je to, i što je tako divnoga u tome.

- Ti druge *usrećuješ* svojom ljepotom - reče joj baka.

- *Mene* sigurno usrećuješ njome - ja dodam.

Sarah se nasmije: - To je smiješno. I glupo.

- Možda i ne trebaš toliko razmišljati o tome - reče baka.

- To je kao da patuljku kažeš neka ne misli da je patuljak - dočeka Sarah i opet se nasmije.

- Ne smiješ stalno ponavljati kako je sve smiješno i glupo - upozori je baka.

- Ali sve *jest* smiješno i glupo - ustraje Sarah.

- Kad budeš starija, naučit ćeš da nije tako - obeća joj baka.

- A ja mislim da se stariji samo prave da znaju što je što, kako je sve jako ozbiljno i tako divno - reče Sarah. - Stariji zapravo nisu otkrili ništa novoga što ja već ne bih znala. Da se ljudi ne uozbilje tako sa starošću, tko zna, možda danas ne bismo imali krizu.

- Ali nema ničega konstruktivnog u tome da se svemu smiješ - uzvratila baka.

- Ja mogu i plakati - reče Sarah. - Hoćeš da zaplačem?

- Nemoj - reče baka. - I neću više ništa da čujem o tome. Samo izađi s ovim finim mladićem i lijepo se provedi.

- Ne mogu se smijati onim jadnim ženama što su ličile satove - reče Sarah. - To je nešto čemu se ne mogu smijati.

- Nitko to i ne traži od tebe - odgovori joj baka. - A sad idi.

Sarah je aludirala na jednu tada dobro poznatu tragediju. Njezina je obitelj bila u središtu tog događaja i teško je ispaštala zbog njega. Sarah mi je već bila rekla kako je to teško pritišće, a to su mi također rekli i njezin brat, moj školski cimer, i njezini roditelji. Tragedija je bila od onih dugotrajnih i kad je već izbila više se nije mogla spriječiti. Izbila je u obiteljskoj firmi, Wyatt Clock Company, jednoj od najstarijih američkih firmi, u Brocktonu, država Massachusetts. A mogla se izbjeći. Wyattovi je nisu nikad ni pokušali opravdati, niti su uzeli odvjetnike da ih opravdaju. Nije se mogla opravdati.

Evo kako je to teklo. Ratna mornarica Sjedinjenih Država je za dvadesetih godina sklopila s firmom Wyatt Clock ugovor o isporuci nekoliko tisuća standardnih brodskih satova koji se mogu očitati u mraku. Podloga brojačnika morala je biti crna, dok su brojevi i kazaljke morali biti bijeli, ručno oličeni bijelom bojom. A u toj bijeloj boji bilo je radioaktivnog elementa - radija. Unajmljeno je pedesetak žena iz Brocktona, uglavnom rodbina radnika firme, koje će ličiti kazaljke i brojeve. Ženama je to dobro došlo, zaradit će koju paru više. Majkama s nedoraslom djecom, koju nisu mogle pustiti samu, odobrili su da posao obave kod kuće.

Sad su sve te žene ili bile već mrtve ili su umirale, i to na užasan način, kosti im se drobile, na licu im se meso raspadalo. Razlog: trovanje radijem. Kako je utvrđeno na sudu, svaku je ženu predradnik uputio neka joj vrh kista cijelo vrijeme bude što tanji, zato neka ga od vremena do vremena obliže jezikom i ušilji usnama.

I, kako će sreća htjeti, kći jedne od tih nesretnica bit će jedna od četiriju žena koje sam volio u ovoj Dolini suza - pored majke, moje žene i Sarah Wyatt. Zvala se Mary Kathleen O'Looney.

10

»Svojom ženom« zovem samo Ruth. Ali, ne bih se začudio ako bi se Sudnjeg dana pokazalo da su i Sarah Wyatt i Mary Kathlenn O'Looney registrirane kao moje žene. S objema sam poduže išao - s Mary Kathleen oko jedanaest mjeseci, a sa Sarah, povremeno dakako, oko sedam godina.

Kao da čujem svetog Petra gdje mi govori: »Čini mi se, gospodine Starbuck, da ste bili nekakav donžuan.«

I tako, te Tisuću devetsto trideset i prve uđem ja nonšalantno u foaje Hotela Arapahoe, vodeći ispod ruke lijepu Sarah Wyatt, kćer čuvenog proizvođača ura. Dotle su se njezini u bogatstvu već bili manje-više izjednačili s mojima. Ono malo što su uspjeli spasiti u krahu burze i banaka, ubrzo će se raspršiti, otići će onim ženama što su ličile satove za Ratnu mornaricu, to jest onima još živim. Sudbinu tog ostatka će za oko godinu dana zapečatiti Vrhovni sud Sjedinjenih Država svojom povijesnom odlukom o osobnoj odgovornosti poslodavca za smrt na radnom mjestu izazvanu grubim nehatom.

U foajeu Hotela Arapahoe osamnaestogodišnja Sarah mi reče: - Ma kako je prljavo... a nikoga nema. - Nasmije se. - Meni je to *divno*.

U tom trenutku, u prijavi foajeu Hotela Arapahoe, Sarah Wyatt nije znala da to nije nikakva moja šala, nego da postupam strogo po uputama Alexandera McConea. Poslije će mi Sarah reći kako je mislila da sam joj štosa radi rekao da se moramo ulickati i upicaniti. Htio sam da se kostimiramo kao milijunaši, mislila je, u duhu fašnika. Obradovala se, bit će smijeha i veselja. Bit će nam kao na filmu.

Ništa od toga: bio sam robot programiran da se vlada kao rođeni aristokrat.

O, da mi je opet biti mlad!

Prijavština u foajeu Hotela Arapahoe možda i ne bi tako upadala u oči, da je netko nije počeo uklanjati - pa stao. Na jedan zid bile su prislonjene ljestve. U podnožju ljestava vedro prljave vode, u njoj pliva četka. Netko je s onim vedrom bio na ljestvama. Zid je izribao koliko je mogao s vrha ljestava. Tako je stvorio čisti krug, kojem je doduše s donjeg ruba niza zid potekla prljavština, ali koji je inače bio svijetao kao pun Mjesec.

Ne znam tko je napravio onaj pun Mjesec. Nikoga nije bilo da ga pitam. Nije bilo vratara da nam otvori vrata. U foajeu nije bilo ni

hotelskih pikola ni gostiju. U dnu, na recepciji, ni žive duše. Novinski kiosk i biljetarnica zatvoreni. Vrata praznih liftova poduprta stolicama.

- Ja bih rekla da ovo više ne radi - reče Sarah.

- Ma netko je telefonski primio moju rezervaciju - primijetim. - I taj me oslovio na *monsieur*.

- Svak svakoga može osloviti sa *monsieur* na telefonu - poklopi me Sarah.

A onda začusmo gdje odnekud cvili ciganska violina - jeca kao da joj srce puca. Sad, dok u pamćenju slušam glas ove violine, mogu tome dodati ovu obavijest: Hitler, koji tada još nije bio na vlasti, ubrzo će dati ubiti sve Cigane koji padnu u šake njegovim vojnicima i policajcima.

Glazba je dopirala iza jednog sklopivog paravana u foajeu. Osmjelivši se, Sarah i ja pomaknemo paravan i otkrijemo jedna francuska vrata, ali zatvorena preklopcem i lokotom. Stakla na vratima bila su zrcalna, ona nam još jednom pokazaše kakva smo djeca i bogataši. Ali onda Sarah otkri da je na jednome zrcalu srebro na jednome mjestu malo ostrugano. Zaviri kroz onu točku, pa me pozove neka i ja pogledam. Zapanjim se. Učini mi se kao da virkam u svjetlucavu prizmu nekog vremenskog stroja. Na onoj strani francuskih vrata ležao je famozni restoran Hotela Arapahoe, u svom prvobitnom stanju, kompletna s ciganskim violinistom, gotovo svakim svojim djelićem isti kakav je moro biti u doba Dijamantnog Jima Bradyja. Od tisuću svijeća po svijećnjacima i stolovima blista se pusta srebrenina, kristal, keramika i zrcala, a sva dvorana iskri se kao milijardama krijesnica.

Evo što je bilo: hotel i restoran, na minutu hoda od Times Squarea, iako pod istim krovom nisu pripadali istom vlasniku. Hotel je bio propao, više nije primao goste. Restoran, naprotiv, bio je netom kompletno renoviran, jer je vlasnik smatrao da će ekonomski krah brzo proći, nije izazvan ničim dubljim, samo su biznismeni momentalno izgubili živce.

Sarah i ja bili smo ušli na kriva vrata. To joj i rekoh, a ona odvrati:

- Ah, takav mi je život. Uvijek prvo odem na kriva vrata.

Tako smo Sarah i ja opet izašli u noć, pa smo kroz druga vrata ušli ondje gdje nas očekuju jelo i piće. Gospodin McCone mi je bio poručio neka večeru naručim unaprijed, što sam i učinio. Primio nas

je vlasnik osobno. Bio je Francuz. Na reveru smokinga imao je vrpca koja meni nije ništa značila, ali je mojoj Sarah bila dobro poznata jer joj je i otac imao takvu. Ta vrpca znači, objasniti će mi Sarah, da je vlasnik *chevalier* francuske *Legion d'honneur*.

Sarah je često ljevala u Evropi. A ja dotle nisam nikad bio ondje. Ona je tečno govorila francuski, pa je zajedno s vlasnikom izvela jedan madrigal na tom najmelodioznijem od svih jezika. Ma zar sam se ja mogao probiti kroz život bez žena koje će mi biti tumači? Od svih četiriju žena koje sam volio, jedino Mary Kathleen O'Looney nije znala nijedan jezik osim engleskog. Ali mi je čak i Mary Kathleen bila tumač, kad sam bio harvardski komunist i pokušavao komunicirati s pripadnicima američke radničke klase.

Vlasnik restorana reče Sarah na francuskom, a ona meni prevede, kako smatra da je Velika kriza samo gubitak nerava i ništa drugo. Točenje alkoholnih pića bit će opet dopušteno, reče, čim demokrat dođe za predsjednika, i život će opet biti veseo.

Odvede nas do našeg stola. U dvorani se moglo smjestiti najmanje stotinjak ljudi, kako mi se činilo, ali je bilo samo desetak gostiju. Netko je nekako još imao gotovine. A kad se sad pokušavam sjetiti tih gostiju i pogađati što su mogli biti, u glavi mi izbijaju oni likovi korumpiranih plutokrata usred bijede Njemačke nakon prvog svjetskog rata što ih je prikazao George Grosz. Ali Tisuću devetsto trideset prve nisam vidio takvu sliku. Nisam vidio ništa.

Sjećam se jedne podbuhle stare žene, same, s dijamantnom ogrlicom. U krilu je držala pekinezera. I pas je imao dijamantnu ogrlicu.

Sjećam se i jednog izmikana starca što je tako reći prsima poklopio tanjur i sakrio ga rukama. Sarah mi šapnu da se stari drži kao da pred sobom ima fleš rojal a ne jelo. Poslije smo doznali da je jeo kavijar.

- Ovo mora biti vrlo skup lokal - reče Sarah.

- O tome ne brini - odgovorim.

- Što je čudna stvar novac! - reče Sarah. - Ima li on tebi nekog smisla?

- Nema - odgovorim.

- Netko ga ima, a netko nema... - ona će zamišljeno. - Ne vjerujem da itko zbilja shvaća što se događa.

- Neki moraju shvaćati - otpovrnem. U to više ne vjerujem.

Uz to, kao funkcionar jednog ogromnog internacionalnog konglomerata, dodat ću da se od onih kojima u ovoj privredi dobro ide nikad nitko i ne pita što se zbilja događa.

Mi smo čimpanze. Mi smo orangutani.

- Zna li gospodin McCone koliko će još potrajati Kriza? - upita me Sarah.

- On nije nikakav biznismen.

- Kako onda može biti još tako bogat, ako nije nikakav biznismen?

- Sve poslove vodi njegov brat.

- Kamo sreće da i moj otac ima nekoga tko će mu voditi sve poslove - tužno će Sarah.

Znao sam da joj je otac u teškoj situaciji, tako teškoj da je njezin brat, moj cimer, odlučio krajem semestra napustiti školu. I više se nikada neće vratiti u nju. Zaposlit će se kao bolničar u jednom sanatoriju za tuberkulozne i sam će na se navući tuberkulozu. To će ga spasiti od drugog svjetskog rata, pa će, umjesto da ratuje, raditi kao varilac u jednom bostonskom brodogradilištu. Izgubit ću vezu s njim. Od Sarah, s kojom se opet redovito viđam, doznat ću da je umro od srčanog udara Tisuću devetsto šezdeset pete - u jednoj maloj, pretrpanoj varilačkoj radionici koju je sam uvodio, u selu Sandwich na Cape Codu.

Zvao se Radford Alden Wyatt. Nije se oženio. A kako mi je rekla Sarah, godinama se nije ni prao.

Kako se ono kaže: »Tri naraštaja sreće, četvrtoga ona neće.«

Ali u slučaju Wyattovih bilo je deset a ne tri naraštaja sreće. Toliko su dugo već spadali među najbogatije u svojoj sredini. Sad je Sarahin otac za bagatelu prodavao sve blago što su ga nagomilali njegovi preci - staro englesko posuđe, srebrnina Paula Reverea, [15](#) slike svojih predaka pomorskih kapetana, trgovaca, propovjednika i odvjetnika, dragocjenosti iz Kine.

- Strašno mi je cijelo vrijeme gledati tatu tako utučena - reče Sarah.

- Je li i tvoj otac utučen?

Mislila je na mog izmišljenog oca, tobožnjega kuratora umjetničke zbirke gospodina McConea. Onda sam ga mogao posve jasno zamisliti. Sad više ne mogu.

- Nije.

- Sretan si.
- Mislim da jesam - potvrdim.

A mom realnom ocu je zapravo bilo lako. Majka i on ulagali su u banku svaki ušteđeni novčić, a banka u kojoj su držali taj novac nije propala.

- Ah, samo da ljudi ne misle toliko na novac - uzdahne Sarah. - Ocu stalno ponavljam da me nije briga za novac. Nije me briga ako više neću u Evropu. Školu mrzim. Neću da se vratim u nju. Inače ništa ne učim. I drago mi je što smo prodali svoje jahte. Bile su mi došle navrh glave. Odjeće imam toliko da mi može potrajati sto godina. Ali mi on jednostavno ne vjeruje. Samo ponavlja:

»Ja sam te iznevjerio, ja sam svakoga iznevjerio.«

Uzgred rečeno, otac joj je bio neaktivan ortak u firmi Wyatt Clock. Naravno, time se nimalo ne umanjuje njegova odgovornost u slučaju trovanja radijem. Ali, u stara dobra vremena bio je najveći posrednik za kupoprodaju jahti u Massachusettsu i to mu je bilo glavno zanimanje. Dakako, taj je posao totalno krahirao Tisuću devetsto trideset prve. Tako mu je i taj posao svojom propašću ostavio, kako mi je sam jedanput rekao, »kao kuća visoku gomilu bezvrijednih nenaplativih računa i kao neboder visoku gomilu neisplaćenih računa«.

I on je bio harvardovac - kapetan neporažene plivačke momčadi iz Tisuću devetsto jedanaeste. Pošto sve izgubi, više nikad neće raditi. Izdržavat će ga žena koja će raditi kao dobavljačica. Oboje ću umrijeti u bijedi.

Prema tome, ja nisam prvi harvardovac koga je žena morala izdržavati.

Mir.

Ondje, u restoranu Arapehoe, Sarah mi reče da joj je žao što je tako potištena, ona zna da bismo se morali zabavljati. Potrudit će se da bude veselija, reče.

U tom dođe konobar, s vlasnikom za petama, i izruči nam predjelo, naručeno točno prema uputama gospodina McConea čak iz dalekoga Clevelanda. Po šest oštriga svakome. Dotle još nikad nisam jeo oštrige.

- *Bon appetit!* - poželi nam vlasnik.

Bio sam zbunjen. *Bon appetit* - prvi put da mi to netko kaže. Kako sam uživao što razumijem nešto na francuskom i bez pomoći tumača! Jesam, doduše, četiri godine učio francuski u clevelandskoj gimnaziji, ali još nisam bio naišao na nekoga tko bi govorio onim narječjem kojem su nas ondje učili. Možda je to bio onaj francuski kakvim su zacijelo govorili irokeški najamnici u doba rata s Francuzima i Indijancima. [16](#)

Sad nam k stolu priđe ciganski violinist. I zasvira nam, majstorski virtuozno i prefrigano sentiš, a kao struna napet u očekivanju napojnice. Sjetim se kako mi je gospodin McCone poručio neka mi napojnice budu bogate. Dotle još nikad nikome nisam bio dao napojnicu. I tako, dok je cigo još svirao, vrlo diskretno izvučem novčarku i iz nje uzmem novčanicu koja mi se učini od jednog dolara. To je bilo doba kad bi vam svaki manuelni radnik za dolar radio punih deset sati i bio bi sretan. Već bi me napojnica od pedeset centi šiknula ravno u vrhušku rasipnika. Smotam novčanicu i stisnem je u desnoj šaci, da je mađioničarski vješto tutnem čovjeku u ruku čim umiri gudalo.

Ali, na nesreću, to nije bila novčanica od jednog dolara, nego novčanica od dvadeset dolara.

Za tu katastrofalnu pogrešku donekle krivim Sarah. Jer, dok sam ja vadio novac iz novčarke, ona se opet rugala seksualnoj ljubavi, komedijala je kao da joj glazba tobože budi strast. Raskalašno mi je razvezala kravatu, koju više nisam znao svezati, pritisnula je dva prsta na usne, strastveno ih poljubila, pa mi ih je zalijepila za bijeli ovratnik i na njemu ostavila otisak svoga ruža.

Violina umukne. Smiješkom se zahvalim. A onda, Dijamantni Jim Brady, reinkarniran u spodobu dementnoga sina jednoga clevelandskog šofera, pruži Ciganinu novčanicu od dvadeset dolara.

Ciganin se samo topio od miline, misleći da je dobio dolar.

I Sarah pomisli da sam mu dao dolar i smatrajući da je to previše promrsi: - Blagi Bože!

Ali onda, možda zato da joj malo napakosti pogledom na novac koji bi mu ona najradije oduzela, Ciganin razmota novčanicu i svima nama pred oči iskoči ona njezina astronomska nominala. Ne znam tko se više zaprepastio, Ciganin ili mi.

A onda violinist, kao pravi Ciganin i stoga, što se love tiče, uvijek mikrosekundu brži od svakoga, kao munja izleti iz lokala u noć. I danas se pitam je li se ikad više vratio po svoju kutiju za violinu.

Ali kako je Sarah reagirala!

Pomislila je da sam to učinio namjerno, da sam tako glup te zamišljam kako će to njoj biti posebno erotičan doživljaj. Ne znam je li me itko ikada mrzio tako žestoko.

- E, jesi nepojmljiv dupeglavac - reče Sarah. Dijalozi u ovoj knjizi većinom su, i neizbježno, donekle maglovita rekonstrukcija, ali kad kažem da me Sarah Wyatt nazvala »nepojmljivim dupeglavcem«, onda su to točno njezine riječi.

Da budem što precizniji, moram tome dodati da je riječ »dupeglavac« u ono doba bila tek skovana i da je značila čovjeka koji u glavi ima isto što i u stražnjici, to jest, da prostite, govna.

- E, jesi teški drkaroš - nastavi Sarah. »Drkaroš« je, ako ne znate, onaj što previše onanira. Ona je to znala. Znala je sve te stvari.

- Pa što ti misliš da si? - ona će u nastavku. - Ili, konkretnije rečeno, što ti misliš da sam *ja*? Možda sam tupa bala vica, ali kako se usuđuješ smatrati me toliko tupom balavicom da će mi se ono što si upravo izveo činiti fantastičnim?

To mi je možda bio najteži trenutak u životu. Bilo mi je teže nego onda kad su me strpali u zatvor, ma što kažem, čak teže nego kad su me pustili iz zatvora. Ma što, tog trena možda mi je bilo teže nego onda kad sam ženi spalio draperije koje je ona upravo morala isporučiti klijentu u Chevy Chaseu.

- Molim te, budi ljubazan i odvedi me kući - zapovijedi mi Sarah Wyatt.

I odosmo, za nama osta netaknuto jelo, ali koje sam ipak platio. Nisam se mogao obuzdati: plakao sam cijelim putom do kuće.

U taksiju sam joj grcajući priznao da je cijela ta večer bila tuđa ideja, a ne moja, ja sam samo robot što ga je stvorio i kojim upravlja Alexander McCone. Priznao sam joj da sam poljsko-litvanskog podrijetla i sin obična šofera, momak kojem je naloženo neka se odjene i vlada kao džentlemen. Rekao sam da se više ne vraćam na Harvard, dapače, ne znam ni želim li više živjeti.

Tako sam ja bio utučen, a Sarah je pak bila tako skrušena i pažljiva, da smo postali najprisniji prijatelji i to bili, kako kažem, na mahove

tijekom sedam godina.

Sarah će napustiti Pine Manor. Postat će njegovateljica. A dok se bude školovala za njegovateljicu, tako će je sirotinja duboko dirnuti svojim bolestima i umiranjem da će stupiti u komunističku stranku. I mene će povući u komuniste.

Prema tome, možda nikad ne bih postao komunist da mi Alexander Hamilton McCone nije naredio neka jednu lijepu djevojku odvedem na večeru u Arapahoe. A zašto sam se sad odlučio da svoju prvu noć slobode provedem baš ondje? Zbog ironije toga. Nema tog Amerikanca koji bi bio tako star i siromašan i osamljen, a da ne bi mogao napraviti zbirku nekih perfektnih malih lokalnih ironija.

Tako sam se opet našao ondje gdje mi je jedan restaurater prvi put rekao: *Bon appetit!*

Od nekadašnjeg hotelskog foajea sad je poveći dio bila putnička agencija. Hotelskim je gostima ostao samo uzak hodnik s recepcijom na dnu. Tako uzak da u nj ne bi stao ni kauč ili samo naslonjač. Francuska vrata sa zrcalima, ona kroz koja smo Sarah i ja virili u famoznu restorantsku dvoranu, bila su nestala. Okvir im je još bio tu, ali začepljen surovim i grubim zidom nalik na onaj što u Berlinu priječi komuniste da postanu kapitalisti. Na toj barijeri bio je montiran javni telefon; kašica mu je bila razvaljena, a slušalica otkinuta.

Unatoč tome, onaj dolje na recepciji kao da je na sebi imao smoking i elegantnu košulju!

Ali, priđem bliže i vidim da je to varka, smišljena podvala. Na čovjeku je zapravo bila samo pamučna majica na kojoj je bio štampan smoking, kompletno s reverima, s košuljom na prsima, leptir-mašnom, rupčićem što viri iz prsnog džepića i tako dalje. Nije mi bilo smiješno. Zbunio sam se. Nekako mi to nije bilo šaljivo.

Noćni je portir imao bradu, koja je bila prava, i još napadniju nepatvorenu trbušinu što se objesila preko nisko stegnuta pasa. Neka mi je dopušteno reći da se više ne oblači tako, sad kad je potpredsjednik, vodi sektor nabave, kompanije Hospitality Associates Ltd., podružnice korporacije RAMJAC. Sad mu je trideset godina. Zove se Israel Edel. Kao moj sin, i on je oženjen Crnkinjom. Doktor je povijesti, diplomirao je na Sveučilištu Long Islanda, i to *summa cum laude*, i član je društva Phi Beta Kappa. Dodat ću još i to da je Israel, kad smo se prvi put vidjeli, upravo bio zadubljen u

American Scholar, učeni mjesečnik Phi Beta Kappe. Ono mjesto noćnog portira u Hotelu Arapahoe bio je najbolji posao što ga je mogao naći.

- Imam rezervaciju - rekao sam.

- Što to imate? - on upita. Nije bio bezobrazan. Iskreno se čudio. U Arapahoeu više se nisu rezervirale sobe. Čovjek je ondje dolazio samo na jedan način - neočekivano, zbog neke nesreće. Israel će mi već sutradan, srećuši me u liftu, reći:

- Rezervirati sobu u Arapahoeu je kao rezervirati sobu u plinskoj komori.

Uzgred rečeno, sad se on brine i o Arapahoeu koji, uz četiristo hotela širom svijeta, od kojih jedan i u Katmanduu, pripada kompaniji Hospitality Associates Ltd.

Israel nađe moje pismo kojim sam rezervirao sobu; bilo je u inače posve praznim pretincima za njegovim leđima.

- Tjedan dana? - začuđeno upita.

- Da - potvrdim.

Moje ime nije mu ništa značilo. Njegovo područje povijesnog istraživanja bile su hereze u Normandiji u trinaestom stoljeću. Ali ipak je skužio da sam zatvorska ptičica - prema malo čudnoj adresi pošiljaoca na mojoj kuverti: broj poštanskog pretinca u nekom mjestu bogu za leđima u Georgiji, a iza mog imena opet neki brojevi.

- Najmanje što možemo učiniti - reče - jest da vam damo bračni apartman.

Zapravo nije bilo nikakva bračnog apartmana. Svaki je apartman bio već odavno isparceliran u škatuljice. A jedna od tih škatuljica, samo ta jedna, bila je nedavno ponovno oličena i tapetirana, i to, kako ću poslije doznati, zbog posebno stravičnog ubojstva jednog maloljetnika, inače muške prostitutke, koje se dogodilo u njoj. Ali Israel Edel, dajući je meni, nije kanio biti morbidan, ne, nego ljubazan. Sobica je zbilja bila lijepa.

Dobio sam svoj ključ, za koji sam doduše poslije utvrdio da se njime praktički otvaraju sva vrata u hotelu. Zahvalim se i napravim jedan mali gaf, onakav kakav mi skupljači ironija često napravimo, to jest da neznanca pokušamo nasmijati nekom vlastitom ironijom. To je neizvedivo. Rekao sam mu kako sam već jedanput bio u Arapahoeu, Tisuću devetsto trideset prve. Nije ga zanimalo. Ne zamjeram mu.

- Bio sam krenuo u život s jednom djevojkom.
- Hm.

Unatoč tome, nisam odustao. Ispričam Edelu kako smo kroz ona francuska vrata virili u famozni francuski restoran, a onda ga upitam što je sada ondje.

Njegov odgovor, koji je Edel smatrao samo kratkom i jezgrovitom informacijom, tako mi je zaparao uši kao da mi je opalio ćušku. Evo što je rekao:

- Filmovi o jebanju šakom.

O nečemu takvom nikad nisam čuo. Zapanjeno upitam što je to.

Moje čuđenje i zaprepaštenje kao da malo probudi Edela. Poslije će mi reći kako mu je bilo žao što je jednom tako dragom starčiću rekao kakve se gadarije zbivaju u neposrednom susjedstvu. Kao da mi je on otac, a ja njegovo malo dijete. Čak mi je rekao:

- Ma nije važno.
- Ne, recite mi.

I tako mi je polako i strpljivo, a i vrlo nerado, objasnio da je ondje gdje je bio restoran sad kino-dvorana. U njoj se daju isključivo pornofilmovi, i to o muškoj homoseksualnosti, a u kojima je vrhunac obično u tome da jedan glumac zabije stisnutu pesnicu drugome glumcu do pupka, ali iznutra.

Ostao sam bez riječi. Nisam mogao ni sanjati da bi se iz spoja prvog amandmana [17](#) ustava Sjedinjenih Država i čarobne tehnike filmske kamere mogla izroditi takva bestijalnost.

- Oprostite - reče Edel.

- Pa, debelo sumnjam da ste tome vi iole krivi - odgovorim. - Laku noć.

I odem potražiti svoju sobu.

Na putu do lifta, prođem pored onoga grubog zida gdje su nekada bila francuska vrata. Pred njim zastanem časak. Usne mi same izgovore nešto što na tren ni sam nisam razumio. A onda shvatim što su mi usne zacijelo izgovorile, što su morale izgovoriti.

Naravno, to je bilo: *Bon appetit*.

11

Što će mi sutrašnji dan donijeti?

Sutradan ću, pored ostaloga, sresti Lelanda Clewesa, čovjeka koga sam izdao Tisuću devetsto četrdeset devete.

Ali najprije ću rasprijeti svoju skromnu imovinu, uredno je odložiti, malo čitati, a onda spavati kao bebica. Bit ću uredan. »Bar ne pušim više«, pomislih. Bar za početak, soba je bila čista.

U dvije gornje ladice komode lako sam smjestio sve svoje vlasništvo, ali sam ipak otvorio i ostale ladice. Tako sam u najdonjoj ladici otkrio sedam klarineta - ali sve nekompletnih, jedan bez usnika, drugi bez glavice i tako dalje.

Takav je život katkad.

Što je trebalo da učinim? Osobito kao bivši robijaš, morao bih se odmah spustiti natrag do recepcije, prijaviti da se u mojoj sobi nalaze komadi klarineta, i zatražiti neka se pozove policija. Ono je, naravno, bila ukradena roba. Sutradan ću doznati da je to dio tereta jednoga kamiona što je bio opljačkan na ohijskom auto-putu, a kojom prilikom je šofer kamiona ubijen. Prema tome, onaj kod koga nađu te komade klarineta mogao bi lako biti optužen kao sudionik u pljački i umorstvu. Što još nisam znao, sve trgovine muzikalija u zemlji bile su upozorene da odmah pozovu policiju ako im kakav klijent samo spomene bilo da kupuje bilo da prodaje komade klarineta. Ono što je ležalo u mojoj ladici, kako ću poslije moći procijeniti, bio je otprilike tisućiti dio opljačkanog tereta.

Ali, samo sam zatvorio ladicu. Nije mi se išlo opet dolje. U sobi nije bilo telefona. Dobro, o tome ujutro.

Osjećao sam se vrlo umornim. Dolje, po svim onim dvoranama, programi još nisu bili počeli, ali se meni već spavalo, oči mi se same sklapale. Stoga povučem rebrenice na prozoru i legnem u krevet. Odoh, kako bi moj sin rekao kad je bio mali, »pajkiti« što je značilo »spavati«.

I stanem sanjati da sam opružen u naslonjaču u newyorškom Harvard Clubu, samo četiri bloka dalje. Nisam opet mlad, ali nisam ni zatvorska ptičica, nego vrlo uspješan čovjek - šef jedne zaklade srednje veličine, možda, ili pomoćnik ministra unutrašnjih poslova, ili direktor Nacionalnog instituta za unapređenje humanističkih znanosti, ili tako nešto. Zbilja bih i postao tako nešto u svojoj zreloj

dobi, to pošteno vjerujem, da nisam Tisuću devetsto četrdeset devete svjedočio na štetu Lelanda Clewesa.

To je bio kompenzacijski san. Kako sam uživao u njemu. Odjeća mi je u perfektnom stanju. Žena mi je još živa. Pijuckam konjak i kavu nakon izvrsne večere s još nekima iz harvardske klase Tisuću devetsto trideset pete. U san mi je ušao jedan detalj iz stvarnog života: nisam pušio.

A onda, i ne misleći, prihvatim ponuđenu cigaretu. To mi je bilo samo još jedno zadovoljstvo civilizacije, što ide uz ugodan razgovor, pun želudac i sve ostalo. »Da, da«, rekao sam, sjećajući se nekakve mladenačke fakinaže. Smijuljio sam se, oči su mi sjale. Stavim cigaretu među usne. Jedan prijatelj kresne šibicu i pruži je. Udahnem dim do peta.

U snu sam se u grču srušio na pod. U stvarnosti, pao sam s kreveta u Hotelu Arapahoe. U snu su se moja nedužna, vlažna i ružičasta pluća naglo skvrčila i pretvorila u dvije crne bobice. Iz ušiju i nosnica procurio mi je gorak smeđ katran.

Ali najgore od svega bio je *sram*.

Čak i kad sam shvatio da nisam u Harvard Clubu, oko mene nema mojih bivših školskih drugova što sjede u kožnim naslonjačima i zure u mene na podu, čak kad sam vidio da ipak mogu gutati zrak i taj me zrak hrani - čak i tada sam se jednako gušio od srama.

Upravo sam profučkao i ono najzadnje čime sam se još mogao ponositi u životu: to da više ne pušim.

Kad sam se razbudio, pregledao sam svoje ruke na svjetlu što se šikljajući s Times Squarea odbijalo od svježje oličena stropa po meni. Raširio sam prste i okrenuo ruke s jedne na drugu stranu, kako to čini iluzionist. Imaginarnoj publici pokazivao sam da je cigareta koju sam maločas držao nestala, isparila.

Ali sam se i ja, iluzionist, čudio koliko i publika, ni sam nisam znao gdje je nestala cigareta. Ustanem s poda, omamljen jadom, i svuda naokolo potražim onaj izdajnički žar.

Ali - nigdje nikakva žara.

Sjednem na rub kreveta, sad posve budan, a sav u jednom znoju. Onda rekapituliram svoju situaciju. Da, jutros sam izišao iz zatvora. Da, sjeo sam u pušaći odjel u avionu, ali nisam osjetio nikakvu želju da pušim. Da, sad sam na najvišem katu Hotela Arapahoe.

Ne, nigdje nema nikakve cigarete.

Što se tiče potrage za srećom na ovoj planeti: tog momenta nije bilo sretnijega čovjeka od mene na svijetu.

»Hvala Bogu«, pomislih, »ona cigareta bila je samo san.«

12

Ujutro u šest sati, kad se u zatvoru ustaje, izišao sam u grad, u grad što se sam čudi svojoj nedužnosti. Nitko nigdje nikome ne čini nikakvo zlo. Čak ti je teško i *zamisliti* zlo. Pa zašto bi netko bio zao?

Morao si posumnjati je li to uopće mjesto gdje živi mnogo ljudi. Nas nekolicina kao da smo neki turisti što obilaze Angkor Wat zaneseni mislima o religiji i trgovini što potaknuše ljude da podignu takav grad. I zbog čega su svi ti ljudi, što su očito neko vrijeme uzbudljivo živjeli, odlučili otići?

Trgovinu treba ponovno izmisliti. Jednom sam kolporteru ponudio dva desetaka, dva komadića staniola kao pero lagana, za primjerak *New York Timesa*. Da je odbio, savršeno bih ga razumio. Ali dao mi je *Times*, a onda se zagledao u mene, pitao se, to se jasno vidjelo, što li će mi sav taj papir umazan crnilom.

Kao da sam mornar Feničanin, od prije osam tisuća godina: nasukao sam svoj brod na pješčanu obalu Normandije, i sad čovjeku plavo oličena lica nudim dva bakrena šiljka koplja za njegovu krznenu kapu. Čovjek misli: »Ma tko li je ovaj luđak?« A ja mislim: »Ma tko li je ovaj luđak? «

Padne mi na um jedna nastrana ideja: da nazovem ministra financija Kermita Winklera, koji je na Harvardu diplomirao dvije godine poslije mene, i da mu kažem:

»Upravo sam na Times Squareu izveo probu s tvojim desetacima i čudo se dogodilo. Čini mi se da je kovanje opet u modi!«

Sretne jednog policajca dječjeg lica. I on se, poput mene, činio nesigurnim koja mu je uloga u gradu. Pogleda me snuždeno, kap da bih ja vrlo lako mogao biti policajac, a on stara protuha. Tko je u što siguran u tako rano doba dana?

Pogledam odraz svoga lika na crnom mramornom pročelju jedne zatvorene trgovine ploča. Ni sanjao nisam da ću ubrzo biti moćnik diskografske industrije, da će zidovi mog ureda biti tapecirani omotnicama zlatnih i platinastih ploča imbecilne kakofonije.

U onom liku ondje bilo je nečeg čudnog. Položaj mojih ruku. Zamislim se. Kao da na rukama držim bebu. A onda shvatim da se to slaže s mojim raspoloženjem, zapravo nosim ono malo svoje budućnosti, što je umišljam, kao kakvu bebu. Bebi pokažem vrhove Empire State Buildinga i Chrysler Buildinga, lavove ispred Javne

knjižnice, pa je ponesem u Grand Central Station gdje možemo, ako nam grad dosadi, kupiti kartu za bilo kamo.

Ni sanjao nisam da ću uskoro juriti po katakombama ispod kolodvora i da ću ondje dolje doznati tajni cilj korporacije RAMJAC.

Onda se beba i ja opet uputimo prema zapadu. Da smo produžili na istok, ubrzo bismo se našli u Tudor Cityju, ondje gdje mi sin živi. Ne, njega ne želim vidjeti. Da, i zastanemo pred izlogom jedne trgovine što je nudila pletene izletničke košare opremljene termosicama i limenkama za sendviče i sličnim. Tu je bio i bicikl. Valjda bih još znao voziti bicikl. U svom duhu rekoh bebi da bih mogao kupiti košaru i bicikl i jednog lijepog dana odvesti se do nekog pustog doka, pa jesti sendviče s piletinom i piti limunadu dok iznad mene lete i nariču galebovi. Na to osjetim glad. U zatvoru bih dotle već imao pun trbuh kave i zobene kaše.

U Zapadnoj četrdeset trećoj ulici prođem pored Century Associationa, gospodskog kluba gdje sam nedugo nakon drugog svjetskog rata jedanput doveo na ručak svoga harvardskoga kolegu Petera Gibneyja. Nikad mi se nije revanširao. A sad bih sve dao da ondje budem barman. Gibney je još živ, vjerojatno još je član kluba. Mi smo se nekako razišli, da tako kažem, nakon mog svjedočenja na štetu Lelanda Clewesa. Gibney mi je onda poslao jednu poruku, i to na dopisnici, kako bi i listonoša i moja žena pročitali što mi poručuje.

»Dragi govнару«, stajalo je na dopisnici, »zavući se pod kamen, u vlagu, gdje ti je mjesto.«

A na dopisnici je bila slika: Mona Lisa s onim njenim zagonetnim osmijehom.

Na kraju bloka je kavana Hotela Royalton, pa se uputim tamo. Uzgred rečeno, i Royalton, kao Arapahoe, pripada kompaniji Hospitality Associates Ltd., što će reći da je RAMJAC-ov hotel. Dok sam stigao pred vrata kavane, samouvjerenost me izdala. Ode ona, a zacari panika. Ma ja sam sigurno najružnija i najprljavija stara protuha u Manhattanu. Uđem li u kavanu, svakom ću se zgaditi. Izbacit će me kao iz topa, reći će mi neka se tornjam u Bowery, ondje mi je mjesto.

Ipak sam nekako smogao hrabrost da uđem - i zamisli kakvo iznenađenje! Učini mi se kao da sam umro i ušao u raj. Jedna mi konobarica reče:

- Dušo draga samo vi sjednite, odmah ću vam donijeti kavu.
I to da još nisam stigao ni ziniti.

Sjednem tako i gdje god gledam, posvuda gosti svakakve sorte a prima ih se s ljubavlju. Konobarica svakom govori ili »dušo« ili »zlato« ili »dragi«. Kao u kakvoj stanici prve pomoći nakon neke goleme katastrofe. Nije važno kojoj rasi ili klasi pripada žrtva. Svima se daje isti čudotvorni lijek, to jest kava. Katastrofa je, naravno, u tom konkretnom slučaju, bila ta što je sunce opet izašlo.

Pomislím: »Blagi Bože, pa ove konobarice i kuharice iste su kao ptice i gušteri na otocima Galapagosa, pred obalama Ekvadora.« Takvu sam usporedbu mogao napraviti zato što sam u zatvoru bio pročitao članak o tim spokojnim otocima u časopisu *National Geographic* što mi ga je bio posudio bivši zamjenik guvernera Wyominga. Životinje što ondje žive već tisućama godina nisu imale neprijatelja. Njima je neshvatljivo da bi im netko želio zlo.

Zato se ondje čovjek može iskrcati, prići ravno nekoj životinji i zavrnuti joj vratom, recimo, ako to hoće. Životinja ne zna što činiti u takvom slučaju. A ostale će životinje jednostavno naokolo stajati i gledati, iz onoga što se zbiva neće znati izvući nikakvu pouku. Čovjek može zavrnuti vratom svim životinjama na jednom otoku, do zadnje, ako to smatra svojim poslom ili zabavom.

Ma, činilo mi se, da onaj Frankensteinov monstrum sad upadne u kavanu, rušeći pred sobom cigleni zid, netko bi mu samo rekao:

»Janje moje malo, samo ti sjedni, odmah ću ti donijeti kavu.«

Tu nije bilo duha profita. Računi su bili od šezdeset osam centi, dolar i deset, dva dolara i šezdeset tri... Poslije ću doznati da je vlasnik onaj za registar-kasom, što nikako ne stoji na svom mjestu, da naplaćuje. Ne, on bi htio i kuhati i dvoriti goste, pa mu konobarice i kuharice stalno moraju ponavljati: »To je moj gost, Frank. Vрати se svojoj kasi«, ili, »Ja ovdje kuham, Frank, i što si mi to opet sprčkao? Daj, vrati se svojoj kasi«, i tako dalje.

Zvao se Frank Ubriaco. Sad je potpredsjednik sekcije McDonald's Hamburgers korporacije RAMJAC.

Upalo mi je u oči da mu je desna šaka skvrčena. Kao da mu je balzamirana, iako se donekle ipak služio njenim prstima. Upitam svoju konobaricu što je to. Reče mi da je tu šaku doslovce spržio u ulju otprilike prije godinu dana. Slučajno mu je sat pao u kotao vrelog

ulja. I ne misleći, mehanički je, u hipu, uronio šaku u ulje, ne bi li spasio sat, vrlo skupi »Bulova Accutron«.

I tako izađem natrag u grad, osjećajući se mnogo ljepše.

U Bryant Parku, iza Javne knjižnice u Četrdeset drugoj ulici, sjednem da pročitam novine. Trbuh mi je bio kao puna i topla peć. Čitati *New York Times*, bila mi je novost. U zatvoru je pola osuđenika bilo pretplaćeno na *Times*, pa na *Wall Street Journal*, i na *Time*, *Newsweek* i *Sports Illustrated* i tako dalje. I na *People*. Ja nisam bio pretplaćen ni na što, jer su zatvorske košare stalno bile krcate svakovrsnim listovima i časopisima.

Da, i u zatvoru je iznad svake košare stajalo upozorenje: »Molim!« - a ispod toga strelica uprta ravno dolje.

Listajući *Times*, naiđem na prikaz autobiografije jedne švedske filmske glumice iz pera moga sina Waltera Stankiewicza, *ne* Starbuck. Walteru se knjiga jako svidjela. Koliko sam mogao shvatiti, glumica je imala svojih uspona i padova.

Ali najviše me zanimalo kako je *Times* prikazao to što ga je preuzela korporacija RAMJAC. A kad tamo, kao da je riječ o nekoj epidemiji kolere u Bangladešu. Jedva nekoliko redaka u donjem kutu jedne sporedne stranice. U prikazu su citirali riječi Arpada Leena, predsjedatelja odbora RAMJAC-a, da korporacija ne razmišlja ni o kakvim promjenama, ni personala ni izdavačke politike. Leen je istaknuo kako je RAMJAC svim dosad preuzetim publikacijama, pa i onima kompanije Time Incorporated, prepustio neka i dalje rade po svojoj volji, bez ikakve promjene.

»Ništa se nije promijenilo osim vlasništva«, rekao je Leen. A ja, kao bivši funkcionar RAMJAC-a, moram reći da nismo mnogo mijenjali kompanije koje smo preuzimali. Naravno, ako bi neka stala propadati, onda bismo htjeli znati zašto.

U prikazu se tvrdilo da je izdavač *Timesa* primio svojeručnu poruku gospođe Graham kojom mu ona »želi dobrodošlicu u familiju RAMJAC«. Ona se nada da će on ostati na svom sadašnjem položaju. Ispod potpisa gospođe Graham bili su otisci svih njenih prstića i palčića. Nije bilo nikakve sumnje da je pismo izvorno.

Ogledam se oko sebe u Bryant Parku. Iznad zimom sparušena bršljana i papirne ambalaže posijane uza staze, đurđice su uspravile

svoje zvončice. Moja žena Ruth i ja smo u dvorištu naše ciglene kućice u Chevy Chlaseu, ispod divlje jabuke imali đurđice i bršljan.

Obratim se đurđicama: »Dobro jutro.«

Da, i onda sam se valjda opet povukao u svoj obrambeni trans. Prošla su tri sata a da nisam ni maknuo s klupe.

Na kraju trgne me prebučan ton tranzistora. Mladić što ga je nosio posadi se na klupu preko puta. Po izgledu reklo bi se da je hispanoameričkog podrijetla. Nisam mu doznao ime. Da je na neki način bio ljubazan sa mnom, danas bi mogao biti funkcionar u korporaciji RAMJAC. Tranzistor je bio podešen na vijesti. Spiker reče da je kvaliteta zraka toga dana neprihvatljiva.

Zamisli to: neprihvatljiv zrak!

Mladić kao da i nije slušao svoj tranzistor. Možda nije uopće znao engleski. Spiker je govorio odsječenim i žustrim tonom, kao da je život nekakva komična utrka, sa svakakvim čudnim vozilima i zapregama i neobičnim teškoćama. Ulio mi je osjećaj kao da sam i ja nekakav natjecatelj - možda u kadi koju vuku tri kapska mravoždera. I ja mogu pobijediti, kao bilo tko drugi.

Spiker se pozabavi jednim drugim čovjekom u toj utrci, čovjekom koji je u Texasu osuđen da umre na električnoj stolici. Osuđeni čovjek naredio je svojim odvjetnicima neka se suprotstave svakoj odgodi izvršenja presude, makar je pokrenuo i sam guverner ili i sam predsjednik Sjedinjenih Država. Očito mu je smrt na električnoj stolici bila najveća životna želja.

Niza stazu, između mene i tranzistora, naiđu dva trkača. Muškarac i žena, u istim narančastožutim trenerkama i isto takvim patikama. Već sam znao za ludilo rekreacijskog trčanja. U zatvoru je bilo mnogo takvih. Po mom mišljenju, samo su se pravili važni.

A sad, o onom mladiću i njegovu tranzistoru. Zaključio sam da je onaj tranzistor kupio kao neko protetično sredstvo, kao sredstvo umjetnog oduševljenja ovim planetom. A obraćao mu je upravo toliko pažnje koliko ja svom umjetnom prednjem zubu. Odonda sam već nekoliko puta gledao skupine takvih mladih, s tranzistorima podešenim na razne stanice, s tranzistorima što im vode vrlo živ razgovor. A sami oni, ti mladi, možda zato što im u životu nitko nikad nije drugo rekao doli »zaveži«, nemaju o čemu govoriti.

A onda je mladićev tranzistor ispričao nešto tako grozno da sam odmah ustao s klupe, napustio park i pridružio se gomili slobodnih poduzetnika što su Četrdeset drugom ulicom jurišali prema Petoj aveniji.

Priča je bila ova: imbecilna mlada narkomanka, od svojih devetnaest godina, iz moje rodne države Ohio, rodila dijete, a otac nepoznat. Socijalni radnici su je zajedno s djetetom smjestili u jedan hotel, od onih kategorije Arapahoea. Da bi osjećala sigurnijom, ona je kupila odrasla njemačkog ovčara, ali je valjda zaboravila da ga treba i hraniti. Onda je jedne večeri izašla, zbog nekog posla, i ostavila psa neka joj čuva dijete. Kad se vratila, našla je dijete zaklano, pas se na njemu najeo.

U kakvo doba živimo!

I tako sam i ja, odlučno kao i svi drugi, maršem krenuo put Pete avenije. Prema svom planu, dobro sam motrio svako lice koje mi dolazi u susret, ne bih li otkrio nekog znanca koji bi mi mogao pomoći. Znao sam da mi treba strpljenja. Da je to kao tražiti zlato, pomislih, kao vrebati svjetlucaj dragocjenosti u situ pijeska.

Ali tek što sam došao do pločnika Pete avenije, uključili mi se alarmni sistem zaglušnom bukom: *Bip-bip-bip! Honk-honk-honk! Rourrr-ro urrr-ro urrr!*

Nepobitna identifikacija!

Ravno meni u susret išla je olupina čovjeka koji mi je preoteo Sarah Wyatt, čovjeka koga sam upropastio one Tisuću devetsto četrdeset devete. *On, mene* još nije vidio. To je bio Leland Clewes!

Izgubio je svu kosu, noge mu se sapliću u poderanim cipelama, porub hlača iscufran, a desna ruka kao ukočena. S nje visi kovčežić, od onih za uzorke robe. Clewes je bio postao, kako ću poslije doznati, propali trgovački putnik, prodavao je reklamne šibice i kalendare.

Uzgred rečeno danas je potpredsjednik sekcije Diamond Match korporacije RAMJAC.

Ipak, unatoč svemu što ga je pogodilo, dok je išao prema meni lice mu je kao uvijek zračilo onom njegovom dječaćkom, naivnom dobrodušnošću. Taj izraz imao je čak i na slici prilikom ulaska u zatvor u Georgiji, gdje direktor zatvora gleda odozdo u njega kako je

to običavao činiti državni sekretar. Kad je Clewes bio mlad, stariji su u njega uvijek tako gledali, kao da će reći: »Bravo, momče!«

Sad me vidio!

Sudar pogleda gotovo me ubio - kao strujom. Kao da sam zabio nos ravno u utičnicu!

Samo sam produžio pored njega, suprotnim smjerom. Nisam mu imao što reći, niti sam iole želio slušati sve one strahote koje bi on, s pravom, mogao meni reći.

Ali kad sam stigao na suprotni pločnik, pa se upalilo zeleno svjetlo i između nas potekla brana automobila, usudio sam se okrenuti i pogledati za njim.

Clewes je gledao u mene. Očito, još je razmišljao tko sam. Slobodnu je ruku digao, upirao u mene prstom, pokazujući kako zna da sam imao negdje u njegovom životu neke veze s njim. Onda mu se onaj uprti prst stao klatiti poput kazaljke metronoma - odbijao je moja moguća imena. I to ga je zabavljalo. Raskrečio je noge, upola čučnuo, i na licu mu vidiš da se ipak nečega sjeća: čini mu se da smo nas dvojica prije mnogo godina sudjelovali u nekoj fakinaži, u nekoj dječaćkoj ludosti.

Bio sam hipnotiziran.

Slučaj je htio da su se iza njega našli neki vjerski fanatici, bosonogi, u žutim haljama, leleću i plješću rukama. Tako je Clewes davao dojam kolovođe u nekoj muzičkoj komediji.

Ni ja nisam bio sam na sceni. I nehotice bio sam stao između jednog čovjeka s kojeg su visila dva plakata - jedan sprijeda, drugi straga - a s cilindrom na glavi, i jedne sitne starice beskućnice od onih što sve svoje nose uza se u najlon-vrećicama. Imala je ogromne grimizno-crne košarkaške gležnjače, a tako su joj stršile da ti je davala dojam klokana.

Oboje su nešto dobacivali prolaznicima. Tip s plakatima je navijao: »Vratite ženu u kuhinju«, »Bog nije stvorio ženu da bude jednaka muškarcu« i tome slično; a žena s najlon-vrećicama kao da cijelom svijetu zaviđa na sudbini boljoj od njene, pa svakoga zove »srećkom« i uz to mu prišiva kakav pogrdan atribut - sto vrsta pogrđnih atributa.

Stvar je bila u ovome: već odavno nisam bio u Cambridgeu, u Massachusettsu, zato nisam odmah shvatio da ona svakoga

zapravo zove »sračkom«, samo izgovorom koji je svojstven radništvu Cambridgea.

A pod kapicom jedne od onih svojih golemih košarkaških gležnjača ležala su, pored ostalog, i neka moja hipokritska ljubavna pisma!

Mali svijet!

Dobri Bože! Kakva žetelica i vezačica može život kadšto biti!

Kad je Lelandu Clewesu, na drugoj strani ulice, konačno sinulo tko sam, usne mu se zaokružiše jednim savršenim »O«. Nisam mogao čuti taj »O«, ali sam jasno vidio gdje izgovara »O«. Rugao se našem susretu nakon toliko godina, napuhavao je svoje čuđenje i zaprepaštenje pretjeranom mimikom i gestikulacijom glumca u nijemom filmu.

Vidjelo se da će prijeći na ovu stranu, k meni, čim se upali »zeleno« za pješake. A cijelo vrijeme su iza njega jednako lelekali i cupkali oni imbecilni lažni Hindusi u žutim haljama.

I još bih stigao pobjeći. Ali, mislim da me zadržalo ovo: potreba da se dokažem kao džentlmen. U stara loša vremena, kad sam svjedočio protiv njega, ljudi što su o nama pisali i analizirali tko od nas govori istinu a tko laže, većim su dijelom zaključili da je on pravi džentlmen, s genealoškog stabla samih džentlmena, dok sam ja neki tip slavenskog podrijetla što samo pretendira da bude džentlmen. Prema tome, čast, hrabrost i istinoljublje njemu znače sve, a meni malo ili ništa.

Da, naravno, isticali su i neke druge suprotnosti. Činilo se kao da sa svakim novim brojem listova i magazina ja postajem sve manji, a on sve veći. Moja je jedna žena postajala sve gorom i grubljom tuđinkom, a njegova žena sve ljepšim idealom zlatne Amerikanke. Prijatelji su njemu bili sve brojniji i uvaženiji, a meni ih nisi mogao naći ni među stonogama.

Ali od svega me najgore zaboljelo, do srži, to što se njega smatra časnim, a mene nečasnim. I zato, dvadeset šest godina poslije, ova mala zatvorska ptičica slavenskog podrijetla nije uzmakla.

I preko avenije prijeđe on, nekada uzor anglosaške rase, sad veselo i rasklimano ptičje strašilo.

Zaprepasti me njegovo veselje. »Ma čemu li se ova propast može tako veseliti?« - upitam se.

Tako se opet nađosmo, a žena s najlon-vrećicama pored nas, gleda i sluša. Lewes spusti na tlo svoj kovčežić za uzorke i pruži mi desnu ruku. I našali se, parafrazirajući Henryja Mortona Stanleyja kad je našao Davida Livingstonea u Crnoj Africi:

- Walter F. Starbuck, ako se ne varam.

Što se toga tiče, mogli smo komotno biti i u Crnoj Africi: više nas nitko ne zna, niti je koga briga za nas. Ako nas i tko još uopće pamti, po svoj prilici nas smatra mrtvima. Uostalom, u povijesti Amerike i nismo bili tako važni kao što smo kadšto mislili da jesmo. Bili smo, neka mi se oprostí na izrazu, »sitne sračke u moru govana«.

Jesam li mu imalo zamjerao što mi je onda, davno, oteo djevojku? Nisam. Sarah i ja smo se voljeli, ali nikad ne bismo bili sretni kao muž i žena. Nikad ne bismo imali zajednički seksualni život. Nikad je nisam uspio uvjeriti da ozbiljno shvati seks. A Leland Clewes je uspio ondje gdje sam ja propao - na njeno i te kako zahvalno divljenje, u to sam siguran.

Kakve sam nježne uspomene na nju čuvao? Teške debate o ljudskim patnjama i što bi se moglo poduzeti u vezi s tim, a zatim, radi osvježenja, infantilne gluposti. Skupljali smo viceve kojima ćemo se nadmetati u trenucima relaksa. Stekli smo narkomansku naviku da satima razgovaramo telefonski. Ti razgovori bili su mi najugodnija droga koju sam ikad okusio. Postali smo bestjelesni, poput onih lebdećih duša na planetu Vikuna. Ako bi nastala poduža šutnja, netko bi je od nas dvoje prekinuo kakvim novim vicem.

Recimo, ona me upita: »Koja je razlika između enzima i hormona?«

« Ja odgovorim: »Ne znam.«

»Enzim ne možeš čuti«, ona priklopi, pa potekne nova rijeka luckastih štosova - iako je ona možda upravo tog dana u bolnici vidjela neku grozotu.

13

Zaustio sam da Lelandu Clewesu ozbiljno, oprezno, ali i iskreno kažem: »Kako si, Leland? Baš mi je drago da te opet vidim.«

Ali nisam stigao. Žena s najlon-vrećicama, kojoj je glas bio bučan i prodoran, naglo krikne:

- Oh, Bože! Walter F. Starbuck! Ma zar si to zbilja ti?!

Nemam namjere da joj naglasak reproduciram u tisku.

Pomislim - luda je. Pomislim - ova bi kao papagaj ponovila svako ime koje bi mi Leland Clewes mogao nadjenuti. Da je rekao »Pizdun Cinkaroš«, ona bi kriknula: »Oh, Bože! Pizdun Cinkaroš! Ma zar si to zbilja ti?«

Sad ona spusti svoje vrećice, nasloni ih na moje noge, kao da sam ja hidrant, baš dobro što se tu našao. Vrećica je bilo šest, poslije ću ih se nagledati. Bile su iz najskupljih trgovina u gradu

- Henri Bendel, Tiffany, Sloane, Bergdorf Goodman, Bloomingdale, Abercrombie i Fitch. Uzgred rečeno, osim Abercrombie i Fitcha, koja će ubrzo bankrotirati, sve su bile podružnice korporacije RAMJAC. U vrećicama su bile uglavnom krpe pobrane iz kanti za smeće. Najvrednije vlasništvo držala je u košarkaškim gležnjačama.

Napravio sam se da je i ne vidim. Iako me je sapela svojim najlon-vrećicama, zadržao sam pogled na Lelandu Clewesu.

- Dobro izgledaš - rečem.

- Dobro se osjećam - on odgovori. -I Sarah, što ti je sigurno drago čuti.

- Drago mi je to čuti - potvrdim. - Ona je vrlo dobra cura. - Sarah već odavno nije više cura, naravno.

Sad mi Clewes reče da se ona još pomalo bavi njegom bolesnika, honorarno.

- Drago mi je - rečem.

Na svoj užas, osjetim kao da mi se na šaku spustio bolestan šišmiš, valjda se otkinuo s kakve strehe. Zgrabila me žena s najlon-vrećicama svojom prijavom šačicom.

- Je li to tvoja žena? - upita Clewes.

- Što?! - Ma zar je pomislio da sam tako nisko pao da smo ovo strašilo i ja par? - Ma daj, još je nikad nisam vidio!

- Oh, Walter, Walter, Walter - zavapi žena - kako možeš reći tako nešto?

Strgnem njezinu ruku sa sebe, ali čim sam se opet okrenuo Clewesu, ona mi opet uhvati zglavak.

- Pravi se da je ne vidiš - rečem Clewesu. - Ovo je ludo. Nemam nikakve veze s njom. I neću da mi pokvari ovaj trenutak koji meni mnogo znači.

- Oh, Walter, Walter, Walter - opet će žena - što je to bilo s tobom? Više nisi onaj Walter F. Starbuck koga sam poznavala.

- Tako je - potvrdim - jer vi nikad i niste znali nekoga Waltera F. Starbucka, ali ovaj čovjek *jest*.

- A Clewesu: - Valjda znaš da sam i ja bio u zatvoru.

- Da - reče. - I bilo nam je jako žao, i Sarah i meni.

- Tek sam od jučer na slobodi.

- Neko vrijeme bit će ti teško - reče Clewes. - Imaš li koga da ti pomogne?

- Ja ću ti pomoći, Walter - javi se žena s najlon-vrećicama. Unijela mi se u lice da mi to kaže što većim žarom, zaguši me strašnim zadahom s tijela i iz usta. Težak zadah, ne samo od kvarnih zuba, nego i od debela premaza kikirikijeva ulja u njezinoj usnoj šupljini. Već je godinama jela samo maslac od kikirikija i ništa drugo.

- Ma kome vi možete pomoći! - odvratim.

- O, ti bi zinuo da znaš što sve mogu učiniti za tebe!

- Leland - okrenem se Clewesu - hoću samo da ti kažem kako sad znam što je zatvor i, boga mu, od svega u životu najviše žalim to što sam imao neke veze s tvojim odlaskom u zatvor.

- Pa, znaš - reče Clewes - Sarah i ja smo često razgovarali o tome što bismo ti najradije htjeli reći.

- U to sam siguran.

- I evo što: Beskrajno ti hvala, Walter. To što sam otišao u zatvor bilo je najbolje što se dogodilo meni i Sarah. Ne, ne šalim se. Poštene mi riječi, istina je.

Kao da sam pao s Marsa. - Ma kako to može biti?

- Zato što život treba da bude iskušenje - on odgovori. - Da mi je život nastavio teći i dalje onako kako je tekao, ja bih otišao na drugi svijet a da se u životu nisam sreo s problemom težim od pitanja koliko su dva i dva. Sveti Petar bi mi morao reći: »Mladiću moj, pa ti i nisi živio! Tko nam može reći što si ti?«

- Taaako!

- Sarah i ja se volimo. Ali nije samo to, nego je to ljubav koja je izdržala i najgora iskušenja.

- Kako to lijepo zvuči!

- Bit ćemo presretni da ti to pokažemo. Bi li mogao jedanput doći k nama na večeru?

- Pa, mogu.

- Gdje si odsjeo?

- U Hotelu Arapahoe.

- Mislio sam da su ga već odavno srušili.

- Nisu.

- Javit ćemo ti se.

- Bit će mi drago.

- Kako ćeš vidjeti, mi nemamo nikakvih materijalnih bogatstava. Ali nam uopće i ne trebaju materijalna bogatstva.

- To je pametno.

- Ipak ću ti reći ovo: dobro se hranimo. Valjda se sjećaš da je Sarah divna kuharica.

- Da, sjećam se.

A sad žena s najlon-vrećicama pruži prvi dokaz da me ona zbilja zna.

- Vi govorite o Sarah Wyatt, je li tako? - ona upita.

Među nama zavlada šutnja, dok je oko nas i dalje grmjela metropola. Ni Clewes ni ja nismo spomenuli Sarahino djevojačko prezime.

Zbunjen nekom nejasnom zlom slutnjom, konačno je upitam:

- Kako joj znate prezime?

Pogleda me, lukavo i koketno:

- Misliš da ne znam kako si me cijelo vrijeme varao s njom?

Uz takav podatak, više nisam morao nagađati tko li je ona. Spavao sam s njom na četvrtoj godini studija, dok sam djevičansku Sarah Wyatt i dalje izvodio na zabave, koncerte i utakmice.

Bila je jedna od četiriju žena koje sam u životu volio. Bila je prva žena s kojom sam doživio ono što bi se moglo nazvati seksualnim iskustvom.

Pred sobom sam imao ostatke Mary Kathleen O'Looney!

14

- Ja sam mu bila šef distribucije - Mary Kathleen reče Clewesu vrlo glasno. - Zar ti nisam bila dobar šef distribucije, Walter?

- Da-da, i te kako dobar - odgovorim.

Tako smo se i upoznali: u početku moje četvrte godine studija, došla je k meni, u mali ured lista *Bay State Progressive*, u Cambridgeu, i rekla kako je spremna raditi što god joj kažem, samo ako time pomaže radničkoj klasi. Uzeo sam je za distributera, povjerio joj da dijeli list na tvorničkim ulazima, kod redova što čekaju besplatni obrok ili pomoć i tako dalje. Bila ja mala i žgoljava, ali žilava, vesela i svojom jarkocrvenom kosom vrlo napadna. Kapitalizam je strašno mrzila jer joj je majka bila jedna od onih žena što su umrle od trovanja radijem na radu za Wyatt Clock. A njezin otac, noćni čuvar u jednoj tvornici paste za cipele, oslijepio je opivši se metil-alkoholom.

Sad ono što je ostalo od Mary Kathleen obori glavu, reagirajući skromno na moju pohvalu da je bila dobar šef distribucije, i Lelandu Clewesu i meni izloži tjeme. Usred njega svijetlio se krug čele velik kao srebrni dolar, obrubljen rijetkom sijedom kosom.

Poslije će mi Leland Clewes reći da se umalo nije onesvijestio. Još nikada dotle nije vidio čelu na ženi.

On to nije mogao podnijeti. Zatvorio je plave oči i okrenuo se u stranu. A kad se muški odlučio da se opet suoči s nama, izbjegavao je gledati ravno u Mary Kathleen - baš kao onaj mitološki Perzej što je izbjegavao gledati u Meduzinu glavu.

- Treba što prije da se nađemo - on reče.

- Da - potvrdim.

- Uskoro ću ti se javiti.

- Nadam se.

- Sad moram požuriti.

- Razumijem.

- Čuvaj se.

- Hoću.

I ode.

Noge su mi jednako bile okružene Mary Kathleeninim najlon-vrećicama. Bio sam sputan i meta svačijem pogledu kao Djevica

Orleanska na lomači. Mary Kathleen me i dalje držala za zglavak, a glas nije htjela spustiti.

- Sad kad sam te našla, Walter - krikne - više te nikad neću ostaviti!

Ta vrsta teatra ne izvodi se više nigdje na svijetu. Ali, današnjim impresarijima na znanje i ravnanje: iz vlastitog iskustva tvrdim da se melodramom i danas mogu privući velike mase, samo neka žena u komadu kriči što jače i jasnije.

- Cijelo vrijeme si mi govorio da me jako voliš, Walter - ona vikne. - Ali si onda otišao i više mi se nikad nisi javio. Jesi li mi samo lagao?

Odgovorio sam nekim zvukom - ne znam sigurno da li »be« ili možda »me«.

- Pogledaj mi u oči, Walter!

Naravno, ta je melodrama sociološki bila isto tako potresna kao *Čiča Tomina koliba* prije građanskog rata. Mary Kathleen O'Looney nije bila jedina žena beskućnica s najlon-vrećicama u Sjedinjenim Državama. Širom zemlje po većim gradovima bilo je na desetine tisuća takvih. Veliki stroj ekonomije stvorio je cijele legije takvih odrpanki, kao nuzproizvod ali kojem ne možeš ni zamisliti svrhe. Jedan je drugi dio tog stroja rigao okorjele ubojice desetogodišnjake, drogaše, perverzne mučitelje djece i svašta još gorega. Ljudi su tvrdili da se to istražuje. Negdje u budućnosti poduzet će se mjere, zasad se još ne zna kakve.

Dotle su ljude dobre duše tištali ti tragični nuzproizvodi ekonomije, kako ih je tištalo ropstvo prije malo više od stotinu godina. Našoj publici smo Mary Kathleen i ja predstavljali ostvarenje čuda što su ga u svojim molitvama zazivali tko zna koliko puta: bar jedna od tih žena s najlon-vrećicama nalazi spas kod svog starog znanca.

Oko nas neki su plakali. I meni je došlo da plačem.

- Zagrlj je - dobaci jedna žena iz gomile.

To i učinim.

Učini mi se da grlim krpama omotan svežanj suhih grana. I na to se rasplačem. To su mi bile prve suze od onog jutra kad sam zatekao ženu mrtvu u krevetu, u mojoj ciglenoj kućici u Chevy Chasey, država Maryland.

15

Dotle mi je nos - hvala Bogu - bio zatajio. Katkad ti se nos zna smilovati. On će te izvijestiti da nešto strašno smrdi. Ali, ako se ti, vlasnik nosa, ipak ne makneš odatle, nos će ti doći na to da taj smrad, uostalom, i nije tako strašan. Pokoravajući se nekoj višoj mudrosti, on će se začepiti. Otuda čovjek i može jesti smrdljive sireve - ili pak grliti smrdljive ostatke neke stare ljubavi na uglu Pete avenije i Četrdeset druge ulice.

Na tren mi se učini da mi je Mary Kathleen umrla na rukama. Da budem sto posto iskren, meni bi to bilo u redu. Uostalom, kamo ću s njom? Zar joj to ne bi bilo najljepše? Da u zagrljaju s muškarcem koji ju je znao kad je bila mlada i lijepa ode ravno na nebo?

To bi bilo divno. Ali onda, s druge strane, ja nikad ne bih postao potpredsjednik sekcije Down Home Records korporacije RAMJAC. Možda bih sad, upravo ovog trena, debelo hrkao negdje u Boweryju, pošto sam se naliio vinčine, a neki bi me maloljetni delinkvent polio benzinom i zapalio svojim upaljačem »Cricket«.

Mary Kathleen progovori, vrlo tiho:

- Mora da te je Bog poslao.
- Daj, daj. - I dalje sam je grlio.
- Ja više nikome ništa ne vjerujem.
- U redu, u redu.
- Cijeli svijet me lovi - ona nastavi. - Hoće da mi odrežu ruke.
- Daj, daj.
- Mislila sam da si umro.
- Nisam, nisam.
- Mislila sam da su svi umrli osim mene.
- Daj, daj.
- Ja još vjerujem u revoluciju, Walter.
- Drago mi je.
- Svi su se drugi obeshrabrili. A ja se nikad ne obeshrabrim.
- To bolje za tebe.
- Ja sam svakog dana, cijelo vrijeme radila za revoluciju.
- Vjerujem ti.
- Ti ćeš se začuditi.
- Odvedi je da se okupa - reće netko iz gomile.
- Idi je nahrani - reće netko drugi.

- Revolucija dolazi, Walter, izbit će i prije nego što misliš - reče Mary Kathleen.

- Imam sobu u jednom hotelu, možeš se kod mene malo odmoriti. Imam i malo novaca. Nije mnogo, ali bolje išta nego ništa.

- Novac - ona reče i nasmije se. Njezin prezirni smijeh pri spomenu novca nije se promijenio, ostao je točno isti kakav je bio prije četrdeset godina.

- Da idemo? - upitam. - Hotel mi nije daleko odavde.

- Ja znam jedno bolje mjesto.

- Daj joj kakve vitamine - reče netko iz gomile.

- Pođi sa mnom, Walter - reče Mary Kathleen.

Vratila joj se snaga. Sad se ona, Mary Kathleen, odvoji od mene, a ne ja od nje. Vрати joj se i bučan, hrapav glas. Uzmem tri njezine vrećice, a ona uzme ostale tri. Naš krajnji cilj bit će najgornji kat Chrysler Buildinga, tiha izložbena dvorana kompanije American Harp. Ali prvo smo morali sebi krčiti put kroz gomilu, pa je Mary Kathleen opet stala ljudima dobacivati da su »sračka«, tome domećući »kapitalističke svinje«, »napuhani plutokrati«, »krvopije« i sve u tom tonu.

U onim divovskim košarkaškim gležnjačama kretala se ovako: stopala je jedva dizala s tla, gotovo ih je vukla jedno za drugim, kao kad hodaš na skijama, a tijelo, zajedno s najlon-vrećicama, ludo joj se klatilo s jedne na drugu stranu. Ali je ta teturava starica jurila kao bolid! Dok smo se izvukli iz gomile, dahtao sam kao pas od napora da držim korak s njom. Bili smo u središtu opće pažnje. Svijet je prvi put imao priliku da vidi beskućnicu s najlon-vrećicama koja ima asistenta.

Kod Grand Central Stationa, Mary Kathleen reče da se moramo osigurati da nas nitko ne prati, pa me povede uz i niz pomične stepenice, rampe i spiralne stube, stalno se ogledavajući da vidi ima li gonitelja. Tri smo puta šmugnuli kroz Oyster Bar. Na kraju me ona dovede do jednih željeznih vrata na dnu mutno osvijetljena hodnika. Osim nas, nigdje nikoga, sigurno. Srca nam tukla kao parni čekići.

Kad smo došli do daha, ona će:

- Sad ću ti nešto pokazati, ali to nikome ne smiješ reći.

- U redu.

- Ovo je naša tajna.

- Dobro.

Mislio sam da smo stigli do dna utrobe kolodvora, niže se ne može. Kako sam se prevario! Mary Kathleen otvori željezna vrata, a iza njih - željezne stube spuštaju se duboko, duboko dolje. A ondje dolje leži tajni svijet prostran kao same Carlsbadske špilje. ¹⁸ Kao kakvo skrovište dinosaura. A zapravo je to nekada bila radionica za reparaturu jedne druge nestale vrste čudovišta - parnih lokomotiva.

Krenemo niza stepenice.

Bože, kakva je veličanstvena strojarnica tu morala biti u svoje vrijeme! I kakvi su perfektni majstori tu morali raditi! Tu i tamo gorjele su žarulje, valjda prema protupožarnim propisima. A vidio sam i da je okolo postavljen otrov za štakore. Inače nikakva druga znaka da ondje itko zalazi već godinama.

- Ovo je moj dom, Walter - reče Mary Kathleen.

- Kako?!

- Pa valjda ne bi htio da spavam po parkovima?

- Ne bih.

- Onda se raduj što imam tako lijep i tih dom.

- I radujem se.

- Ti si ne samo razgovarao sa mnom, nego si me i zagrlio. Po tome znam da ti mogu vjerovati.

- Hm.

- Tebi nije stalo do mojih ruku.

- Nije.

- Vjeruješ li ti da vani imaš na milijune dobrih duša što jedva čekaju da ih netko pusti neka se posluže klozetom?

- Vjerujem.

- A gledaj ovo. -I uvede me u jednu prostoriju s nizovima klozeta.

- Da, lakše ti je kad znaš da su ti tu - rečem.

- Nečeš to nikome odati?

- Neću.

- Znaš, otkrivajući ti ovako svoje tajne, stavljam svoj život u tvoje ruke.

- Ja sam počašćen.

A onda krenemo iz katakombi van. Mary Kathleen povede me jednim tunelom ispod Avenije Lexington, pa uza jedne stepenice do foajea Chrysler Buildinga. Ondje zavesla onim svojim gležnjačama

do jednog otvorenog lifta, a ja kaskajući za njom. Jedan čuvar vikne nam neka stanemo, ali mi brzo šmugnemo u lift. Mary Kathleen pritisne dugme za najgornji kat i vrata lifta zatvore se bijesnom čuvaru pred nosom.

Lift je sav naš, letimo ravno gore. Tren poslije lift stane, vrata se otvore, a pred nama, u kruništu zgrade izgrađenom od nerđajućeg čelika, sama vanzemaljska ljepota. Prije sam se često pitao što li je ondje. Sad sam doznao. Iznad nas, trideset i više metara, vršak kruništa. A između nas i vrška, u koji zapanjeno zurim, ničeg nema osim traverzi i zraka, zraka, zraka.

»Kakvo slavno razbacivanje prostorom!« pomislim. Ali onda opazim da u onom prostoru ipak ima stanara. Bezbrojne jarkožute ptičice sjede na traverzama ili pak munjevito sijeku konuse svjetla što se probijaju kroz bizarne prozore i goleme staklene trokute kojima je proparano krunište.

Pod goleme prostorije što se proteže pred nama pokriven je kao trava zelenim tepihom. U središtu prska fontana. Posvuda vrtno klupe i statue, a tu i tamo koja harfa.

Kako sam već rekao, to je bila izložbena dvorana kompanije American Harp koja je nedavno postala vlasništvo korporacije RAMJAC. Kompanija je imala tu dvoranu još od svečanog otvaranja zgrade Tisuću devetsto trideset prve. Sve one ptičice što sam ih ondje vidio, američke šumske pjevice, bile su potomci jednog jedinog para što je ondje pušten prilikom svečanog otvaranja.

Odmah kod lifta dizao se paviljončić u viktorijanskom stilu, za prodavača i njegovu tajnicu. Unutra je neka žena jecala. Kakva li jutro za suze! I ova knjiga - kakva li knjiga za suze!

Iz paviljona teturajući izađe najstariji čovjek što su ga moje oči ikad vidjele. U fraku, s prugastim hlačama i gamašama. Isključivi prodavač, i to još od Tisuću devetsto trideset prve. Upravo je on, onda, iz tople gajbice svojih šaka pustio u taj začarani prostor onaj prvi par šumskih pjevica. Sad mu je bilo devedeset i dvije godine! Činio ti se isti John D. Rockefeller u svojim zadnjim danima, ili drukčije rečeno bio je smežuran kao mumija. Suh kao prastar panj, jedina vlaga što bi je iz njega iscijedio je ono malo rosice koja mu vodni oči. Ali to nije bio baš posve slab i nemoćan starac. Kao predsjednik streljačkog kluba, svakog je vikenda sa svojom braćom

vježbao gađanje pištoljem u metu, u ljudski lik, i u svom je stolu držao »luger« velik kao kakav doberman. Već se odavno nadao da ga netko dođe opljačkati.

- O, to ste vi - reče on Mary Kathleen, a ona potvrdi da jest, da je to ona.

Običavala je tamo doći svaki dan i sjediti po nekoliko sati. Dogovor je bio da se ona, ako naiđe kakav klijent, izgubi iz vida zajedno sa svojim najlon-vrećicama. I još nešto, što je Mary Kathleen sad prekršila.

- Zar vas nisam upozorio - reče starac - da ne smijete nikoga dovesti ovamo, ma nikome ne smijete ni reći kako je ovdje lijepo?

Vidjevši me s onim trima najlon-vrećicama, zaključio je da sam i ja neka propalica, beskućnik s najlon-vrećicama.

- On nije protuha - reče Mary Kathleen. - On je školovan čovjek, harvardovac.

Nije joj povjerovao. - Je li? - reče i odmjeri me od glave do peta. On, slučajno, nije bio završio ni osnovnu školu. Kad je bio mali, nije bilo nikakvih propisa o zabrani dječjeg rada, i tako je s deset godina počeo raditi u chicaškoj tvornici kompanije American Harp.

- Čuo sam da harvardovca odmah prepoznaš - reče - ali se po njemu to ne bi reklo.

- A ja nikad nisam smatrao da ima nečega specijalnog na harvardovcima - primijetim.

- U tome se slažemo - on uzvrat. Htio je biti što neugodniji, ne bi li me otjerao odanle. - Ovo nije Vojska spasa - zaključi.

Taj se čovjek bio rodio u doba kad je Grover Cleveland [19](#) bio predsjednik. Ma samo zamisli! Starac se okrene Mary Kathleen:

- Jako ste me razočarala dovevši ovoga čovjeka. Ozbiljno. Hoće li ih sutra biti trojica, a prekosutra dvadesetorica? Kršćansko milosrđe ima i svoje granice, znate.

Sad sam napravio grešku koja će me vratiti u bajbok i to odmah prvog dana slobode.

- Ovaj - progovorim - ja sam ovdje zapravo poslom.

- Hoćete možda kupiti harfu? - starac upita. - Najjeftinija je sedam tisuća dolara, znate? Ne bi li bilo bolje da kupite usnu harmoniku?

- Ne, ja sam zapravo mislio da vas nešto pitam - rečem. - Možete li me uputiti gdje bih mogao nabaviti dijelove klarineta? Ne cijele

instrumente, samo komade.

Naravno, nisam mislio ozbiljno. Samo sam izmišljao nekakvu poslovnu transakciju s onim što mi je ležalo u najdonjoj ladici komode u Hotelu Arapahoeu.

A starac se u sebi naelektrizirao. U njegovu paviljonu je na ploči za obavijesti bilo »rajsneglama« prikucano upozorenje da treba odmah pozvati policiju čim kakav klijent spomene kupnju ili prodaju komada klarineta. Kako će mi poslije reći, osobno ju je bio ondje prikucao još prije nekoliko mjeseci, »kao kakvu srećku kupljenu u trenutku ludosti«. Nije uopće očekivao dobitak. Zvao se Delmar Peale.

Poslije će mi Delmar ljubazno pokloniti onu okružnicu pa će mi ona visiti na zidu u mom uredu kod RAMJAC-a. Postao sam mu nadređeni u porodici RAMJAC-a, jer je American Harp bila podružnica moje sekcije.

Ali kad smo se tek upoznali, onog dana, zacijelo mu nisam bio nadređeni. Zato se poigrao sa mnom kao mačka s mišem.

- Mnogo komada klarineta, ili samo malo? - upita me lukavo.

- Zapravo, posve malo - odgovorim. - Znam da vi inače ne trgujete klarinetima...

- Ne, ne, nema veze, obratili ste se na pravu adresu - on požuri da me uvjeri. - Znam svakoga u našoj branši. Vi i madam X izvolite se samo raskomotiti dok ja obavim nekoliko telefonskih razgovora.

- Vi ste i previše ljubazni.

- Ma ni najmanje.

Uzgred rečeno, on je Mary Kathleen zvao samo »madam X«. Naime, ona mu se sama tako predstavila. Jednog dana jednostavno je upala ondje, bježeći od nekih ljudi za koje je mislila da je gone. A on je pak mnogo žalio beskućnice s najlon-vrećicama, bio je i dobar kršćanin, pa ju je pustio da oстане.

U međuvremenu, jecanje u paviljonu donekle se smirilo.

Delmar nas odvede do jedne klupe daleko od paviljona, da ne bismo čuli kako on zove policiju. Ponudio nam je da sjednemo.

- Je li u redu? - upita.

- Jest, hvala vam - odvratim.

On protrlja ruke. - Hoćete malo kave?

- Kava me čini nervoznom - reče Mary Kathleen.

- Sa šećerom i šlagom, molim, ako vas ne gnjavim previše - ja prihvatim.

- Ma ni najmanje - on će ljubazno.

- A što je Doris? - upita Mary Kathleen.

Tako se zvala tajnica, ona što je plakala u paviljonu. Imenom i prezimenom, Doris Kramm. Bilo joj je osamdeset sedam godina.

Na moj prijedlog, magazin *People* nedavno je objavio članak o Delmaru i Doris kao zacijelo najstarijem duetu šefa i tajnice na svijetu, a možda i u povijesti uopće. To je bila zgodna priča. Na jednoj je slici bio Delmar sa svojim »lugerom«, a u legendi su citirane njegove riječi kako bi onaj koji bi pokušao opljačkati kompaniju American Harp »u tren oka vidio da je povukao vruga za rep«.

Delmar objasni Mary Kathleen da Doris plače zato što je u brzom slijedu pretrpjela dva teška udarca. Dan prije, popodne, obavijestili su je da sad kad je RAMJAC preuzela kompaniju mora odmah u mirovinu. Za sve službenike RAMJAC- a, osim rukovodećega kadra, određena je starosna granica od šezdeset pet godina. Zatim je Doris tog jutra, dok je spremala svoj stol, dobila brzojav kojim joj javljaju da joj je prapranećakinja poginula u frontalnom sudaru, nakon jedne školske zabave u Sarasoti, u Floridi. Doris, kako je sama rekla, nije imala izravnih potomaka pa su joj rođaci u bočnoj liniji mnogo značili.

Uzgred rečeno, Delmar i Doris nisu imali baš mnogo posla ondje gore, pa i dalje nemaju baš mnogo posla ondje gore. Kad sam postao funkcionar RAMJAC-a, bio sam ponosan što su harfe kompanije American Harp najbolje harfe na svijetu. Čovjek bi inače mislio da će se sada, kad je američko obrtništvo praktički uništeno, najbolje harfe praviti u Italiji, Japanu ili Zapadnoj Njemačkoj. A nije tako. Dapače, glazbenici tih zemalja, pa čak i Sovjetskog Saveza, složili su se u ovome: za super izvedbu, nema harfe do harfe American Harp. Samo, trgovina harfama nije i nikada ne može biti krupan posao, osim možda na nebu. Stoga je profit, u svojoj donjoj granici, upravo smiješan. Tako je smiješan da sam nedavno upitao zašto je korporacija RAMJAC uopće kupila American Harp. I doznao sam da je to izvela kako bi se domogla onoga najgornjega kata Chrysler Buildinga koji je iznajmljen za bagatelu. Najamnina, ugovorena još Tisuću devetsto trideset prve, ciglih je dvjesto dolara mjesečno! Arpad Leen je htio onu prostoriju pretvoriti u restoran.

Što je kompanija imala i tvornicu u Chicagu sa šezdeset pet zaposlenih, to je bio nevažan detalj. Ako se kompanija za godinu-dvije ne uhoda tako da donese znatniji profit, onda će je RAMJAC likvidirati.

Mir.

16

Naravno, Mary Kathleen O'Looney bila je ona legendarna gospođa Graham, udovica Jacka Grahama, glavna akcionarka korporacije RAMJAC. U onim košarkaškim gležnjačama držala je svoj pečatni jastučić, pera i papir. Gležnjače su njoj bile bankovni sefovi. S nje ih nisi mogao skinuti a da je ne probudiš.

Poslije će tvrditi da mi je u liftu rekla tko je ona.

A ja sam joj mogao samo odgovoriti:

- Mary Kathleen, da sam te čuo, onda bih to svakako i upamtio.

A da sam znao tko je ona, sva njezina priča o tome kako je love da joj odrežu ruku imala bi mi smisla. Onaj tko dođe do njezinih ruku može ih staviti u salamuru, a tijelo joj baciti gdje bilo, i samo otiscima njezinih prstiju držati u šaci korporaciju RAMJAC. Nije čudno što je bježala. Nije čudno što se nije usuđivala nigdje i nikome otkriti svoj identitet.

Nije čudno što se više nije smjela uzdati ni u koga. Na ovom našem planetu, gdje novac znači više od ičega drugog, i najvećoj dobičini može najednom pasti na um ideja da Mary Kathleen zavrne vratom i tako svojim milima osigura udoban život. To bi bila stvar trenutka - koja se lako zaboravi tijekom godine. Vrijeme leti.

Bila je vrlo tanka i slaba. Nju ubiti i odrezati joj ruke ne bi bilo mnogo strašnije od onoga što se deset tisuća puta dnevno ponavlja na nekoj mehaniziranoj farmi pilića. RAMJAC ima i firmu Colonel Sanders Kentucky Fried Chicken, naravno, pa sam gledao njezino poslovanje, ono iza kulisa.

A sad, što se tiče onoga da nisam čuo Mary Kathleen kad mi je u liftu rekla da je ona gospođa Graham:

Sjećam se, dok smo došli do vrha, s ušima mi nije bilo sve u redu, zbog nagle promjene visine. Proletjeli smo kojih tristo i više metara uvis ovako, od šuba. Osim toga: bio trenutno gluh ili ne bio, meni je bio uključen razgovorni automatski pilot. Uopće nisam mozgom registrirao ni što ona meni govori, ni što ja njoj govorim. Smatrao sam da smo oboje tako daleko od matice ljudskih zbivanja da se možemo samo uzajamno tješiti nekakvim animalnim glasovima. Sjećam se, u jednom trenutku rekla mi je da je vlasnica Waldorf Astorije, a meni se učinilo da sam nešto krivo čuo. I odvratio sam:

- Drago mi je.

I tako, dok sam sjedio uz nju na klupi u izložbenom salonu kompanije American Harp, ona je mislila da o njoj znam ono najvažnije, a što nisam znao. Dotle je Delmar Peale nazvao policiju, dapače, poslao je Doris Kramm, navodno po kavu, ali zapravo neka negdje na ulici nađe policajca.

Slučaj je htio da su u parku odmah pored Palače Ujedinjenih naroda, svega tri bloka dalje, upravo bili neki neredi. I svaki slobodan policajac stvorio se ondje. Neki nezaposleni mladići bijele rase su bejzbolskim štapovima, razbijali glave nekim ljudima koje su držali homoseksualcima. Jednoga od njih baciše u East River, a taj je bio, kako se poslije pokazalo, ministar financija Šri Lanke.

Poslije ću u policijskoj stanici vidjeti neke od tih mladića, a oni će i mene smatrati homoseksualcem. Jedan se od njih raskopčao i pokazao mi one stvari i dobacio:

- Hej, stari, bi li malo ovoga? Izvoli, posluži se! Ham-ham-ham!

Ali, hoću da kažem to da policija još cijeli sat nije mogla doći po mene. Tako smo se Mary Kathleen i ja lijepo narazgovarali. Ondje se ona osjećala sigurnom. Sa mnom se osjećala sigurnom. Usudila se biti normalna.

Bilo je vrlo dirljivo. Njoj je samo tijelo bilo oronulo, a po glasu i duši što je u njemu osjećaš kao da imaš pred sobom onu istu nekadašnju bijesno optimističku djevojku od osamnaest godina.

- Sad će sve biti u redu - ona će ondje, u izložbenoj dvorani kompanije American Harp. - Oduvijek sam slutila da će na kraju ipak sve krenuti ovako. Sve je dobro što se dobro svrši.

Kakav divan duh! Kakav divan duh kod svih onih četiriju žena koje sam volio! Za onih mjeseci kad sam manje-više živio s Mary Kathleen, ona je pročitala sve knjige koje sam ja pročitao ili se, kao harvardski student, pravio da sam ih pročitao. Te tekstove, meni živa muka, njoj su bili kanibalska gozba. Čitala je moje knjige istim žarom kojim će mladi kanibal jesti srca svojih junačkih starih neprijatelja. Njihova magična moć prijeći će na nju. Jedanput je o mojoj maloj knjižnici rekla da su to »najljepše knjige na svijetu, o kojima predaju najmudriji ljudi na svijetu, na najvećem sveučilištu na svijetu, a najbistriji studentima na svijetu.«

Mir.

I, ako hoćete, usporedite Mary Kathleen s mojom ženom Ruth, Ofelijom logora smrti, koja je smatrala da su čak i najinteligentnija ljudska bića ipak toliko glupa, da izražavanjem svoga mišljenja mogu samo činiti još veću štetu. Uostalom, nisu li mislioci smislili logore smrti? Stvoriti logor smrti, sa sporednim kolosijekom i krematorijem što radi non-stop, e, to ne može svaka budala. A ni objasniti zašto je logor smrti ipak, u krajnjoj liniji, humana institucija, ni to ne može svaka budala.

Opet: mir.

Dakle, sjedimo tako Mary Kathleen i ja - usred onih harfi. Sad kad razmišljam o njima, vidim da su harfe glazbala vrlo čudna oblika, i ne razlikuju se mnogo od predodžbe moje jadne Ruth o civilizaciji čak i u mirno doba - nemoguć brak grčkih stupova i letećih strojeva Leonarda da Vinci.

Da, uzgred rečeno, harfe se troše. Kako sam u RAMJAC-u imao posla s harfama, ponadao sam se da će American Harp u svom blagu imati i kakve divne stare harfe koje će biti tako vrijedne, recimo, kao Stradivarijeve ili Amatijeve violine. Ali nije bilo baš nikakvih izgleda da mi se taj san ostvari. U harfi je trenje tako strašno jako i nepopustljivo da je nakon pedeset godina neupotrebljiva, mjesto joj je samo ili na smetištu ili u muzeju.

Otkrio sam i jednu fantastičnu osobinu šumskih pjevica. To su jedine ptice koje se u sužanjstvu nauče kućnom redu. Mislili biste da će one harfe ondje biti mrežama zaštićene od ptičjih izmeta - ali ni govora! Šumske pjevice puštaju izmet u prigodno postavljene čajne šalice. Čini se da u prirodi puštaju izmet u gnijezda drugih ptica, otuda i misle da su one čajne šalice tuđa gnijezda.

Učiš se dok si živ!

Ali, vratimo se Mary Kathleen i meni usred onih harfi - sa šumskim pjevicama nad glavom i policijom na putu.

- Walter, kad mi je muž umro - reče Mary Kathleen - bila sam tako nesretna i izgubljena da sam se predala alkoholu.

Ona je govorila, naravno, o Jacku Grahamu, inženjeru pustinjaku koji je stvorio korporaciju RAMJAC. Ali, nije je stvorio iz ničega. Bio se rodio kao multimilijunaš. Ja, naravno, ne znajući još ništa, nisam imao pojma o kome ona govori, meni je to mogao biti kakav vodoinstalater, ili kamionist, ili profesor, ili što bilo.

Ispričala mi je kako je otišla u jedan privatni sanatorij u Louisvilleu, država Kentucky, gdje su je liječili šok-terapijom. Time joj je u pamćenju uništeno cijelo razdoblje od Tisuću devetsto trideset pete do Tisuću devetsto pedeset pete. Zato je možda i mislila da meni može i sad vjerovati. U njenom je pamćenju pregorjelo sve što sam učinio za to vrijeme - kako sam je nemilosrdno napustio i kako sam poslije izdao Lelanda Clewesa i sve to skupa. Mislila je da sam još onaj vatreni idealist kakav sam bio Tisuću devetsto trideset pete. A promakla joj je moja uloga u Watergateu. Svakome je promakla moja uloga u Watergateu.

- Morala sam naknadno doznati mnogo toga od onoga što je prošlo - ona nastavi - kako bih ispunila praznine u svom pamćenju. Bio je rat, znam, i sjetila sam se kako sam mrzila fašizam. Tebe sam vidjela negdje na nekom žalu, opružena na leđima, u uniformi, s puškom, i s valom što te blago oplakuje. Oči su ti bile širom otvorene, Walter, jer si bio mrtav. Zurio si ravno u sunce.

Trenutak smo šutjeli. Jedna žuta ptica iznad nas zapjeva kao da će joj srce pući od bola. Poznato je da je pjevanje šumske pjevice monotono, što ja odmah priznajem. Nipošto ne želim dovesti u sumnju vjerojatnost cijele ove moje priče tvrdnjom da šumske pjevice svojim glasom konkuriraju Bostonskom simfonijskom orkestru. Ipak, one mogu izraziti težak bol, u strogim granicama, naravno.

- I ja sam sebe sanjao tako - rečem. - Da, Mary Kathleen, i mnogo sam puta požalio što nije stvarno i bilo tako.

- Ne, ne, ne! - ona se pobuni. - Hvala Bogu što si živ! Hvala Bogu da je još netko živ kome je stalo što će biti s ovim svijetom! Mislila sam da sam možda ostala samo ja. Walter, godinama lutam ovim gradom i sebi ponavljam: »Svi su pomrli, svi oni kojima je stalo.« A onda naiđem na tebe.

- Mary Kathleen, moraš znati da sam ja tek izašao iz zatvora.

- Pa naravno! Cijelo vrijeme dobri ljudi idu u zatvor! O, hvala Bogu što si još živ! Mi ćemo preporoditi ovu zemlju, a onda i svijet. A to sama ne mogu učiniti, Walter.

- Ne, i ja mislim da ne možeš.

- Borila sam se za goli život - ona nastavi. - Ništa drugo nisam mogla učiniti, samo se boriti da preživim. Da, tako sam bila sama.

Ne treba mi mnogo pomoći, Walter, ali mi ipak treba.

- Poznat mi je taj problem.

- Vid mi je još dovoljno dobar da mogu pisati, ako pišem krupnim slovima - ona reče. - Ali više ne mogu čitati novine. Moje oči...

Ispričala mi je kako se uvlači u lokale, robne kuće i motele ne bi li čula vijesti na televiziji, ali da televizori gotovo nikada nisu podešeni na emisije vijesti. Katkad čuje djelić vijesti na nečijem tranzistoru, ali vlasnik tranzistora obično čim počnu vijesti odmah potraži glazbu.

Sjetivši se onoga što sam slušao tog jutra, kako je policijski pas požderao dijete, rečem joj da zapravo i ne propušta mnogo.

- Ali, zar mogu stvarati pametne planove ako ne znam što se događa?

- Ne možeš.

- Zar možeš pokrenuti revoluciju na *Lawrenceu Welku*, *Ulici Sezam* i *Sve u familiji*? - Sve su to bili televizijski programi koje je financirao RAMJAC.

- Ne možeš - složim se.

- Meni su potrebne prave informacije.

- Naravno. To treba nama svima.

- To je sve samo obično sranje - ona nastavi. - Taj magazin što se zove *People*? nalazim u kantama za smeće. Ali u njemu nema ni riječi o ljudima, samo o sranju.

Meni se to sve činilo tako patetičnim: da jedna beskućnica s najlon-vrećicama želi svoje švrljanje po gradu i njuškanje po kantama za smeće planirati na temelju točnih informacija o zbivanjima koje će doznati iz publikacija, radija i televizije!

I njoj se činilo patetičnim.

- Jackie Onassis, Frank Sinatra, Cookie Monster i Archie Bunker [20](#) učine ovo ili ono - ona reče - a onda ja proučavam što su učinili i odlučujem što bi Mary Kathleen O'Looney morala poduzeti. Ali sad imam tebe i ti možeš biti moj vid i moj mozak.

- Što se tiče vida, u redu - uzvratim - ali što se tiče mozga, na tom području se već odavno nisam istakao.

- Oh, samo da je još i Kenneth Whistler živ - ona uzdahne. Isto kao da je rekla: »Samo da je Paja Patak živ.« Kenneth Whistler bio je radnički organizator, u stara vremena moj idol - ali mi više ništa nije značio, već mi godinama nije uopće padao na um.

- Kakva bismo trojka bili - nastavi Mary Kathleen. - Ti, ja i Kenneth Whistler!

Pomislio sam kako bi sad i Kenneth Whistler bio obična protuha - da nije poginuo u nesreći u jednom kentuckyjskom rudniku još Tisuću devetsto četrdeset prve. Htio je pošto-poto biti ne samo radnički organizator, nego i radnik; on ne bi mogao ni smisliti današnje sindikalne funkcionare mekih, ružičastih dlanova. Ja sam se rukovao s njim. Dlan mu je bio kao sirova krokodilska koža. Bore su mu bile upile toliku ugljenu prašinu, da mu se lice činilo kao tetovirano crnim šarama. Začudno, i on je bio harvardovac - iz klase Tisuću devetsto dvadeset prve.

- Dobro - reče Mary Kathleen - ipak smo mi još tu i sad možemo poduzeti što treba.

- Uvijek sam spreman poslušati prijedloge - odgovorim.

- A možda i ne vrijedi truda - ona reče.

Ona je aludirala na spasavanje američkog naroda od njegove ekonomije, dok sam ja mislio da ona govori o životu uopće. Zato sam o životu uopće rekao da jest »vrijedan truda«, ali mi se zapravo čini da predugo traje. Eto, na primjer, moj bi život bio remek-djelo da sam poginuo na nekom žalu s fašističkim metkom posred čela.

- Možda ljudi, kratko rečeno, više nisu dobri - na to će ona. - Meni se cijeli svijet čini strašno podmuklim. Ljudi više nisu onakvi kakvi su bili za vrijeme Krize. Više nitko nije ljubazan sa mnom, ma nitko neće ni da govori sa mnom!

Upita me jesam li ja kojim slučajem vidio da je netko ljubazan sa svojim bližnjim. Zamislim se i zaključim da sam od izlaska iz zatvora gotovo svuda naišao na ljubaznost. To joj i rečem.

- Znači da je meni kriv moj izgled - ona zaključí.

To je dobro pogodila. Ljudi mogu podnijeti sliku sramotne rugobe, ali do određene mjere, a Mary Kathleen i sve njene sestre beskućnice s najlon-vrećicama prevršile su tu mjeru.

Sad me živo zamoli neka joj ispričam sve redom tko je i kako bio ljubazan sa mnom, htjela bi se uvjeriti da još ima Amerikanaca dobra srca. I tako sam joj sa zadovoljstvom ispričao što sam doživio u svoja prva dvadeset četiri sata slobode; kako su sa mnom bili ljubazni najprije Clyde Carter, čuvar, i dr. Robert Fender, skladištar i

pisac znanstvene fantastike, i kako me je poslije, naravno, Cleveland Lawes odvezao limuzinom u Atlantu.

Kako sam koga od njih spominjao, tako je Mary Kathleen klicala i ponavljala njihova imena, da ih točno upamti.

- Pa to su sveci! - ona se ushiti. - Znači, ipak na ovom svijetu još ima svetaca!

Tako potaknut, razvezao sam i o susretljivosti doktora Israela Edela, noćnog portira Hotela Arapahoe, pa onda onih iz kavane Hotela Royaltan sutradan ujutro. Nisam joj znao reći kako se zove vlasnik kavane, ali sam ga jednim fizičkim detaljem jasno označio:

- Ima ruku sprženu vrelim uljem.

- Svetac sa sprženom rukom - ona će zamišljeno.

- Da - potvrdim. - A onda si ti i sama vidjela jednog čovjeka za koga sam mislio da mi je najgori neprijatelj na svijetu. Onaj visoki, plavooki, s kovčežićem za uzorke. Čula si kako je rekao da mi oprašta sve što sam mu učinio i da će me uskoro pozvati na večeru k sebi.

- Reci mi još jednom kako se zove.

- Leland Clewes.

- Sveti Leland Clewes - ona ponovi pobožnim tonom. - Vidiš koliko si mi već pomogao? Sama ne bih nikad doznala za sve te dobre ljude.

Zatim izvede malo mnemoničko čudo - ponovi sva ona imena redom kako sam ih spomenuo:

- Clyde Carter, doktor Robert Fender, Cleveland Lewes, Israel Edel, čovjek sa sprženom rukom i Leland Clewes.

Onda Mary Kathleen izuje jednu košarkašku gležnjaču. Ne onu s pečatnim jastučićem, perima, papirom i njenom oporukom i svim time. Drugu, koja je bila nabijena uspomenu. Tu su bila i ona moja hipokritska ljubavna pisma, kako sam već rekao. Ali je ona htjela da vidim jednu sliku na kojoj su, kako reče, »njena dva najmilija muškarca«.

To je bila slika mog nekadašnjeg idola, Kennetha Whistlera, harvardski obrazovanog radničkog organizatora, kako se rukuje s nekim malenim studošom glupava izgleda. Studoš sam bio ja. Uši su mi stršile kao u slona.

I u tome konačno nahrupi policija, došla je po mene.

- Spasit ću te, Waltere - reče Mary Kathleen. - A onda ćemo zajedno spasiti svijet!

Da budem iskren, odlanulo mi je što se rastajem od nje. Skopao sam tužnu facu, tobože zbog rastanka.

- Čuvaj se, Mary Kathleen - odviknem joj. - Bojim se da se više nećemo vidjeti.

17

Tu sliku Kennetha Whistlera i mene, iz jeseni Tisuću devetsto trideset pete, u samoj špici Velike krize, objesio sam u svom uredu kod RAMJAC-a, odmah pored okružnice u vezi s pljačkom komada klarineta. Mary Kathleen nas je bila slikala, s mojim foto-aparatom, ujutro nakon onog dana kad smo u Cambridgeu prvi put slušali Whistlera kako govori. Bio je došao čak iz Harlan Countyja u Kentuckyju, gdje je bio rudar i radnički organizator, da govori na zboru sazvanom radi materijalne i moralne pomoći mjesnoj sekciji Međunarodnog bratstva radnika industrije abraziva i veziva.

Taj sindikat je tada bio u rukama komunista. Sad ga vode gangsteri. Upravo kad sam počeo izdržavati kaznu u Finletteru, ondje je doživotni predsjednik tog sindikata završavao izdržavanje svoje kazne. Dok je on bio u zatvoru, sindikatom je upravljala njegova dvadeset trogodišnja kći iz svoje vile na Bahami. A on je cijelo vrijeme bio u telefonskom kontaktu s njom. Rekao mi je kako je sada članstvo gotovo posve crnačko i hispanoameričko. A za tridesetih godina bilo je bijelo bjelcato - onda je bilo najviše Skandinavaca. Ali ja ne bih rekao da bi u stara dobra vremena dopustili Crncu ili Hispanoamerikancu da stupi u sindikat.

Vremena se mijenjaju.

Whistler je govorio uvečer. A tog dana popodne, prije njegova govora, ja sam prvi put vodio ljubav s Mary Kathleen. U našim mladim duhovima taj se trenutak nekako spleo s očekivanjem da čujemo pa možda čak i taknemo jednog živog sveca. Ima li boljeg načina da se njemu, ili, uostalom, bilo kojoj svetoj osobi, predstavimo nego ovako - kao Adam i Eva, s jakim mirisom jabučnog soka?

Mary Kathleen i ja poslužili smo se stanom jednog izvanrednog profesora antropologije koji se zvao Arthur von Strelitz. Specijalnost su mu bili lovci na ljudske glave sa Solomonskog otočja. Govorio je njihov jezik i poštovao njihove tabue. Stekao je njihovo povjerenje. Bio je neoženjen. Krevet mu je bio raspremljen. Stanovao je na drugom katu jedne drvene kuće u Brattle Streetu.

Fusnota za povijest: ne samo ta kuća, nego upravo taj stan poslije će poslužiti kao set za vrlo popularni igrani film zvan *Ljubavna priča*. Premijera mu je bila za mojih prvih dana u Nixonovoj administraciji. Kad se davao u Chevy Chaseu, žena i ja otišli smo da ga gledamo.

To je izmišljena priča o bogatom studentu anglosaskog podrijetla koji se ženi siromašnom studenticom talijanskog podrijetla, i to protiv očeve volje. Ona umire od raka. Oca aristokrata izvrsno je glumio Ray Milland. On je bio najbolji u filmu. Ruth je proplakala cijeli film. Sjedili smo u stražnjem redu dvorane iz dva razloga: da bih ja mogao pušiti, i da iza Ruth ne bi bilo nikoga koji će se čuditi njenoj debljini. Ali se ja zapravo nisam mogao koncentrirati na fabulu, jer sam dobro znao onaj stan u kojem se događa veliki dio radnje. Cijelo sam vrijeme čekao hoće li se odnekud pojaviti Arthur von Strelitz, ili Mary Kathleen O'Looney, ili čak ja glavom.

Mali svijet:

Mary Kathleen i ja dobili smo taj stan na raspolaganje tog vikenda. Von Strelitz mi je bio dao ključ. On je bio otišao u posjet nekom svom prijatelju, također njemačkom emigrantu, u Cape Annu. Onda mu je moglo biti oko trideset godina. Meni se činio starim. Potjecao je iz pruske aristokratske obitelji. Predavao je na Harvardu kad je Hitler postao njemački diktator, u proljeće Tisuću devetsto trideset treće. Nije se htio vratiti kući. Zatražio je američko državljanstvo. Njegov otac, koji nije htio imati više nikakve veze s njim, postat će zapovjednik jednog esesovskog korpusa i umrijet će od upale pluća kod opsade Lenjingrada. Znam kako mu je otac umro, jer su ga spominjali na suđenju ratnim zločincima u Nürnbergu gdje sam ja bio zadužen za smještaj delegacija.

Opet: mali svijet.

Njegov otac, postupajući po pismenim nalogima Martina Bormanna, kojem je *in absentia* suđeno u Nürnbergu, dao je smaknuti sve zarobljenike uhvaćene za vrijeme opsade, i vojnike i civile. Time su htjeli demoralizirati branioce Lenjingrada. Da, uz ovo reći ću da je Lenjingrad mlađi od New Yorka. Ma samo zamisli! Zamisli famozan evropski grad, pun imperijalnog blaga i vrijedan opsade, pa da je ipak mlađi od New Yorka!

Arthur von Strelitz neće nikada doznati kako mu je otac umro. A on osobno iskrcat će se čamcem s jedne američke podmornice na Solomonsko otočje, tada pod japanskom okupacijom, kao špijun. I više se nikada neće čuti za njega.

Mir.

Smatrao je prijeko nužnim, sjećam se, da se točno definiraju muški rod i ženski rod. Držao je da će inače, ne učini li se to, robovati ulogama koje im, prema svojim potrebama, određuju institucije. A pri tom je imao na umu uglavnom industriju i vojsku.

Bio je jedini meni poznat čovjek s monoklom.

I sad je Mary Kathleen O'Looney, u dobi od osamnaest godina, ležala u njegovu krevetu. Upravo smo maločas bili u ljubavnom zagrljaju. Bilo bi vrlo lijepo da sad mogu opisati njezinu golotinju - njezino ružičasto mlado tijelo. Ali nikad je nisam vidio голу. Bila je vrlo čedna. Nikad je nisam uspio navesti da skine sve sa sebe.

Ja sam pak gol golcat stajao kod prozora, ona stvar visila mi je točno ispod razine prozora. Osjećao sam se velik kao veliki bog Thor.

- Voliš li me, Walter? - Mary Kathleen uputi pitanje mojoj goljoj pozadini.

Što sam drugo mogao odgovoriti? - Zna se da te volim.

Čulo se kucanje s vrata. Svom kolegi u listu bio sam rekao gdje će me naći u slučaju hitne potrebe.

- Tko je? - upitam.

S druge strane vrata čuo se zvuk kao od nekog malog benzinskog motora. To je bio Alexander Hamilton McCone, moj mentor, koji je odlučio doći u Cambridge bez ikakve najave da vidi kakvim životom ja živim s njegovim novcem. Zvučao je kao motor zato što je mucao. A mucao je zbog masakra kod Cuyahoge Tisuću osamsto devedeset četvrte. Sad je pokušavao izgovoriti svoje ime.

18

Nekako sam bio propustio da mu kažem da sam postao komunist.

I sad je to otkrio. Najprije je došao u Adams House, gdje sam stanovao, i ondje su mu rekli da će me po svoj prilici naći u *Progressiveu*. Otišao je u *Progressive* gdje je vidio kakva je to publikacija i doznao da sam ja kodirektor. Sad je stajao pred vratima Strelitzova stana s primjerkom lista pod pazuhom.

Ostao sam miran. Takvom je čarolijom djelovalo netom obavljeno pražnjenje spolnih žlijezda.

Na moj znak rukom, Mary Kathleen se sakri u kupaonici. Navučem von Strelitzov kućni haljetak. Taj haljetak, donesen sa Solomonskog otočja, bio je od nekog materijala nalik na šindru, a ovratnik i manšete bile su mu ispletene perjem.

Tako odjeven otvorim vrata i gospodinu McConeu, kojem je onda bilo šezdeset i više godina, rečem:

- Izvolite, samo izvolite.

Tako je bio ljut da nije mogao progovoriti, samo je i dalje tjerao ono svoje kašljanje motora »bup-bup-bup-bup«. Ali mi je uz to smiješnom pantomimom pokazao koliko je ogorčen i onim listom kojem je na prvoj stranici karikatura s napuhanim kapitalistom baš poput njega, i mojim kostimom, i darmarom na krevetu, i slikom Karla Marxa na zidu von Strelitzove sobe.

A onda izađe, tresne vratima za sobom. On je sa mnom gotov!

Tako je konačno završilo moje djetinjstvo. Postao sam odrastao muškarac.

I kao muškarac sam te iste večeri, držeći Mary Kathleen ispod ruke, otišao da slušam Kennetha Whistlera kako na zboru govori mojim drugovima iz Međunarodnog bratstva radnika industrije abraziva i veziva.

Kako sam mogao biti tako spokojan, samouvjeren? Moja je školarina već bila plaćena za cijelu godinu, znači, mogu diplomirati. Znao sam da ću dobiti punu stipendiju za Oxford. Imao sam perfektnu garderobu u dobrom stanju. Bio sam uštedio veći dio svog džeparca, pa sam raspolagao malim bogatstvom u banci.

Znao sam da u slučaju nužde uvijek mogu posuditi novaca od Majke, pokoj joj duši.

Kakav sam smion mladić bio!

Kakav sam podmukao mladić bio! Već sam znao da ću na kraju školske godine ostaviti Mary Kathleen. Napisat ću joj nekoliko ljubavnih pisama a onda joj se više neću javiti. Preniske je razine.

Whistler je došao s velikim zavojem na jednoj sljepoočici i s desnom rukom u gipsu. Imajte na umu da je bio harvardovac, iz dobre obitelji iz Cincinnatija. Dakle, iz Ohija, kao ja. Mary Kathleen i ja pretpostavili smo da su ga opet tukle snage zla - ili policija, ili Nacionalna garda, ili plaćeni razbijači, ili organizatori dupelizačkih sindikata.

Držao sam Mary Kathleen za ruku.

Dotle joj još nitko nije bio rekao da je voli.

Bio sam u odijelu, s kravatom, poput većine ostalih ondje. Htjeli smo pokazati da smo nadasve pristojni i trijezni građani. A Kenneth Whistler je pak izgledao kao kakav biznismen; ma čak je stigao i izglancati cipele.

To je nekad bio važan simbol samopoštovanja: izglancane cipele.

Whistler je počeo govor sa šalom na račun svojih zavoja:

- Duh sedamdeset šeste - reče. [21](#)

Svi su se smijali i smijali, iako u toj prigodi zacijelo nije bilo razloga smijehu. Svi su članovi sindikata bili otpušteni mjesec dana prije - zato što su se učlanili u sindikat. To su bili proizvođači brusnih ploča, a na cijelom području bila je samo jedna tvornica koja se mogla služiti njihovim umijećem - Johannsenova.

Ona ih je i otpustila. Uglavnom su bili stručni lončari, što su oblikovali mekani materijal i onda ga pekli u pećima. Većini njih su još očevi i djedovi bili lončari u Skandinaviji, doveli su ih u našu zemlju da bi ljude naučili toj novoj vještini.

Zbor je bio u jednoj praznoj trgovini u Cambridgeu. Posve prikladno, rasklopne stolice posudio je jedan pogrebni zavod. Mary Kathleen i ja sjedili smo u prvom redu.

Pokazalo se da je Whistler bio ranjen u normalnoj nezgodi na poslu u rudniku. Radio je »kao robijaš«, reče, izvlačio je potpornjake iz jednog tunela gdje je žila bila iscrpljena. I nešto je palo na njega.

I s priče o tako opasnom poslu na tako mračnom mjestu prešao je, kao bez veze, na uspomenu o čajanci u Ritzu, petnaest godina prije, gdje se njegov harvardski kolega, imenom Nils Johannsen, kockao u muškom klozetu pa su ga uhvatili da se služi »punom« kockom. To

je bio onaj isti Johannsen što je sada predsjednik kompanije Johannsen Grinder i što je otpustio sve te radnike. Firmu je osnovao Nilsov djed. Whistler reče kako su onda Nilsu zabili glavu u klozetsku školjku u Ritzu i kako su mislili da se nakon te lekcije više nikada neće služiti »punom« kockom.

- Ali eto njega - reče Whistler - gdje se opet služi »punom« kockom.

Harvard je možda kriv za mnoga nedjela, reče Whistler, pa i za pogubljenje Sacca i Vanzettija, ali je sigurno posve nedužan što se tiče Nilsa Johannsena i njegova formiranja.

- Nikad nije bio na predavanju, nikad nije napisao neki rad, nikad nije ni retka pročitao dok je bio ondje - nastavi Whistler. - I zato su od njega zatražili da na kraju druge godine napusti studij.

»O, ja ga žalim. Čak ga i razumijem. Pa kako bi inače mogao što god postići, ako ne 'punim' kockama? A kako se on poslužio 'punom' kockom s vama? Evo kako: zakon koji kaže da on može otpustiti svakoga tko se bori za osnovna prava radnika, to je 'puna' kocka. Policajci koji su spremni štiti njegova vlasnička prava, ali ne i vaša ljudska prava, to su 'pune' kocke!«

Whistler upita otpuštene radnike koliko se Johannsen zapravo razumije u brusne ploče i koliko ga je uopće briga za to. Kako je to bilo lukavo! U ono vrijeme s radnicima si se mogao najbolje zbližiti i nagovoriti ih na kritiku društva, i to tako duboko da im nijedan filozof ne bude ravan, navodeći ih na temu u kojoj su gotovo prepotentni znalci: njihov rad.

To je trebalo čuti. Jedan za drugim radnici su izlagali kako su i Nilsov otac i djed bili podmukle mrcine, ali su bar znali voditi tvornicu. U njihovo doba je sirovina, i to najbolje kvalitete, stizala na vrijeme, strojevi su se valjano održavali, grijanje i sanitarije su funkcionirali, loša se izrada kažnjavala a dobra nagrađivala, da defektna brusna ploča dođe do klijenta nije se moglo dogoditi, i tako dalje i tako dalje.

Whistler ih upita može li tko od njih voditi tvornicu bolje nego što je Nils Johannsen vodi. Na to jedan odgovori u ime svih:

- Bože moj, može! To svaki od nas može.

Whistler ga onda upita što misli, je li pravedno da jedan čovjek naslijedi tvornicu.

Čovjek razložno odgovori:

- Nije, ako se on boji tvornice i svakoga u njoj, onda nije. Ne, moj gospodine.

Te riječi oprezne mudrosti ni danas mi ne idu iz glave. Čini mi se da bi bilo pametno ako bi ljudi od vremena do vremena uputili Bogu molitvu koja bi otprilike glasila ovako: »Dobri Bože, nemoj me nikada povjeriti nekom uplašenom ljudskom biću.«

Kenneth Whistler obeća nam da dolazi vrijeme kad će radnici preuzeti svoje tvornice i voditi ih u korist cijelog čovječanstva. Dobit koja sada ide dangubama i korumpiranim političarima, ići će onima koji rade, i starcima, bolesnicima i siročadi. Tko je god sposoban za rad - radit će. Bit će samo jedna društvena klasa - radnička klasa. Na neugodnim poslovima ljudi će se smjenjivati, i tako će liječnik, na primjer, svake godine provesti tjedan dana kao smetlar. Proizvodnja luksuznih artikala obustavit će se dok se ne udovolji osnovnim potrebama svakoga građanina. Zdravstvena zaštita bit će besplatna. Hrana će biti jeftina, obilna i hranjiva. Vile, hoteli i uredske zgrade pretvorit će se u male stanove, dok svak ne bude pristojno smješten. Stanovi će se dodjeljivati izvlačenjem, kao na lutriji. Više neće biti ratova, a s vremenom ni državnih granica, jer će svi na svijetu pripadati istoj klasi s istim interesima - interesima radničke klase.

I tako dalje i tako dalje.

Kakav je govornjački čarobnjak bio!

Mary Kathleen šapne mi na uho:

- Walter, ti ćeš biti isti takav.

- Potrudit ću se - odgovorim. Nisam imao nikakve namjere da se potrudim.

Najneugodnija strana ove moje autobiografije zacijelo mi je taj neprekidan niz dokaza da nikad nisam bio ozbiljan čovjek. Tijekom godina doživio sam svakakve nevolje, ali je sve to bilo slučajno. Nikad nisam stavio na kocku život, ma čak ni svoju udobnost, u službi čovječanstva. Neka me je sram.

Onda su neki, koji su ga već prije slušali, zamolili Kennetha Whistlera neka opet ispriča kako je vodio demonstrante pred zatvor Charlestown kad su Sacco i Vanzetti smaknuti. Jednako mi se i danas čini čudnim što moram objasniti tko su bili Sacco i Vanzetti. Nedavno sam u RAMJAC-u upitao mladog Israela Edela, bivšeg noćnog portira Hotela Arapahoe, što zna o Saccu i Vanzettiju, a on je

sigurnim tonom ispalio da su to bili neki bogati i inteligentni dečki iz Chicaga koji su počinili ubojstvo radi uzbuđenja. Pobrkao ih je s Leopoldom i Loebom.

Zašto to smatram čudnim, neobičnim? Kad sam bio mlad, mislio sam da će se jednog dana priča o Saccu i Vanzettiju uvijek iznova prepričavati, s istim dirljivim tonom i istim neodoljivim djelovanjem kao priča o Isusu Kristu. Nema li suvremen čovjek, mislio sam, ako će se stvaralački diviti vlastitom vremenu, pravo na neki križni put, kao onaj Sacca i Vanzettija, što završava električnom stolicom?

A što se tiče zadnjih dana Sacca i Vanzettija kao modernog križnog puta: tada je vlast smaknula, u isto vrijeme, tri čovjeka iz nižeg staleža - isto kao na Golgoti. Ali ovaj put nije samo jedan od njih bio nedužan. Ovaj put su dvojica od njih bili nedužni.

Jedini je krivac bio zloglasni tat i ubojica imenom Celestino Madeiros, osuđen za neki drugi zločin. Kad mu se kraj približio, priznao je ona ubojstva za koja su Sacco i Vanzetti bili osuđeni.

Zašto?

»Vidio sam Saccovu ženu kad je s djecom dolazila ovdje, pa mi je bilo žao djece«, rekao je Madeiros.

Zamislite ovu repliku iz usta dobra glumca u suvremenoj verziji misterija!

Madeiras je prvi umro. Svjetla na zatvoru žmirnula su tri puta.

Zatim je umro Sacco. Od sve trojice, samo je on imao obitelj. Glumac koji bi ga glumio morao bi dati sliku vrlo inteligentna čovjeka koji se - jer mu engleski nije materinji jezik a on i nije spretan s jezicima - ne usuđuje da svjedocima, dok ga čuvari vezuju za električnu stolicu, kaže nešto previše komplicirano.

»Živjela anarhija!« rekao je. »Zbogom, ženo moja, i djeco, i svi moji prijatelji«, rekao je. »Dobra večer, gospodo«, rekao je. »Zbogom, majko«, rekao je. Bio je postolar. Zatvorska su svjetla žmirnula tri puta.

Zadnji je bio Vanzetti. Sjeo je na stolicu na kojoj su Madeiros i Sacco umrli, a da mu nitko ni znakom još nije pokazao što mora učiniti. Obratio se svjedocima a da mu nitko još nije stigao reći da može. Ni njemu engleski nije bio materinji jezik, ali je on njime baratao kako je god htio.

Poslušajte ovo:

»Želim vam reći«, rekao je, »da sam nedužan čovjek. Nisam nikad počinio nikakav zločin, samo sam katkad griješio. Nikakve veze nemam sa zločinom, ne samo s ovim, nego sa zločinom uopće. Ja sam nedužan čovjek.«

Kad su ga uhapsili bio je prodavač ribe.

»Želim određenim ljudima oprostiti ovo što mi sada čine«, rekao je. Zatvorska svjetla žmirnula su tri puta.

A evo još jednom priče o tom slučaju:

Sacco i Vanzetti nisu nikad nikoga ubili. Došli su u Ameriku iz Italije, svatko za svoj račun, a da se i nisu poznavali, Tisuću devetsto osme. Iste godine kad su ovamo stigli moji roditelji.

Mom je ocu bilo devetnaest, a mojoj majci dvadeset jedna godina.

Saccu je bilo sedamnaest, a Vanzettiju dvadeset godina. Tadašnji američki poslodavci htjeli su preplaviti zemlju jeftinom radnom snagom koja se daje mirno voditi, kako bi održali niske nadnice.

Vanzetti će reći:

»Prvo sam iznenađenje doživio u imigrantskom uredu. Vidio sam kako činovnici postupaju s putnicima s broda, kao da su stoka. Nijedne ljubazne riječi, nijedne riječi ohrabrenja kojom bi se olakšao jad što teškim teretom pritišće te ljude koji su tek stigli na američku obalu.«

Otac i majka pričali su mi uglavnom to isto. I s njima su postupili tako, pa su se osjećali kao budale što su pretrpjele teške muke samo zato da bi same sebe izručile nekoj klaonici.

Moje roditelje je smjesta unajmio jedan agent clevelandske željezare Cuyahoga. Došao je sa zadaćom da uzima samo plavokose Slavene, kako mi je jednom zgodom rekao gospodin McCone, jer mu je otac smatrao da ti plavokosi imaju njemački smisao za strojeve i njemačku izdržljivost, a uz to slavensku pokornost. Agent je morao izabrati tvorničke radnike a i nekoliko ljudi pristojna izgleda za kućne potrebe McConeovih. Tako su moji roditelji ušli u stalež posluge.

Sacco i Vanzetti nisu bili takve sreće. Za njih se nije našao prekupac ljudskih strojeva s narudžbom za ljude njihova profila.

»A kamo ću poći? Što ću raditi?« pisao je Vanzetti. »Tu je obećana zemlja. Nadzemna željeznica štropoće i ne daje odgovora. Automobili i troleji jure i ne osvrću se na mene.«

Tako su on i Sacco, i dalje svatko za se, morali od prvog dana, da ne bi umrli od gladi, ići od vrata do vrata i moljakati za bilo kakav posao, uz bilo kakvu nadnicu.

Vrijeme je prolazilo.

Sacco, koji je u Italiji bio postolar, konačno si je našao zaposlenje u jednoj tvornici obuće u Milfordu, država Massachusetts, u mjestu gdje se, kako je slučaj htio, rodila Mary Kathleenina majka. Sacco se oženio, i nastanio u jednoj kućici s vrtom. Imao je sina Dantea i kćer Inez. Radio je šest dana tjedno, deset sati dnevno. A našao je vremena i da drži govore, daje novčane doprinose i sudjeluje u demonstracijama u korist radnika što su štrajkali za bolje nadnice i ljudskiji postupak na poslu i tako dalje. Zbog takve djelatnosti uhapšen je Tisuću devetsto šesnaeste.

Vanzetti nije imao zanata, pa je prelazio s posla na posao - radio je po nekim restoranima, u kamenolomu, u čeličani, u tvornici konopa. Revno je čitao. Proučavao je Marxa, Darwina, Huga, Gorkoga, Tolstoja, Zolu i Dantea. Toliko je imao zajedničkoga s harvardovcima. Tisuću devetsto šesnaeste poveo je štrajk u tvornici konopa, a to je bila Plymouth Cordage Company, iz Plymoutha u Massachusettsu, sada je filijala RAMJAC-a. Našao se na crnoj listi, na daleko nije mogao naći posla, pa je, da bi živio, postao prodavač ribe.

I upravo Tisuću devetsto šesnaeste su se Sacco i Vanzetti dobro upoznali. Razmišljajući svaki za svoj račun, ali uvijek o surovosti poslodavaca, obojici je postalo jasno da su bojišta prvog svjetskog rata samo nova mjesta užasno opasnog posla, gdje nekoliko ljudi dirigira uništavanjem milijuna života s perspektivom da će na tome zaraditi. Nisu se htjeli pomiriti s tim da ih pošalju u takve tvornice u Evropi, pa su obojica pristupili maloj skupini italoameričkih anarhista koja je otišla u Meksiko dok se rat ne završi.

Anarhisti su ljudi koji svim srcem misle da je vlast neprijatelj vlastitom narodu.

Čak se i sad zatičem gdje mislim da bi priča o Saccu i Vanzettiju ipak mogla ući u kosti budućim naraštajima. Možda je samo treba što češće ispričati. Na taj način, cijeli svijet bi u njihovu bijegu u Meksiko gledao samo izraz određenog i vrlo svetog zdravog razuma.

Kako bilo da bilo, poslije rata Sacco i Vanzetti vratiše se u Massachusetts, sad kao veliki prijatelji. Njihov zdrav razum, bio svet

ili ne bio, a zasnovan na knjigama koje harvardovci čitaju rutinski i bez zlih posljedica, činio se njihovim susjedima uglavnom i oduvijek sramotnim. Ti isti susjedi, i oni što su htjeli upravljati njihovim sudbinama a bez mnogo otpora, odjednom zaključiše da se treba plašiti tog zdravog razuma, osobito zato što njime raspolažu nekakvi tuđinci.

Ministarstvo pravde sastavilo je tajni popis tuđinaca koji uopće ne kriju kako mnoge vođe takozvane »Obećane zemlje« smatraju nepravednicima, obmanjivačima, neznačicima i gramzivcima. Sacco i Vanzetti bili su na tom popisu. Pratili su ih špijuni vlasti.

Na popisu je bio i neki Andrea Salsedo, inače tipografski radnik, a Vanzettijev prijatelj. Salseda su u Chicagu, bez ikakve određene optužbe, uhapsili federalni agenti i zadržali ga u samici osam tjedana. Onda je Salsedo pao, ili je skočio, ili su ga bacili, s prozora jednog ureda Ministarstva pravde, s trinaestog kata.

Sacco i Vanzetti organizirali su zbor na kojem će se postaviti zahtjev da se ispita zašto je Salsedo uhapšen i zadržan u zatvoru. Zbor je bio sazvan za deveti svibnja u Brocktonu, država Massachusetts, rodnom gradu Mary Kathleen O'Looney. Mary Kathleen je onda bilo šest godina, a meni sedam.

Ali, još prije zбора, Sacco i Vanzetti su uhapšeni zbog opasne ekstremističke djelatnosti. Kod njih su nađeni leci kojima se poziva na zbor, a to je bio zločin. Mogli su biti kažnjeni ili teškom globom ili zatvorom do godinu dana.

A onda su ih odjednom optužili za dva dotle neriješena ubojstva. U mjestu South Braintree, država Massachusetts, otprilike mjesec dana prije, izvršena je pljačka novca za isplatu radnika i tom prilikom ubijena su dva čuvara.

Kazna za to, naravno, bit će donekle oštrija, bit će dvije bezbolne smrti na istoj električnoj stolici.

19

Vanzettiju su, radi bolje mjere, prisili i pokušaj pljačke u Bridgewateru, država Massachusetts. Za to mu sudiše i osudiše ga. Tako su od njega, prodavača ribe, još prije nego što će ga izvesti pred sud zajedno sa Saccom, stvorili notornog kriminalca.

Je li Vanzetti bio kriv za to drugo zlodjelo? Možda i jest, ali to nije bilo važno. Tko je to rekao - da nije važno? Sudac koji je vodio suđenje, on je rekao da nije važno. To je bio neki Webster Thayer, koji je studirao na Dartmouth Collegeu, a u svom je rodoslovlju imao sve same dobre novoengleske obitelji. On je poroti rekao:

»Ovaj čovjek, iako možda i nije počinio zločin koji mu se pripisuje, unatoč tome ipak je moralno kriv, jer je neprijatelj naših postojećih institucija.«

Poštene mi riječi: doslovno je to rekao jedan sudac u jednoj američkoj sudnici. Citat sam uzeo iz knjige koja mi je pri ruci: *Nepoznata povijest rada*, autori Richard O. Boyer i Herbert M. Morais, izdavač United Front, San Francisco, 1955.

A onda je tom istom sucu Thayeru povjereno suđenje Saccu i poznatom kriminalcu Vanzettiju za umorstva. Proglašeni su krivim otprilike godinu dana nakon hapšenja, što će reći u srpnju Tisuću devetsto dvadeset prve, kad je meni bilo osam godina.

Naposljetku su smaknuti kad je meni bilo petnaest godina. Ako sam onda u Clevelandu od koga čuo štogod o tome, to sam dosad zaboravio.

Neko jutro sam u RAMJAC-u, u liftu, razgovarao s jednim dostavljačem. Čovjekom otprilike moje dobi. Upitao sam ga sjeća li se onoga smaknuća iz svog dječastva. Da, rekao je, sjeća se oca kako je rekao da mu se smučilo, došlo mu navrh glave što cijelo vrijeme i na sve strane samo trubi o Saccu i Vanzettiju i baš mu je drago što je s tim konačno gotovo.

Upitao sam ga što mu je otac radio.

- Bio je predsjednik banke u Montpelieru, u Vermontu - odgovorio je. To je bio starac u starom američkom vojničkom šinjelu.

Al Capone, zloglasni chicaški gangster, smatrao je da je Sacca i Vanzettija svakako trebalo smaknuti. I on je u njima gledao neprijatelje američkog mišljenja o Americi. Vrijeđalo ga je što su ti

njegovi zemljaci, talijanski imigranti, bili tako nezahvalni prema Americi.

Prema *Nepoznatoj povijesti rada*, Al Capone je rekao:

»Boljševizam kuca na naša vrata... Moramo radnike držati daleko od crvene literature i crvenih smicalica.«

A to me podsjeća na jednu priču koju je napisao doktor Robert Fender, moj zatvorski prijatelj. To je bila priča o planetu gdje je nezahvalnost najgori zločin. Takve bi smaknuli onako kako su to nekad činili u Češkoj - defenestracijom. Bacali su ih kroz prozor, s velike visine.

U toj Fenderovoj priči glavnu ličnost na kraju bacaju kroz prozor, zbog nezahvalnosti. A njegove zadnje riječi, dok leti zrakom s prozora na tridesetom katu, glase: »Hvala vam, milijun puta!!!!!!!!!!!!!!!«

Ali kad su Sacca i Vanzettija htjeli pogubiti, u massachusettskom stilu, a zbog nezahvalnosti, cijelim svijetom su se u prosvjedu skupljale ogromne mase. Prodavač riba i postolar postali su slavne svjetske ličnosti.

Vanzetti je rekao: »Da smo sto godina živjeli, ne bismo se mogli nadati da ćemo za pravdu, snošljivost i razumijevanje među ljudima učiniti toliko koliko smo sada učinili pukim slučajem.«

Ako bi se to izvelo kao kakav suvremen misterij, glumci koji bi glumili vlast, Poncije Pilate, morali bi također izraziti prezir prema mišljenju mase. Ali bi ovaj put morali biti za smrtnu kaznu a ne protiv nje.

I nipošto ne bi smjeli oprati ruke.

Tako su onda bili ponosni onim što će učiniti, da su sastavili odbor od trojice najmudrijih, najvažnijih, najbržijih i najobjektivnijih ljudi u državi Massachusetts, koji će svijetu priopćiti je li ono što će se učiniti pravedno ili nije.

A Kenneth Whistler odlučio je da samo taj dio priče o Saccu i Vanzettiju ispriča svojoj publici - one davne večeri kad smo se Mary Kathleen i ja držali za ruke dok je on govorio.

S teškom je porugom nabrojao zvučne vjerodajnice trojice mudraca.

Jedan je bio Robert Grange, umirovljeni sudac ostavinskog suda, čovjek koji zna što je zakon i kako ga treba primijeniti. Predsjedatelj

odbora bio je rektor Harvarda, i bit će još rektor kad ja budem brucoš. Ma zamisli! To je bio neki A. Lawrence Lowell. A treći, koji je, prema riječima Kennetha Whistlera, »ako ništa drugo, znao mnogo o električnoj struji«, bio je rektor Tehnološkog instituta Massachusettsa, a zvao se Samuel W. Stratton.

Dok su zasjedali, primili su tisuće brzojavnih poruka, neke za smaknuće, ali najviše protiv.

Svoje su poruke pored ostalih uputili Romain Rolland, George Bernard Shaw, Albert Einstein, John Galsworthy, Sinclair Lewis i H. G. Wells.

Trijumvirat je na kraju objavio da će pravda biti izvršena ako se Sacco i Vanzetti smaknu.

Toliko o mudrosti čak i najmudrijih ljudskih bića.

I na ovo se sad moramo pitati je li mudrosti ikada bilo i može li je ikada biti. Nije li mudrost, u ovom našem svijetu, isto tako nemoguća kao *perpetuum mobile*?

Tko je bio navodno najmudriji čovjek iz Biblije, ma mudriji čak, neka nam je dopušteno pretpostaviti, od rektora Harvarda? Naravno, kralj Salomon. Pred Salomona izadoše dvije žene što su polagale pravo na isto dijete, tražile su od njega neka im spor riješi svojom legendarnom mudročću. I on je predložio da se dijete prereže napola.

A najmudriji ljudi Massachusettsa rekoše da Sacco i Vanzetti moraju umrijeti.

Kad je njihovo mišljenje objavljeno, moj junak Kenneth Whistler je, po njegovim vlastitim riječima, poveo demonstrante pred Parlament države Massachusetts u Bostonu. Kišilo je.

- Priroda je suosjećala - reče, gledajući ravno u Mary Kathleen i mene u prvom redu. I nasmije se.

Mary Kathleen i ja nismo se nasmijali s njim. Nitko se iz publike nije nasmijao. Njegov je smijeh bio leden smijeh na račun Prirode koju uopće nije briga što čovjek misli o onome što se zbiva.

Punih deset dana je Whistler držao demonstrante pred Parlamentom države Massachusetts, sve do noći smaknuća. Onda ih je poveo krivudavim ulicama i preko mosta do Charlestowna, do zatvora. Među njegovim demonstrantima bili su Edna St. Vincent Millay, John Dos Passos i Heywood Broun. [22](#)

Dočekale su ih Nacionalna garda i policija. Na zidovima su stajali mitraljesci, s mitraljezima uperenim u masu, u ljude što su htjeli da Poncije Pilat bude milostiv.

A Kenneth Whistler imao je uza se jedan težak paket. To je bio ogroman transparent, uzak i dug, a čvrsto zarolan. Napravio ga je tog istog jutra.

Zatvorska su svjetla žmirnula.

Kad su treći put žmirnula, Whistler je s jednim prijateljem požurio do pogrebnog zavoda gdje će biti tijela Sacca i Vanzettija. Državi više nisu bila potrebna njihova tijela, pa su opet postala vlasništvom rodbine i prijatelja.

Whistler je ispričao kako su ispred pogrebnog zavoda bila postavljena dva para kozlića, na koje će biti postavljeni lijesovi. I sad je on zajedno sa svojim prijateljem razmetao transparent i pribio ga na zid iznad kozlića.

Na transparentu je bilo ispisano ono što je Webster Thayer, čovek koji je Sacca i Vanzettija osudio na smrt, rekao jednom svom prijatelju nedugo nakon izricanja presude:

JESI LI VIDIO ŠTO SAM NEKI DAN NAPRAVIO ONIM ANARHISTIČKIM MRCINAMA?

20

Sacco i Vanzetti nisu ni trenutka izgubili svoje dostojanstvo - nisu nikada klonuli. A Walter F. Starbuck naposljetku ipak jest.

Kad su me uhapsili u izložbenoj dvorani kompanije American Harp, držao sam se u prvi mah sasvim dobro. Policajcima je stari Delmar Peale pokazao onu okružnicu o pljački komada klarineta i objasnio im zbog čega me treba uhapsiti, a pritom sam se ja samo smiješio.

Molim lijepo, ma zar nemam savršen alibi? Tja, pa tek sam izašao iz zatvora, a sjedio sam pune dvije godine!

Mislio sam, smirit će se oni čim im to kažem, ali - ma kakvi! Dapače, kao da im je od toga sinulo da bih mogao biti i gori bandit nego što su najprije mislili.

Odveli su me u policijsku stanicu, a ondje je vrilo kao u košnici. Novinski i televizijski reporteri i snimatelji gurali su se da dođu do onih mladića koji su napravili darmar pred Ujedinjenim narodima i koji su u East River bacili ministra financija Šri Lanke. Kako onoga iz Šri Lanke još nisu bili našli, pretpostavljalo se da će izgređnici biti optuženi za umorstvo.

Šrilančanina će dva sata poslije naći jedan policijski patrolni čamac. Naći će ga gdje se drži za jednu plutaču pred Governor's Islandom. Sutradan će novine opisati da je bio »izvan sebe«. To vjerujem.

U stanici nije bilo nikoga slobodnog da me odmah ispita. Morat će me na neko vrijeme strpati iza rešetaka. Ali, s onom gužvom i svim tim, nije bilo ni prazne ćelije, pa su me najprije smjestili na jednu stolicu u hodniku između ćelija. E, onda se i dogodilo ono što sam prije rekao, da su me izgređnici iza svojih rešetaka grdili i izazivali, valjda misleći da bih im ga radije fafao nego boga vidio.

Nakon nekog vremena odvedoše me u posebnu, »gumenu« samicu u podrumu. To je bila samica za luđake, za njihov privremeni smještaj do dolaska bolničkih kola. U njoj nije bilo klozetske školjke, da ne bi manijak sebi razbio glavu na njoj. Nije bilo ni ležaja, ni stolice. Mogao sam samo sjediti ili ležati na gumenom podu. Ali, začudno, ondje se našao neki kuglački trofejni pehar, netko ga je ondje spremio. Dobro ću ga upoznati.

Tako sam se opet našao u tihom podrumu.

I, kako se već dogodilo kad sam bio predsjednikov specijalni savjetnik za poslove omladine, opet su me zaboravili.

Ostao sam ondje od podne do osam sati uvečer, bez hrane, vode i klozeta, ma bez i najmanjeg šušnja izvana - i to na svoj tobože prvi pun dan slobode. Tako mi se karakter našao u kušnji - i na tom je testu propao.

Razmišljao sam o Mary Kathleen i što je sve ona prošla. Dakako, još nisam znao da je ona gospođa Graham, ali mi je o sebi bila rekla nešto drugo, vrlo zanimljivo: nakon mog odlaska s Harvarda, i kad sam prestao odgovarati na njezina pisma, pa i gotovo misliti na nju, ona je autostopom otišla u Kentucky gdje je Kenneth Whistler i dalje radio kao rudar i sindikalni organizator. Predvečer je stigla do kolibe u kojoj je on živio, sam. Vrata nisu bila zaključana, jer u kolibi i nije bilo ničega što bi vrijedilo ukrasti. Whistler je još bio na poslu. Mary Kathleen je bila ponijela hrane. Kad se Whistler vratio kući, iz dimnjaka njegove kolibe dizao se dim. Čekala ga je topla večera.

Tako je, eto, ona dospjela do rudnika. I tako se, eto, dogodilo da je jedne noći, kad je Kenneth Whistler u pijanstvu postao nasilan, ona istrčala iz kolibe na mjesečinom osvjetljenu ulicu rudarskog naselja i uletjela u naručje jednom mladom rudarskom inženjeru. A to je bio, naravno, Jack Graham.

Na to sam se s užitkom sjetio pripovijetke s naslovom »Zaspao na prekretnici« koju je napisao moj zatvorski prijatelj dr. Robert Fender a objavio pod pseudonimom »Kilgore Trout«. Evo te priče:

Ispred Nebeskih vrata, pred samim rajem, golemi je prijemni centar s masom kompjutera gdje rade ljudi što su na Zemlji bili opunomoćeni revizori, investicijski savjetnici i poslovni menedžeri.

U nebo možeš ući tek pošto do detalja obrazložiš kako si koristio poslovne prilike koje ti je Bog, preko svojih anđela, pružio na Zemlji.

U svakom pregratku i od jutra do sutra samo čuješ stručnjake gdje ljudima, koji su propustili čas ovu čas onu priliku, umornim, ojađenim tonom ponavljaju: »I eto gdje ste opet zaspali na prekretnici.«

Koliko sam već bio u samici? Evo, otprilike: pet minuta.

Pripovijest »Zaspao na prekretnici« bila je prilično svetogrдна. Junak je pripovijetke duh Alberta Einsteina. I tako duhov njegov, totalno nezainteresiran, gotovo i ne sluša što mu ispitivač bunca o nekom propuštenom bogaćenju - kako je mogao postati teški milijarder, samo da je Tisuću devetsto pete, prije nego što će svijetu

reći da je $E = Mc^2$, digao još jednu hipoteku na svoju kuću u Bernu, u Švicarskoj, i novac investirao u poznata nalazišta urana.

»I eto gdje ste opet zaspali na prekretnici«, kaže ispitivač.

»Da«, Einstein uljudno potvrđuje, »to se čini vrlo tipičnim.«

»Prema tome, vidite«, nastavlja ispitivač, »život je s vama zapravo bio fer. Pružile su vam se prilične mogućnosti, bez obzira jeste li ih iskoristili ili niste.«

»Da, sad to vidim« odgovara Einstein.

»Biste li to doslovce potvrdili?« pita ispitivač.

»Što da potvrdim?« nije jasno Einsteinu.

»Da je život bio s vama fer«, tumači mu ispitivač.

»Život je bio fer«, ponavlja Einstein.

»Ako u to niste uvjereni«, nadovezuje ispitivač, »mogu vam dokazati i drugim primjerima. Evo, pustimo atomsku energiju, uzmimo drugi primjer: kad ste bili na Princetonu, na Institutu visokih znanosti, da ste, recimo, oko Tisuću devetsto pedesete, uzeli novac što ste ga držali u štedionici i investirali ga u IBM, Polaroid i Xerox - iako ste onda, doduše, imali još svega pet godina života pred sobom - pa...«

Ispitivač diže obrve, kao nukajući Einsteina neka pokaže svoju dosjetljivost.

»Živio bih u bogatstvu?« ubacuje Einstein.

»A da kažemo, u izobilju?« parira ispitivač slavodobitno. »Ali eto gdje ste opet...« I opet diže obrve.

»Zaspao na prekretnici?« sretno zaključuje Einstein.

Ispitivač ustaje i pruža ruku koju Einstein nekako mlitavo prihvaća.

»Prema tome, doktore Einstein«, govori ispitivač, »vidite da ne možemo Boga kriviti za sve, je li tako?« Pruža Einsteinu propusnicu kojom će proći kroz Nebeska vrata. »Sretno vam bilo.«

I tako Einstein ulazi u raj, sa sobom vuče svoju voljenu violinu. I više ne misli na ispitivača. Tja, on je čovjek odavno već prekaljen u bezbrojnim graničnim prijelazima. Od njega su oduvijek tražili da odgovara na blesava pitanja, daje prazna obećanja i potpisuje besmislene papire.

Ali, našavši se unutra, Einstein jednog za drugim upoznaje neke duhove koji su se razboljeli od onoga što im je ispitivač rekao. Tako je jedan bračni par - muž i žena koji su počinili samoubojstvo zato

što su im s farmom pilića u New Hampshireu propale i zadnje nade - doznao da je cijelo vrijeme tako reći sjedio na najvećem nalazištu nikla u svijetu.

Jedan četrnaestogodišnjak iz Harlema, što je poginuo u nekom obračunu među uličnim bandama, doznao je kako je tjednima, svakog dana, prolazio pored kanalizacijskog rotacionog bazena gdje je na dnu ležao dvokaratni dijamant. Kamen besprijekoran, nitko ga ne traži niti ga prijavio. Da ga je dječak našao, i prodao samo za desetinu njegove vrijednosti, recimo, prema riječima ispitivača, za četristo dolara, pa da je tom svotom špekulirao, uložio je u trgovinu kakaom, u ono doba, mogao je sebi, majci i sestri osigurati stan u Aveniji park i školovati se u Andoveru a zatim na Harvardu.

Opet Harvard.

Sve te priče iz audicijske dvorane Einstein je čuo od Amerikanaca. Naime, po svom se izboru smjestio u američkom dijelu neba. To je shvatljivo, s obzirom da su mu, kao Židovu, Evropljani bili mutni. Ali audiciju ne moraju proći samo Amerikanci. Ista je procedura i s Pakistancima, i s pigmejima s Filipina, pa čak i s komunistima.

Einestein ne bi bio Einstein kad mu odmah ne bi bola oči matematička nelogičnost zaključka kojim ispitivači od svakoga zahtijevaju zahvalnost. I on odmah računa: ako bi svaki čovjek na Zemlji iskoristio svaku pruženu priliku, i postao milijunaš, pa milijarder i tako dalje, bogatstvo na papiru na tom malomu planetu nadmašilo bi vrijednost svih ruda u svemiru u roku od svoja tri mjeseca ili otprilike toliko. A osim toga - više ne bi bilo ni žive duše koja bi se bavila kakvim korisnim radom.

I zato on šalje Bogu pismo. Dragi Bog, piše Einstein, sigurno pojma nema što pričaju njegovi ispitivači. Oni, piše Einstein, okrutno varaju pridošlice tom tvrdnjom o nekakvim mogućnostima što su ih imali na Zemlji. Einstein, ne zna iz kojih pobuda to rade, ali mu pada na um i da bi mogli biti sadisti.

I tu se priča naglo završava. Einstein nije uspio dobiti audijenciju kod Boga, nego mu Bog šalje jednog svog arhanđela koji upravo kuha od bijesa. I arhanđel se Einsteinu zagrozi: nastavi li i dalje tako mutiti i kod duhova rušiti autoritet ispitivača, zauvijek će mu oduzeti njegovu dragu violinu. I Einstein prestaje s drugima diskutirati o ispitivačima. Njemu violina znači više od svega ostaloga.

Priča je dakako pljuska Bogu, jer se njome tvrdi da se Bog služi i takvim bijednim smicalicama kao što su oni njegovi ispitivači, a samo da bi sa sebe svalio krivnju što je ovdje na Zemlji tako težak materijalni život.

Paf - isključim sve misli iz glave.

Ali mi na to počne odzvanjati pjesmica o Sally u vrtu.

U međuvremenu je Mary Kathleen O'Looney, služeći se svojom beskrajnom moći kao gospođa Graham, telefonirala Arpadu Leenu, vrhovnome gromovniku RAMJAC-a: neka odmah utvrdi što je policija učinila sa mnom i neka pošalje najljucęega newyorškog odvjetnika da me oslobodi, bez obzira koliko to koštalo.

Pošto to učini, Leen će me postaviti za potpredsjednika u korporaciji RAMJAC. Kad je već na tome, reče ona dalje, tu joj je pri ruci popis nekih drugih dobrih ljudi koje valja pokupiti i također postaviti za potpredsjednike. To su bili oni koje sam joj ja spomenuo, naravno, ljudi koji su sa mnom bili ljubazni.

Leen je također dobio nalog da onoj Doris Kramm, staroj tajnici u kompaniji American Harp, kaže da ne mora u mirovinu, bez obzira koliko je stara.

Da, a ja sam sebi ondje, u gumiranoj ćeliji, ponovio vic što sam ga kao brucoš bio pročitao u *Harvard Lamponu*. U svoje doba taj me vic zapanjio jer mi se činio strašno prostim. Kad sam postao predsjednikov specijalni savjetnik za poslove omladine, pa sam opet morao čitati školski humor, vidio sam da se onaj vic i dalje objavljuje, po nekoliko puta godišnje, a bez ikakve preinake. Evo ga:

Ona: Bezobrazniče, kako se usuđuješ tako me ljubiti?

On: Ma daj, samo sam tražio gdje su otišli svi oni špageti.

I tako, dobro se nasmijem na račun toga vica u svojoj samici. Ali onda odjednom klonem. Počnem ponavljati »špageti, špageti, špageti...« i nikako da prestanem.

A nakon toga zlo, i sve gore. Zajecam. Bacim se na zid i odbijem od njega. Poserem se u jednom kutu. Govno poklopim onim trofejnim peharom.

Vriskom izverglam jednu pjesmicu iz osnovne škole:

*Sreću hoću samo tren,
samo tren, samo tren!*

*Baš me briga ako mrem,
ako mrem, ako mrem!*

Ne znam, možda sam i onanirao. A zašto ne bih? Mi starci imamo mnogo bogatiji seksualni život nego što mladi uglavnom misle.

I poslije se slomim, srušim.

Te večeri u sedam sati u policijsku stanicu uđe najljući newyorški odvjetnik. Sve dotle tražio je gdje sam. Bio je glasovit, bio je poznat kao čovjek koji će surovom oštrinom i bez ikakva smisla za šalu nekoga napadati ili braniti, nije važno koga. Policija se ukočila, grom ju je pogodio kad se pred njom nacrtala ta strašna i slavna pokora. Da mu se odmah kaže što je sa mnom - zatražio je.

Nitko ništa ne zna. Nigdje nije zapisano jesam li pušten, jesam li nekamo prebačen. Moj je odvjetnik znao da nisam u hotelu, ondje se već raspitao. Mary Kathleen je Arpadu Leenu rekla da sam u Hotelu Arapahoe, a Leen je to priopćio odvjetniku.

Štoviše, u policiji nisu mogli utvrditi čak ni zbog čega su me uhapsili.

I pregledali su sve ćelije. Naravno, mene nema pa nema. Oni što su me doveli i onaj što me bio zatvorio otišli su - turnus im završio. A ni kod kuće ih nije bilo - ma nijednog.

Onda se detektiv, koji je nastojao smiriti mog odvjetnika, sjeti one samice u podrumu i pođe da je pogleda, za svaki slučaj.

Kad se ključ okrenuo u bravi, ja sam ležao potrbuške a lica okrenuta prema vratima, kao pas u svojoj kućici. Noge, u čarapama, bile su mi opružene prema trofejnom peharu i govnama. Tko zna zašto, bio sam izuo cipele.

Detektiv otvori vrata - i zaprepašteno zine. Kako me je vidio, shvatio je da ondje ležim dugo. Slučajno je newyorška općinska vlast počinila teško zlodjelo sa mnom.

- Gospodin Starbuck?... - zabrinuto promuća detektiv.

Ništa nisam rekao. Da, jesam sjeo. Više me nije bilo briga ni gdje sam ni što će biti sa mnom. Bio sam kao riba na udici što se trzala koliko je mogla i sad je gotova. Neka me izvuku, svejedno mi je što me čeka na onom kraju najlona.

- Došao je vaš odvjetnik - reče detektiv. A ja ništa: ni u sebi se nisam pobunio - da nitko i ne zna da sam u zatvoru, da ja nemam ni

odvjetnika, ni prijatelja, ma nikoga i ništa. Došao mi je odvjetnik? Neka bude tako.

Sad se pokaže i odvjetnik. Da je to bio onaj mitski jednorog, ni onda se ne bih začudio. Zapravo i nije bio ništa manje fantastičan od jednoroga: taj čovjek je sa svega dvadeset šest godina bio glavni savjetnik Senatskog stalnog istražnog odbora kojeg je predsjednik bio glavom senator Joseph McCarthy, nakon drugog svjetskog rata najspektakularniji lovac na domovini nevjerne Amerikance.

Sad mu je moglo biti blizu pedeset godina - a bio je jednako ozbiljan, nervozan i snalažljiv. Za McCarthyjeve ere, što je nastala od onog doba kad smo se Leland Clewes i ja onako nasamarili, ja sam se tog čovjeka bojao i mrzio ga. A sad je on bio na mojoj strani.

- Gospodine Starbuck - reče - došao sam da vas branim, ako me prihvaćate. Korporacija RAMJAC me angažirala da vas zastupam. Ja sam Roy M. Cohn.

A kakav je čarobnjak bio!

Stvorio sam se pred policijskom stanicom, u limuzini što me je čekala, još prije nego što si mogao izgovoriti »*Habeas corpus!*« [23](#)

Cohn me je dopratio do limuzine, ali se on nije ukrcao. Zaželio mi je svako dobro, ali mi nije pružio ruku. I ode. Nije me ni takao, niti mi je i najsitnijim znakom dao naslutiti da zna kako sam i ja bio sudionik jedne dobro poznate epizode u američkoj povijesti.

I tako, opet se nađem u limuzini. A zašto ne? U snu je sve moguće. Nije li me Roy M. Cohn upravo izvukao iz zatvora, nisam li netom za sobom ostavio svoje cipele? Prema tome, zašto se san ne bi nastavio - zašto ne bih na stražnjem sjedalu limuzine zatekao Lelanda Clewesa i Israela Edela, noćnog portira iz Hotela Arapahoe, kako me čekaju? Tako je i bilo.

Obojica mi kimnuše, nekako ukočeno. I njima se činilo da to što se zbiva nema mnogo veze sa zdravim razumom.

A što se zbivalo? Zbivalo se to da je limuzina kružila Manhattanom kao kakav školski autobus, i kupila ljude koje je Mary Kathleen O'Looney spomenula Arpadu Leenu i naredila mu neka ih uzme za potpredsjednike korporacije RAMJAC. Ono je bila Leenova osobna limuzina. Poslije ću doznati da je zovu »karavanskom«. U njezinu stražnjem dijelu bi American Harp komotno održala izložbu.

Leen je osobno svima - Clewesu, Edelu i trećem po koga ćemo poći - telefonirao, a pošto su njegovi pomoćnici pobliže utvrdili tko su ti ljudi i gdje ih se može naći. Lelanda Clewesa našli su u telefonskom imeniku. Edela su našli na recepciji Hotela Arapahoe. A jedan Leenov pomoćnik otišao je do kavane Royaltona da se raspita kako se zove čovjek uljem spržene šake koji ondje radi.

Osim toga, nazvali su regionalni ured RAMJAC-a u Georgiji, da provjere radi li ondje kao šofer neki Cleveland Lawes, i Federalni popravni zavod za odrasle s minimalnom paskom u Zračnoj bazi Finletter, da doznaju imaju li ondje stražara Clydea Cartera i zatvorenika doktora Roberta Fendera.

Clewes me upita znam li ja što se zbiva.

- Ne znam - odgovorim. - Ovo je samo san zatvorske ptičice. Nema i ne može imati smisla.

Onda me Clewes upita gdje su mi cipele.

- Ostavio sam ih u luđačkoj samici - odgovorim.

- Zar si bio u luđačkoj samici? - on upita.

- Da, i lijepo je ondje - odvratim. - Čovjek se ne može ozlijediti da hoće.

Sad se prema nama okrene čovjek što je sjedio pored šofera, na prednjem sjedalu. I njega sam znao. To je bio jedan od one dvojice odvjetnika koji su dopratili Virgila Greathousea u zatvor, dan prije. Zastupao je i Arpada Leena. Zabrinuo se što sam bez cipela. Vratit ćemo se u policijsku stanicu po njih, reče.

- Ni za živu glavu! - skočim. - Dosad su sigurno vidjeli da sam govna pokrio kuglačkim trofejnim peharom pa će me opet uhapsiti.

Na ovo se Edel i Clewes odmaknu malo dalje od mene.

- Ovo mora biti san - reče Clewes.

- I uživaj - dobacim mu. - Što duži, to bolje.

- Gospodo, gospodo - odvjetnik će srdačno. - Ma molim vas, nemate zašto brinuti. Vama će se ponuditi jedinstvena životna prilika!

- Ma kad me to, do vraga, vidjela? - Edel će začuđeno. - I što sam to lijepo napravio da je ona vidjela?

- To možda nikad nećemo saznati - odgovori odvjetnik. - Ona rijetko objašnjava svoje postupke, a majstorica je u prerušavanju. Može se pretvoriti u bilo koga.

- Možda je bila onaj crni div svodnik, što je sinoć došao poslije vas - Edel će meni. - Bio sam ljubazan s njim. Bio je visok dva metra i trideset.

- Nisam ga vidio - rečem.

- Sretni ste - dočeka Edel.

- Zar se vas dvojica znate? - upita Clewes.

- Još od djetinjstva! - uskliknem. Znam kako ću raspršiti svoj san: bit ću neozbiljan, praviti ću komediju. Neka me vrag nosi, ali se moram opet naći na svom krevetu u Arapahoeu, ili na ležaju u zatvoru. Nije mi važno gdje.

Tko zna, mogao bih se čak i probuditi u spavaćoj sobi svoje ciganske kućice u Chevy Chaseu u Marylandu, sa ženom još živom.

- Ne, mogu vam reći da taj visoki Crnac svodnik nije bila ona - reče odvjetnik. - U to smo sigurni: bez obzira kako izgledala, nije visoka.

- Tko nije visoka? - upitam.

- Gospođa Graham - odgovori odvjetnik.

- Oprostite što sam pitao - izmucam.

- I vi ste joj morali učiniti neku uslugu - reče mi odvjetnik. - Ili ste učinili nešto čime ste je zadivili.

- To je kriv moj skautski odgoj - odvratim.

Stali smo ispred jedne gotovo ruševne stambene zgrade u Upper West Sideu. Iz kuće izađe Frank Ubriaco, vlasnik kavane. U tom snu bio je u blijedoplavom somotskom odijelu i zeleno-bijelim kaubojskim čizmama s visokim, visokim petama. Njegova je spržena šaka bila pokrivena elegantnom bijelom glase-rukavicom. Clewes spusti za njega jedno pomoćno sjedalo.

Pozdravim ga.

- Tko ste vi? - Ubriaco upita.

- Jutros ste me poslužili doručkom - odgovorim.

- Koga sve nisam poslužio doručkom jutros!

- I njega znaš? - upita me Clewes.

- Pa ovo je moj grad - odgovorim, a onda se okrenem odvjetniku, uvjeren sve više da je to sumo san: - U redu, sad idemo po moju majku.

Odvjetnik me pogleda nesigurno: - Po vašu majku?

- Naravno, zašto ne? Kad su svi ovdje, može i ona - odgovorim.

Odvjetnik je želio biti susretljiv. - Pa, gospodin Leen nije odredio da ne smijemo uzeti više nikoga. Znači, htjeli biste da uzmemo vašu majku?

- Od sveg srca.

- Dobro, a gdje je ona?

Na jednom groblju u Clevelandu. Ali to *vama* sigurno ne smeta.

Nakon toga odvjetnik je izbjegavao svaki izravan razgovor sa mnom.

Kad smo opet krenuli, Ubriaco upita nas ostale na stražnjim sjedalima tko smo.

Clewes i Edel mu se predstave. Ja nisam htio.

- To su sve ljudi koje je po nečemu uočila gospođa Graham - objasni mu odvjetnik. - Upravo kao i vas.

- A vi je, dečki, znate? - Ubriaco upita Clewesa, Edela i mene.

Sva trojica slegnemo ramenima.

- Isuse Kriste! - začudi se Ubriaco. - Čujte, neka ovaj posao što mi nudite bude dobar, jer se meni sviđa ono što sad radim.

- Vidjet ćete - odgovori mu odvjetnik.

- Ma ja sam zbog vas otkazao spoj - reče Ubriaco.

- Da, a i gospodin Leen je zbog vas otkazao nešto važno - odvrati mu odvjetnik. - Kći mu ima svoj debi u Waldorfu večeras, a on joj neće doći. Neće jer mora razgovarati s vama, gospodo.

- Jebi ga, ovo je za popizditi - reče Ubriaco. Drugi nisu imali što reći. Kad smo prešli Central Park na East Sideu, Ubriaco opet progovori: - Da ti jebem debi.

Sad se Clewes okrene meni: - Ti si jedini ovdje koji zna sve ostale. I ti moraš imati neke veze sa svim ovim.

- A zašto je ne bih imao? - dočekam veselo. - Pa ovo je moj san.

Dalje nismo razgovarali. Na kraju, iskrcamo se ispred luksuznog stana Arpada Leena. Odvjetnik nam reče neka u predsoblju izujemo cipele. Takav je kućni običaj. Ja sam, naravno, već bio bez cipela, u čarapama.

Ubriaco upita je li Leen Japanac, jer da to Japanci rade, skidaju cipele pred kućom.

Odvjetnik mu odgovori da je Leen bijelac, u to može biti siguran, samo je odrastao na otočju Fidži gdje su mu roditelji imali trgovinu mješovitom robom. Kako sam poslije doznao, Leenov je otac bio

mađarski Židov, a majka mu je bila Grkinja sa Cipra. Njegovi roditelji upoznali su se za dvadesetih godina, oboje su radili na jednom švedskom brodu za turistička kružna putovanja. Na Fidžiju su pobjegli s broda i onda otvorili trgovinu mješovitom robom.

Sam Leen učini mi se kao idealizirana slika prerijskog Indijanca. Mogao bi biti filmski glumac. Izašao je pred nas u predsoblje u prugastoj svilenoj kućnoj haljini i u crnim čarapama. Ipak se nadao da bi mogao stići na kćerin debi.

Prije nego što će se nama predstaviti, morao je odvjetniku priopćiti jedan nevjerojatan podatak.

- Ma znate li vi zbog čega je onaj kurvin sin u zatvoru? - reče. - Zbog izdaje! A mi treba da ga izvučemo i da mu damo zaposlenje! Zbog izdaje! Ma kako možeš iz zatvora izvući nekoga tko je osuđen zbog izdaje? Pa kako mu možemo dati makar i najgore zaposlenje na svijetu, a da svaki poštenu rodoljub ove zemlje ne digne glas do boga?!

Odvjetnik nije znao kako.

- Dobro - zaključi Leen - neka ga vrag nosi. Dajte mi opet Roya Cohna. Ah, što bih volio biti opet u Nashvilleu!

Da objasnim ovo posljednje: naime, Leen je prije bio vodeći diskograf za »country« glazbu u Nashvilleu, država Tennessee. Onda je njegovo malo carstvo progutala korporacija RAMJAC. Iz Leenove nekadašnje kompanije razvila se današnja sekcija RAMJAC-a Down Home Records.

Leen nas sve redom pogleda i zapanjeno zavrti glavom. Kakvo šareno društvo!

- Gospodo - reče - vi ste svi upali u oči gospođi Graham. Nije mi rekla ni gdje ni kada. Samo je rekla da ste poštenu i ljubazni ljudi.

- Ja nisam - upadne mu u riječ Ubriaco.

- Vi, ako hoćete, možete osporiti njezin sud - reče Leen - ali ja ne mogu. Zadužen sam da vam ponudim dobro mjesto. A protiv toga nemam ništa i reći ću vam zašto: zato što mi gospođa Graham dosad još nikad nije naložila nešto što se na kraju ne bi pokazalo da je u najboljem interesu korporacije. Ja sam prije običavao govoriti kako nikad neću raditi za nekoga, samo za sebe, ali moram reći da mi je rad za gospođu Graham najveća čast koju sam doživio u životu.

Zbilja je tako mislio.

On nema ništa protiv toga da sve nas postavi za potpredsjednike, reče. Uostalom, sama korporacija, u svom vrhu, ima što za ovo što za ono sedamsto potpredsjednika, a, naravno, svaka posebna kompanija, korporacijska podružnica, opet ima cijelu mrežu kojekakvih predsjednika i potpredsjednika.

- A vi znate kako ona izgleda? - upita Ubriaco.

- U zadnje vrijeme nisam je viđao - odgovori Leen. Na fini je način lagao. Nikad je nije vidio, što je bilo i službeno potvrđeno. Poslije će mi priznati da on čak i ne zna na koji je način privukao pozornost gospođe Graham. Mislio je da je ona možda vidjela članak o njemu što je časopis Diners Cluba bio objavio u svojoj rubrici »Ljudi u usponu«.

Kako bilo da bilo, bio joj je pokorno odan. Svoju predodžbu gospođe Graham je volio i od nje je strahovao, isto onako kao što je Emil Larkin volio i strahovao od svoje predodžbe Isusa Krista. Samo što je Leen, naravno, u svom kultu bio sretniji od Larkina, jer je njegovo nevidljivo nadređeno biće s njim komuniciralo telefonski, pisalo mu pisma i upućivalo ga što će činiti.

Jedanput je Leen doslovce rekao ovo: - Rad za gospođu Graham meni je bio kao doživljaj vjere. Bez obzira koliko sam zarađivao, nisam imao nikakav cilj. Život mi je bio besmislen sve dok nisam postao predsjednik RAMJAC-a i pretvorio se u pokornoga slugu gospođe Graham.

I katkad moram zaključiti da je svaka sreća vjerske naravi.

Leen reče da će sa svakim od nas razgovarati nasamo u svojoj knjižnici.

- Gospođa Graham mi nije dala nikakve podatke o vama, što vas možda posebno zanima i tako dalje, zato mi to morate sami reći.

Onda pozove Ubriaca da prvi pođe s njim u knjižnicu, a nas ostale zamoli da počekamo u salonu.

- Mogu li vas počastiti kakvim pićem? - upita nas Leen.

Clewes je odbio, neće ništa, Edel zatraži pivo, a ja, jednako u nadi da ću razbiti taj san, naručim *pousse-cafe*, jedan napitak duginih boja, koji još nikad nisam bio vidio, ali sam za nj doznao kad sam učio za doktora miksologije. Spravlja se ovako: u čašu se najprije nalije malo nekog vrlo gustog likera, zatim se na nj žlicom nalije malo

drugog, manje gustog, pa onda trećeg, još manje gustog, i tako redom, i svaki sloj ostaje na svom mjestu, ne miješa se ni s onim ispod ni s onim iznad.

Leen se začudi mojoj narudžbi. Ponovi je, da vidi je li dobro čuo.

- Ako vas ne gnjavim previše s tim - dometnem. Naravno, znao sam da to nije veća gnjavaža nego što je recimo sagraditi u boci kompletan model Kolumbove karavele.

- Nema problema! - usklikne Leen. Kako ću doznati, to mu je bio omiljen izričaj. Naredi butleru neka me bez daljega posluži jednim *pousse-cafe*.

Pošto su se Leen i Ubriaco povukli u knjižnicu, mi ostali prijedemo u salon. Usred salona bio je bazen. Prvi put sam vidio salon s bazenom. Da, bio sam već čuo za takve stvari, ali čuti i vlastitim očima vidjeti onoliku vodu u nečijem salonu, e, to su dvije vrlo različite stvari.

Klekнем kraj bazena i uronim šaku u vodu, da vidim kakva joj je temperatura. Mlačna. Povučem ruku i vidim - mokra je; i, moram priznati, mokra ruka, a san, to dvoje ne ide skupa. Jer, šaka mi je zbilja mokra, i bit će još neko vrijeme ako je nečim ne obrišem.

Pa sve se ovo zbilja događa! Ustanem, a butler uđe s mojim *pousse-cafeom*.

Dakle, sve moje komedijanje ne pali. Bolje da se opet uozbiljim.

- Hvala - rečem butleru.

- Nema na čemu, gospodine - on odvrati.

Clewes i Edel bili su sjeli na jedan kraj kauča koji je bio dug gotovo kao pola uličnog bloka. Pridružim im se, neka vide kako sam opet postao staložen.

Oni su i dalje razmatrali gdje i kada je gospođa Graham mogla uočiti neke njihove vrline.

Clewes je kukao da u svom poslu prodavača reklamnih šibica i kalendara, u onim obilascima od vrata do vrata, nema neke naročite mogućnosti da se istakne ljubaznošću.

- Najveća ljubaznost koju sam mogao učiniti možda je bila ta što sam nekog čuvara zgrade strpljivo slušao dok mi je pričao svoje ratne uspomene - reče.

Sjećao se jednog čuvara u Flatiron Buildingu koji mu je tvrdio da je on bio prvi Amerikanac što je prešao most preko Rajne kod

Remagena, u Njemačkoj, u drugom svjetskom ratu. Zauzimanje tog mosta bio je izvanredno važan događaj, jer je time omogućeno savezničkim armijama da najvećom brzinom prođu u samo srce Njemačke. Clewes je ipak dvojio da bi onaj čuvar mogao biti gospođa Graham.

Israel Edel je ipak pretpostavljao da bi gospođa Graham mogla biti maskirana kao muškarac. - U mom hotelu pola gostiju su travestiti - reče.

A ta mogućnost, da bi gospođa Graham mogla biti travestit, ubrzo će, i posve naglo, pasti na um samom Arpadu Leenu.

Clewes se vrati na temu drugog svjetskog rata. Ovaj put sa svog aspekta. Reče kako smo on i ja, kao vojni funkcionari, zapravo samo umišljali da imamo neke veze s pobjedama i porazima.

- Rat su dobili borci, Walter. Sve je ostalo san.

Po njegovu mišljenju, svi memoari što su ih o tom ratu napisali civili čisti su švindleraj, fuliranje da su rat dobili govornici, pisci i oni iz visokih krugova, dok su rat mogli dobiti samo borci.

U predsoblju zazvoni telefon. Uđe butler i javi da zovu Clewesa, liniju može preuzeti na aparatu što je na stoliću ispred nas. Aparat je bio od crno-bijele plastike, u obliku Snoopyja, onog famoznog psa iz stripa zvana »Peanuts«. Peanuts je imala jedna kompanija koja će doći pod moju vlast u RAMJAC-u. Na tom aparatu, kako ću uskoro i sam vidjeti, razgovarao si tako što si usne zalijepio psu za trbuh, a njegov nos zabio sebi u uho. Zašto ne?

Clewesa je zvala njegova žena Sarah, moja nekadašnja djevojka. Zvala ga je iz stana, upravo se vratila s posjeta pacijentici i našla njegovu ceduljicu kojom ju je obavijestio gdje je i zbog čega.

Clewes joj reče da sam i ja tu, a ona nije mogla vjerovati. Hoće da razgovara sa mnom. I Clewes mi preda plastičnog psa.

- Zdravo - rečem.

- Pa ovo je ludo! - usklikne Sarah. - Što ti radiš ondje?

- Sjedim pored bazena i pijem *pousse-cafe*.

- Tebe ne mogu ni zamisliti da piješ *pousse-cafe*.

- Pa ipak ga pijem.

Upita me kako smo se Clewes i ja našli. Ispričam joj.

- Kako je mali svijet, Walter - ona će, i tako dalje, pa me zapita je li mi Clewes rekao kakvu sam im veliku uslugu učinio kad sam

svjedočio protiv njega.

- Moram ti reći da je to mišljenje diskutabilno - odvratim.

- Kakvo?

- Diskutabilno - ponovim. Tu riječ još nije bila čula. Objasnim joj što znači.

- Ah, kako sam glupa - ona će. - Koliko toga ne znam, Walter! - Na telefonu zvučala mi je kao ona ista nekadašnja Sarah. Činilo mi se kao da je opet Tisuću devetsto trideset peta, i zato su me posebno štrecnule njene iduće riječi: - Bože moj, Walter, pa nama je više od šezdeset godina! Ma je li to moguće?

- Ne čudi se ničemu, Sarah.

Pozvala me neka s Clewesom dođem k njima na večeru, a ja sam odgovorio da bih vrlo rado došao, ali ne znam hoću li moći, ne znam što će još biti. Upitam je gdje stanuje.

U suterenu one iste zgrade u kojoj joj je živjela baka, u Tudor Cityju, reče. Sjećam li se bakina stana, s onolikim pokućstvom i onolikom poslugom, a sve to nabijeno u samo četiri prostorije?

Sjećam se, potvrdim, i oboje se nasmijemo.

Nisam joj rekao da i moj sin stanuje u Tudor Cityju. Poslije ću doznati da je on, sa svojom muzikalnom ženom i posvojenom djecom, dobro poznat Clewesovima - naime, taj Stankiewicz iz *New York Timesa* stanuje u istoj zgradi i svakome je predobro poznat, uostalom, uglavnom zbog svoje lude djece, a samo je tri kata iznad Lelanda i Sarah Clewes.

Sarah reče kako je dobro što se još možemo smijati, unatoč svemu što smo prošli.

- Bar još imamo smisla za humor - reče.

Slično je izjavila Julie Nixon o svom ocu, kad su ga šupirali iz Bijele kuće: »Ipak mu je ostao smisao za humor.«

- Da, bar to - potvrdim.

- Konobaru - na to će Sarah - što radi ova muha u mojoj juhi?

- Molim? - upitam.

- Što radi ova muha u mojoj juhi? - ona ponovi.

I onda se sjetim. Takvim pitanjem počinjali smo svoje šaljive konverzacije koje smo često vodili telefonom. Zaklopim oči. Odgovorim na pitanje i telefon mi se pretvori u vremenski stroj. Njime

pobjegnem iz Tisuću devetsto sedamdeset sedme i uđem u četvrtu dimenziju.

- Mislim da vježba leptirov stil, gospođo - odvratim.
- Konobaru - ona nastavi - ali tu vidim i neki končić!
- Oprostite, gospođo - objasnim - to je obični tipfeler, mora biti klinčić.
- A zašto vam je vrhnje tako skupo?
- Krave su krive, neće da čuče nad onim malim posudicama.
- Cijelo vrijeme mi se čini da je danas utorak.
- Pa i *jest* utorak.
- Onda je jasno zašto mi se to cijelo vrijeme čini. A recite - ona nastavi - imate li uvojke od lisnatog tijesta?
- Danas nam nisu na jelovniku, gospođo.
- Sinoć sam sanjala kako jedem uvojke.
- Mora biti da ste uživali.
- Ma bilo je grozno! Probudim se, a puna mi usta dlaka - ona odvraća.

I ona je imala razloga da pobjegne u četvrtu dimenziju. Kako ću poslije doznati, te noći joj je pacijentica umrla. Sarah ju je jako voljela. Pacijentici je bilo samo trideset šest godina, ali je imala prirodenu srčanu manu - srce joj bilo golemo, masno i slabo.

A zamislite, ako hoćete, kako je taj razgovor djelovao na Lelanda Clewesa koji je sjedio pored mene. Ja sklopljenih očiju, kako rekoh, a u onakvoj bezvremenskoj i besprostornoj ekstazi, pa se činilo kao da tu, pred njegovim očima, spolno općim s njegovom ženom. Oprostio mi je, naravno. On svakome i sve oprašta. Ali je to svejedno moralo na njega djelovati - gledajući kakvim tonom tihe ljubavi Sarah i ja i danas razgovaramo telefonski.

Ima li većega Proteja od preljuba? Na ovom svijetu nema.

- Razmišljam da prijeđem na dijetu - reče Sarah.
- Znam kako možeš od šuba skinuti desetak kila najružnijega sala - dočekam.
- Kako?
- Daj si odrubiti glavu.

Clewes je, naravno, mogao čuti samo jednu stranu dijaloga, samo uvod šale ili repliku, nikako oboje. A bilo je i nekih vrlo sugestivnih replika.

Tako sam, sjećam se, rekao Sarah da više ne pušim i kao uzgred upitam je zadimi li ona nakon onih stvari?

- Ne znam - ona odgovori. - Nikad nisam gledala.

A taj odgovor, naravno, Clewes nije čuo.

Zatim ona nastavi: - A što si radio prije nego što si postao konobar?

- Pa, čistio sam ptičji izmet u satovima s kukavicom - odgovorim.

- Često sam se čudila što je ono bijelo u ptičjem izmetu - ona reče.

- I ono je izmet, ali od bijele ptice - odvratim.

- A gdje *ti* radiš?

- U tvornici gaćica.

- I kako se snalaziš s gaćicama? - upitam nestašno.

21

- O, ne mogu se žaliti - Sarah dočeka. - Samo dolje-gore, sve mehanički, brza sam, i lova do krova.

Onda se iskašlje, a i to je bio šlagvort koji sam uhvatio tek u zadnji tren.

- Gadan kašalj - dobacim nakon trena nedoumice.

- Neće da mi prestane - ona odgovori.

- Uzmi ove dvije pilule - rečem. - Izvrsne su. Ona ispusti zvuk kao da guta, dvaput, a onda me upita kakve su to pilule.

- Najjači laksativ što ga zna medicina - odgovorim.

- Laksativ! - ona usklikne.

- Da - potvrdim - i sad ne smiješ kašljati. Izveli smo i šalu s bolesnim konjem što ga tobože imam. Inače nikad nisam imao konja. Dakle, veterinar mi je dao dvadeset deka nekog ljubičastog praška koji tobože moram dati konju. Neka napravim tuljac od papira, rekao mi je veterinar, napunim ga praškom, onda ga uvučem konju u gubicu, puhnem i sprušim mu prašak u grlo.

- I kako je konju? - upita Sarah.

- Ah, konju je dobro.

- Ali ti mi ne izgledaš najbolje.

- To je zato što je konj puhnuo prije mene.

- A znaš li još imitirati mamin smijeh? - ona upita.

To nije bio šlagvort za novu šalu. Sarah me je zbilja htjela čuti kako imitiram mamin smijeh, što sam često činio u našim telefonskim razgovorima. Taj štos nisam izveo već godinama. Morao sam ne samo utanjiti, nego i uljepšati svoj glas.

Stvar je bila u ovome: majka se nikad nije smijala glasno. Još dok je bila sluškinja, u Litvi, naučili su je da mora prigušiti smijeh. Naime, smatralo se da bi gospodar, ili koji gost, čuvši gdje se negdje u kući sluškinja smije, mogao pomisliti da se to njemu smije, na njegov račun.

I zato bi majka, kad ne bi mogla odoljeti smijehu, ispuštala neke sitne, čiste zvukove, kao iz muzičke kutije, ili s kakvih dalekih zvona. A slučajno su ti zvuci bili i lijepi.

Sad, i ne misleći gdje sam, napunim pluća zrakom, stisnem grlo i, da udovoljim svojoj nekadašnjoj djevojci, oživim smijeh svoje majke.

A točno u tom trenu Arpad Leen i Frank Ubriaco uđu u salon. Čuli su moj pjevuckavi smijeh.

Brzo dobacim Sarah da moram prekinuti, pa spustim slušalicu-psa.

Arpad Leen gledao me ukočeno. Već sam prije bio čuo kako žene govore da ih muškarci skidaju pogledom. A sad sam utvrdio kako se pri tom osjeća predmet toga skidanja. Jer je Arpad Leen točno to radio sa mnom: zamišljao je kako izgledam bez odjeće.

U njemu se rodila sumnja da sam ja gospođa Graham, koja ga sad provjerava preodjevena kao muškarac.

22

Ali ja to, naravno, nisam mogao znati - da on misli kako bih ja mogao biti gospođa Graham. Prema tome, njegova nagla udvornost bila mi je isto tako nejasna kao i sve ostalo što mi se tog dana dogodilo.

Najprije sam pomislio da je on tako pažljiv zato što želi ublažiti lošu vijest koju mi sad mora priopćiti: da ja nisam stvoren za RAMJAC, od mog posla nema ništa, i dolje me čeka njegova limuzina koja će me odvesti natrag u Arapahoe. Ali njegov pogled nije zračio samo takvom, nego strastvenijom željom. Žudno gleda odobravam li sve što čini.

Meni, a ne Lelandu Clewesu i Israelu Edelu, priopći kako je upravo postavio Franka Ubriaca za potpredsjednika RAMJAC-ove sekcije McDonald's Hamburgers.

Klimnem glavom, mislim da je to lijepo.

Ali Leenu to nije bilo dovoljno. - Ja smatram da je to divan primjer postavljanja pravog čovjeka na pravo mjesto - reče. - A što vi kažete? Tome i služi RAMJAC, slažete se, zar ne, da dobre ljude postavi ondje gdje mogu najbolje razviti svoje talente?

Pitanje je bilo upućeno meni i nikom drugom, i zato na kraju odgovorim:

- Da.

Istu sam proceduru morao podnijeti još dvaput, pošto je dodijelio dužnosti Clewesu i Edelu. Clewes je postavljen za potpredsjednika sekcije Diamond Match, vjerojatno zato što je tako dugo prodavao reklamne šibice. Edel je pak dobio mjesto potpredsjednika odjela Hilton sekcije Hospitality Associates Ltd., valjda zbog svog trojednog iskustva na dužnosti noćnog portira u Hotelu Arapahoe.

Sad je bio moj red da odem u knjižnicu s Leenom.

- Posljednji, ali nipošto najmanje važan - Leen će udvorno. Čim je za sobom zatvorio vrata i odvojio nas od ostalog dijela kuće, počeo mi se udvarati još nametljivije. - Izvolite u moje odaje, reče pauk muhi - promrmlja i namigne mi tako široko da je gotovo iščao oko.

To mi se smučilo. Pitao sam se što li se dogodilo s drugima u ovoj prostoriji.

Ondje je bio stol mussolinijevskog stila s pokretnim naslonjačem.

- Možda biste *vi* morali sjesti ovdje - reče Leen. Obrve mu skakale gore-dolje, upitno. - Što mislite, nije li ovo vaša fotelja? A? A? Vaša fotelja?

Zeza me, pomislim. Odgovorim, pokornim tonom. Ponos mi je bio već odavno zgažen.

- Gospodine - rečem - ja nemam pojma što je ovo.

- Da-da - on će, dižući kažiprst - i *to* se katkad dogodi.

- Ne znam kako ste me našli, a čini mi se da možda i nisam onaj za koga me držite.

- Ja vam još nisam rekao za koga vas držim.

- Ja sam Walter F. Starbuck - rečem tmurno.

- Ako tako kažete.

- Pa, bez obzira tko sam, više nisam bogzna što. Ako mi zbilja nudite zaposlenje, reći ću vam da želim jedno sasvim skromno.

- Meni je naloženo da vas postavim za potpredsjednika. To mi je naložila osoba koju poštujem iznad svega. I ja kanim izvršiti njezin nalog.

- Ja bih htio biti barman - izvalim.

- Ah! I spravljati *pousse-cafe*?

- I to mogu, ako treba. Imam diplomu doktora miksiologije.

- Imate i predivan visok glas, kad to hoćete.

- Bit će najbolje da se vratim u hotel. Mogu i pješice. Nije daleko. - Da, samo četrdesetak blokova, otprilike. I bez cipela. Vrlo važno za cipele! Nekako ću stići u hotel i bez njih.

- Kada dođe vrijeme da odete kući, imat ćete moju limuzinu.

- Sad mi je vrijeme da odem kući. I svejedno mi je kako ću otići. Imao sam vrlo naporan dan. Mozak mi je otkazao. Htio bih što prije u krevet. Ako znate nekoga kome treba barman, makar samo honorarno, javite mi, ja sam u Hotelu Arapahoe.

- Kakva gluma! - usklikne Leen.

Oborim glavu. Nije me bilo volja gledati u njega, ma ni u koga.

- Ni govora - odgovorim. - Nikad nisam glumio.

- Reći ću vam nešto vrlo čudno.

- Svejedno što rekli, ništa ne razumijem.

- Svi ostali ovdje, večeras, vidjeli su vas, ali inače međusobno nikad se nisu vidjeli. Kako to tumačite?

- Ja sam nezaposlen čovjek. Tek sam izašao iz zatvora. Lutao sam gradom bez veze.

- Kakva komplicirana pripovijest! I bili ste u *zatvoru*, kažete?

- I zatvor je za ljude.

- Nema smisla da vas pitam zbog čega ste bili u zatvoru - reče Leen. Naravno, time je mislio reći da se ja, to jest, kako je mislio, gospođa Graham maskirana kao muškarac, ne moram upuštati u sve gore i gore laži, osim ako to ne želim iz vlastitog užitka.

- Zbog Watergatea - rečem.

- Zbog Watergatea! - Leen usklikne. - Ma zamislite, a ja sam mislio da znam svakoga tko je bio umiješan u Watergate. - Kako ću poslije doznati, nije samo znao svakoga, nego neke i vrlo dobro: tako dobro da ih je mitio nezakonitim doprinosima u izbornoj kampanji, a poslije je dao i svoj prilog za njihovu obranu. - Kako to da još nikad nisam čuo za nekoga Starbucka u aferi Watergate?

- Ne znam - odvratim, jednako oborene glave.

- Znači, to vam je bilo kao da sam u nekoj fantastičnoj muzičkoj komediji, pa kritičari spomenu svakoga, samo ne mene. Ako možete naći kakav stari program, pokazat ću vam na njemu i svoje ime.

- A bili ste u zatvoru u Georgiji, je li?

- Tako je - potvrdim. Pretpostavio sam da to zna zato što je Roy M. Cohn zacijelo pregledao moj dosje kad je došao da me izvadi iz zatvora.

- Da, sad je jasno zašto Georgia - reče Leen.

Nisam imao pojma zbog čega bi se nekome moralo pojasniti »Zašto Georgia«.

- Znači, otuda znate Clydea Cartera, Clevelanda Lawesa i doktora Roberta Fendera.

- Da. - Sad sam se uplašio. Zašto je ovom čovjeku, šefu jedne od najmoćnijih korporacija na ovoj planeti, toliko stalo da što više dozna o takvoj jednoj zatvorskoj ptičici kao što sam ja? Da netko negdje možda ne sumnja da ja znam kakvu spektakularnu a još neotkrivenu tajnu oko Watergatea? Taj Leen, da se on ne igra sa mnom mačke i miša, a poslije će me dati ubiti na neki način?

- I Doris Kramm - reče Leen. - Sigurno i nju znate.

Kako mi je odlanulo što nju ne znam! Ipak sam nevin! Ruši se cijela njegova optužba! On je u zabludi i to mu mogu dokazati! Ne znam

nikakvu Doris Kramm!

- Ne, ne i ne - odgovorim. - Ne znam nikakvu Doris Kramm.

- To je ona dama za koju ste od mene tražili da ostane u kompaniji American Harp, iako bi trebalo da ode u mirovinu.

- Ma ja nikad ništa nisam tražio od vas.

- *Oprostite, lapsus linguae.*

I sad me tek zgrabi užas: skopčam da zapravo znam tu Doris Kramm. To je ona stara tajnica što je sve jecajući spremala svoj stol u izložbenoj dvorani kompanije American Harp. Ipak mu neću reći da je znam!

A što mi to vrijedi, on zna da ja nju znam! On zna sve!

- Mislim da vam je drago čuti da sam joj osobno telefonirao i poručio joj neka ne ide u mirovinu, ako neće, ne mora. Dapače, može ostati na poslu koliko god hoće. Zar to nije divno?

- Nije - bubnem. Tja, što god odgovorio, svejedno je. Ali sad sam se sjetio izložbene dvorane. Činilo mi se da je odonda prošlo tisuću godina, da sam ondje bio u nekom drugom životu, prije ovog mog rođenja. Ondje je bila i Mary Kathleen O'Looney. A sveznajući Arpad Leen sad će sigurno spomenuti i nju.

I na to mi sine - pa ova mora u kojoj se već neko vrijeme vrtim ipak ima svoju logiku, i te kakvu! Ja znam nešto što ni sam Leen ne zna, što možda nitko na svijetu ne zna osim mene. Jest nepojmljivo, ali mora biti da je ipak tako: da su Mary Kathleen O'Looney i gospođa Graham jedna te ista osoba!

U tom trenu Arpad Leen uzme mi ruku, digne je do svojih usana i poljubi je.

- Oprostite, madam, što sam vam provalio inkognito - reče Leen - ali mislim da ste mi vi namjerno išli na ruku. Ne brinite, vaša tajna može sa mnom u grob. Konačno sam doživio čast da se s vama nađem lice u lice.

I opet mi poljubi ruku, onu istu ruku koju je tog jutra Mary Kathleen O'Looney zgrabila svojom prljavom šačicom.

- Već je bilo vrijeme, madam, već je bilo vrijeme - reče Leen. - Dugo, dugo već radimo zajedno, a kako dobro! Već je bilo vrijeme.

Tako mi se zgadilo da mi muškarac ljubi ruku, da sam se mehanički, u hipu, pretvorio u pravu pravcatu kraljicu Viktoriju! I iz

mene provali upravo carski bijes, ali s rječnikom clevelandskih ulica mog dječastva.

- Što me koga boga ližeš i oblizuješ? - prasnem zapovjednički. - Nisam ti ja nikakva jebena ženska!

Već sam rekao da sam s vremenom, s godinama, izgubio svaki ponos. A sad ga je Arpad Leen izgubio za svega nekoliko sekundi, čim je shvatio kakav je kolosalan gaf napravio.

Zanijemio je kao kamen i problijedio kao krpa.

Pokuša se sabrati, ali mu nije išlo glatko. Ni ispričati se nije znao, bio je tako slomljen da su mu totalno zatajili i duh i šarm. Samo je naslijepo pipkao za istinom.

- Ali vi je znate - naposljetku izusti, rezigniranim tonom, jer je shvatio ono isto što je i meni postalo jasno: da sam moćniji od njega, samo ako to hoću biti.

Toliko mu i potvrdim: - Znam je dobro. I siguran sam da će učiniti što god joj kažem. - Ovo drugo dodao sam na pamet. Moja mala osveta.

Na njemu nikakve promjene. Slika i prilika propala čovjeka. Odjednom - cak! - ispriječio sam se između njega i njegova boga. Sad je bio njegov red da obori glavu.

- Pa - naposljetku šapne, pošuti neko vrijeme, pa nastavi: - Pa, preporučite me kod nje, ako možete.

Zaželio sam više od svega na svijetu spasiti Mary Kathleen O'Looney od onog jezivog života na koji su je natjerali monstri iz njezine mašte. Znao sam gdje ću je naći.

- Možete li mi reći - upitam slomljenoga Leena - gdje bih u ovo doba noći mogao naći par cipela?

Glas mu je zvučao kao da dopire iz onog mjesta gdje sam nakanio poći, iz golemih spilja ispod Grand Central Stationa.

- Nema problema - reče.

23

I tako sam se uskoro našao gdje posve sam, i pošto sam se uvjerio da me nitko ne prati, silazim željeznim stepenicama u spilju. Svakih nekoliko stepenica dovikivao sam blagim i ohrabrujućim tonom:

- Mary Kathleen, to sam ja, Walter! To sam ja, Walter!

Kako sam bio obuven? Imao sam crne kožne lakirane papuče s rastezljivim licem. Dao mi ih je sin Arpada Leena, mali desetogodišnji Dexter. Točno moj broj. Dexter ih je morao imati jer je išao u baletnu školu. Ali mu više nisu bile potrebne. Roditeljima je dao svoj prvi uspješni ultimatum: rekao im je da će se ubiti budu li ga silili da i dalje pohađa baletnu školu. Tako je on mrzio baletnu školu.

Što je sladak bio taj dječak - u pidžami i kupaćem ogrtaču, nakon kupanja u onom salonskom bazenu. Kako se sućutno i brižno zauzeo za mene, za tog malenog starčića koji nema cipela za svoje male noge. Bilo je kao da sam kakav dobroćudan vilenjak iz bajke, a on kraljević što vilenjaku daruje par čarobnih baletnih papuča.

I kako je bio lijep dječak! Imao je velike smeđe oči. Kosa mu je bila masa crnih kovrča. Dao bih ne znam što da imam takva sina. S druge strane, mogu zamisliti što bi moj sin dao da ima oca kao što je Arpad Leen.

Pošteno rečeno.

- Mary Kathleen, to sam ja, Walter - opet viknem. To sam ja, Walter.

Na dnu stepenica naiđem na prvi nagovještaj da možda i nije sve u redu. To je bila najlon-vrećica iz Bloomingsdalea - prevrнула se, izrigala neke krpe, glavu lutke i primjerak magazina *Vogue*, publikacije RAMJAC-a.

Uzmem vrećicu i vratim sve ono natrag u njeno ždrijelo, kao da će samim time sve opet biti u redu. A onda spazim mrlju krvi na podu. To pak nisam mogao vratiti na svoje mjesto, ondje gdje spada. Krenem, a mrlja krvi sve više.

Ne želim čitaoca držati u napetosti, pustiti neka ga jeza srsi, neka misli kako ću naći Mary Kathleen odrezanih šaka, gdje diže u mene svoje krvave batrljke. Ništa od toga - nju je zapravo u Aveniji Vanderbilt bubnuo jedan taksi kompanije Checker, a ona je odbila liječničku pomoć, rekla je da je s njom u redu, sve je u redu.

A ništa nije bilo u redu.

Možda je u svemu tome bilo i neke ironije, koju ja, međutim, ne mogu potvrditi. Naime, vrlo je lako moguće da je Mary Kathleen bubnuo jedan od njezinih vlastitih taksija.

Nos joj je bio slomljen, iz njega je i kapala krv. I još je svega i svašta bilo s njom. Ni sam ne znam što sve. Nikad nije napravljen nikakav inventar svih lomova u Mary Kathleen.

Sakrila se u jednom klozetskom pregratku. Našao sam je po tragovima krvi. I nije bilo nikakve dvojbe da je ona ondje unutra. Ispod vrata virile su njezine košarkaške gležnjače.

Dobro, bar nisam našao mrtvacu. Opet sam se blago i nježno javio, a ona povuče zasun i otvori vrata. Nije se služila školjkom, samo je tako sjedila na njoj. A da se i služila njome, više nije bilo važno, tako je bila totalno, do kraja ponižena životom. Nos joj više nije krvario, samo je od skorene krvi dobila brčice kao u Adolfa Hitlera.

- Oh, jadna ženo! - uskliknem.

Nije bila utučena svojim stanjem. - Da, mislim da sam upravo to - ona odgovori. - A to mi je bila i majka. - Majka joj je, kako sam rekao, bila urmla od trovanja radijem.

- Ma što je to bilo s tobom? - upitam.

Ispriča mi kako ju je udario taksij. Upravo je Arpadu Leenu bila poslala pismo kojim je potvrdila sve svoje naloge što mu ih je dala telefonski.

- Idem ti dovesti prvu pomoć - rečem.

- Ne, ne! Ostani tu, ostani tu!

- Ali tebi treba pomoć!

- Više mi ništa ne treba.

- Pa ti i ne znaš što ti je!

- Ja umirem, Walter. Više i ne moram znati.

- Dok je života, ima i nade - dobacim i okrenem se da potrčim uza stepenice.

- Da me nisi pustio samu! - ona vikne.

- Hoću da ti spasim život!

- Najprije moraš čuti što ti imam reći! Cijelo vrijeme sjedim ovdje i mislim: »Bože, nakon svega što sam prošla, nakon svega za što sam radila, neće se naći nitko da čuje moje posljednje riječi.« Dovedeš li mi pomoć, neće biti nikoga tko bi me mogao razumjeti.

- Da te bar bolje smjestim?

- Meni je ovako posve lijepo.

U tome je bilo istine. U debeloj naslagi odjeće bilo joj je toplo. A glavicu, u kutu pregratka, poduprla je gomilicom krpa.

U živoj stijeni oko nas gromorilo je od vremena do vremena. Gore je još nešto umiralo - željeznički sustav Sjedinjenih Država. Kolodvorom su dolazile i odlazile poluslupane lokomotive što vuku skroz slupane putničke vagone.

- Znam tvoju tajnu - rečem.

- Koju? - ona upita. - Sad ih imam mnogo.

Mislio sam kako će to biti vrlo dramatičan trenutak kad joj kažem da znam da je ona glavni akcionar RAMJAC-a. A kad tamo - fijasko, zna se. To mi je već sama bila rekla, samo što je ja nisam čuo.

- Ma zar si postao gluh, Walter?

- Sada te dobro čujem.

- Zar ti pored svega ostalog moram urlanjem priopćiti svoje zadnje riječi?

- Ne moraš. Ali neću više da čujem o nekim zadnjim riječima. Pa ti si tako bogata, Mary Kathleen! Pa ti, samo ako hoćeš, možeš zakupiti za sebe cijelu bolnicu i natjerati liječnike da te ozdrave!

- Mrzim ovaj život - ona reče. - Učinila sam sve što sam mogla da svima bude ljepši, ali mi se čini da tu nitko ništa ne može učiniti. Meni je dosta pokušaja. Sad samo želim zaspati.

- Ali ti ne moraš živjeti na takav način! - uskliknem. - Zato sam i došao, da ti to kažem. Ja ću te zaštititi, Mary Katheleen. Uzet ćemo ljude u koje se možemo uzdati sto posto. Howard Hughes je uzeo mormone, jer oni imaju visoka moralna mjerila, pa ćemo i mi uzeti mormone.

- Bože, Walter, zar misliš da nisam i ja pokušala s mormonima?

- Zar jesi?

- Jedno vrijeme imala sam ih na svakom koraku - ona odgovori, pa mi ispriča takvu groznu pripovijest da groznije čovjek i ne može čuti.

Dakle, dogodilo se to još dok je živjela na velikoj nozi, dok je tražila načina da bar donekle uživa u svom golemom bogatstvu. Bila je čudovište koje bi mnogi ljudi voljeli ili slikati, ili uhvatiti, ili ga mučiti na neki način - ili ga pak ubiti. Htjeli bi je ubiti zbog njezinih ruku, ili zbog novca, a i iz osvete. RAMJAC je mnoge ljude poslovno upropastio, ili

im preteo posao, a imao je svoje prste i u obaranju vlada nekih malih i slabih zemalja.

Zato ona nije smjela otkriti svoj identitet nikome, tko je ona znali su samo njezini vjerni mormoni, a morala je cijelo vrijeme biti u pokretu. Tako se dogodilo da se u jednom trenutku smjestila na najvišem katu jednog RAMJAC-ova hotela u Managuji, u Nikaragvi. Na tom katu bilo je dvadeset luksuznih apartmana i ona ih je sve uzela. Dva stubišna prilaza odozdo zatvorena su grubim zidom, poput onoga u predvorju Hotela Arapahoe. Dizala su podešena tako da se samo jednim može doći do najvišega kata, a u tome dizalu stalno je bio jedan njezin čuvar mormon.

Tko je ona, to navodno nije smio znati ni direktor hotela, ali je sigurno cijela Managua zapravo pretpostavljala tko ona može biti.

Kako bilo da bilo, jednog je dana naprečac odlučila poći u grad sama, ne bi li makar na kratko doživjela ono što nije osjetila već godinama: kako izgleda biti običan čovjek među svijetom. I ona izađe, zamaskirana perikom i sunčanim naočalama.

U jednom parku naiđe na neku sredovječnu Amerikanku; žena sjedi na klupi i plače. Bila je iz St. Louisa. Muž joj je bio nadzornik pivovare, radio je u RAMJAC-ovoj sekciji Anheuser-Busch. Na savjet putničke agencije, došli su na odmor u Managuu, to im je imao biti kao neki drugi medeni mjesec. I muž joj je tog jutra umro od amebijaze.

Mary Kathleen povelala je ženu k sebi u hotel, smjestila ju je u jedan od onih praznih apartmana i naložila svojim mormonima neka ureda sve da se udovica i tijelo njezina muža prebace u St. Louis jednim RAMJAC-ovim avionom.

Nakon toga Mary Kathleen pođe k ženi, da je obavijesti što je poduzela - i nađe je mrtvu, zadavljenu užetom od zastora. Ali je najveća grozota bila ova: onaj tko je to učinio, misleći da je ona žena Mary Kathleen, odrezao joj je obje ruke. Ruke više nikad nisu nađene.

Ubrzo nakon toga Mary Kathleen ode u New York. S prozora svog apartmana u Waldorf Towersu promatrala je dalekozorom beskućnice s najlon-vrećicama. Uzgred rečeno, na katu iznad nje stanovao je general Douglas MacArthur.

Nikad nije izlazila, nije primala posjete, nikoga nije nazivala. Nitko iz hotela nije smio k njoj. Mormoni su joj donosili jelo, čistili i spremali. Ali jednog dana ona ipak primi prijeteće pismo. Na vrh svog intimnog rublja našla je ružičastu, parfimiranu kuvertu. U poruci je stajalo da se zna tko je ona i da je ona kriva što je zbačena legitimna vlada Gvatemale. I zato će hotel letjeti u zrak.

Mary Kathleen više nije mogla izdržati. I napusti svoje mormone koji su joj zacijelo bili odani, ali nisu bili u stanju da je zaštite. I tako se stala štititi mnogim naslagama odjeće koju je nalazila u kantama za smeće.

- Ako si zbog svog novca bila tako nesretna - rečem - zašto ga nisi poklonila?

- Jesam! Kad umrem, pogledaj što imam u lijevoj cipeli, Walter. Naći ćeš moju oporuku. Korporaciju RAMJAC ostavljam onome kome s pravom pripada, američkom narodu.

Smiješila se. Kakva tužna slika: osmijeh beskrajne sreće, a s desnim stranama s kojih strše dvije-tri krhotine kvarnih zuba.

Pomislilo sam da je umrla. Ali nije.

- Mary Kathleen? ...

- Još sam živa.

- Sad ću ti zbilja dovesti pomoć.

- Ako to učiniš, odmah ću umrijeti. To ti mogu jamčiti. Sad mogu umrijeti kad god hoću. Sama odredim vrijeme.

- To nitko ne može.

- Beskućnice s najlon-vrećicama mogu - ona odvrati. - To je blagodat isključivo naša. Kad će nam umiranje početi, to ne znamo. Ali kad već počne, Walter, onda mi možemo same odrediti točno vrijeme smrti. Hoćeš da ti sad odmah umrem, dok izbrojim do deset?

- Ma ni sada niti ikada.

- Onda ostani tu.

I tako sam ostao. A što sam drugo mogao?

- Hoću da ti zahvalim što si me zagrlio - ona reče.

- Grlit ću te kad god hoćeš.

- Jedanput na dan je dosta. I danas sam to imala.

- Ti si bila prva žena s kojom sam zbilja vodio ljubav. Pamtiš li to?

- Pamtim zagrljaj. Pamtim kako si rekao da me voliš. A to mi još nikad nijedan muškarac nije rekao. Majka mi je to često govorila, dok

je bila živa.

Opet mi je došlo da plačem.

- Znam da to nisi ozbiljno mislio - ona reče.

- Jesam, jesam - usprotivim se. - Bože, zbilja jesam!

- To je u redu - ona reče. - Ti nisi kriv što si rođen bez srca. Ali bar si pokušavao vjerovati u ono u što ljudi sa srcem vjeruju. Prema tome, ipak si bio dobar čovjek.

I prestade disati. Oči joj se ukoče. Bila je mrtva.

EPILOG

Bilo je još toga. Uvijek ima još toga.

Imao sam još tri sata do kraja svog prvog punog dana na slobodi - bilo je tek devet sati uvečer. Popeo sam se uza stepenice, izašao i prvom policajcu na koga sam naišao rekao da dolje leži jedna mrtva žena, beskućnica s najlon-vrećicama.

Dužnost ga je učinila cinikom. Zato mi dobaci:

- A, ima li još što novoga?

I tako, poput svake druge vjerne životinje, ostao sam pored tijela svoje stare prijateljice, u utrobi kolodvora, dok nisu došli oni od prve pomoći. Nije im se žurilo, bili su obaviješteni da je već mrtva. Dok su stigli, ona se već počela kočiti. Nešto su rekli u vezi s tim. Morao sam ih upitati što su rekli, jer nisu govorili na engleskom. Doznao sam da im je materinji jezik urdu. Obojica su bili Pakistanci. Engleski su jedva natucali. Da je Mary Kathleen umrla uz njih, a ne uz mene, siguran sam da bi oni izjavili kako je umrla buncajući nešto bez veze.

Da ugušim jecaje što su htjeli provaliti iz mene, upitam ih neka mi kažu kakav je to jezik urdu. Tako sam doznao da taj jezik ima tako bogatu literaturu da joj nema ravne na svijetu, a zapravo je začet na umjetan način. To je najprije bio nekakav oskudan i ružan rječnik, smišljen na dvoru Džingis-kana, a samo u vojne svrhe. To jest, kao poseban žargon na kojem će naloge kanovih zapovjednika shvatiti svuda diljem ogromnog mongolskog carstva. A poslije će ga pjesnici uljepšati.

Učiš se dok si živ.

Policiji sam dao Mary Kethleenino djevojačko prezime. Što se mene tiče, dao sam svoje pravo ime, zna se. Sačuvaj bože da policiju vučem za nos. Ali nisam htio ni da se zna da je gospođa Graham mrtva. Takva bi vijest sigurno izazvala pravi kataklizam.

Bio sam jedini čovjek na svijetu koji ga može izazvati. A još ga nisam želio izazvati. Ne zbog nekih svojih lukavih manevara, kako će neki ljudi poslije ustvrditi. Ne, nego zbog svog urođenog straha od kataklizama.

Vratio sam se kući - bezazlen vilenjačić u svojim čarobnim baletnim papučama - što će reći u Hotel Arapahoe. Mnogo je praha pretvoreno u zlato toga dana, a mnogo je zlata i pretvoreno u prah. I to je bio tek početak.

U hotelu je bio novi noćni portir, naravno, jer je Leen već preuzeo Israela Edela. Novi je portir bio čovjek što je tu dodijeljen naprečac, da privremeno preuzme prazno mjesto. Inače je radio na recepciji Hotela Carlyle, također vlasništva RAMJAC-a. Bio je izvanredno dotjeran i izrihtan. Smatrao se poniženim i uvrijeđenim što sad mora tu imati posla s kojekakvim kurvetinama i tipčinama tek friškim iz bajboka, šizikane i sličnih institucija.

To mi mora reći, da. On je iz Carlylea, ondje spada, ovdje je samo privremeno. Ovo nije njegovo pravo mjesto.

A čim je čuo kako se zovem, reče da ima za mene jedan paket i jednu poruku.

Naime, policija mi je bila donijela moje cipele, a iz moje komode odnijela je one komade klarineta. A poruka je bila od Arpada Leena. Bila je vlastoručno ispisana, kao i Mary Kathleenina oporuka što mi je, uz diplomu doktora miksologije, ležala u unutrašnjem džepu kaputa. Osim toga, džepovi mog kišnog ogrtača bili su nabijeni svakakvim drugim materijalima iz cipela Mary Kathleen; objesili su mi se kao bisage.

Leen mi je napominjao da je poruka strogo povjerljiva, samo za mene. Ispričava se što usred one zbrke u njegovu stanu nije stigao da mi ponudi odgovarajuće mjesto. Pita me hoću li biti zadovoljan ako preuzmem njegovu nekadašnju sekciju, to jest Down Home Records. Sad ona obuhvaća i *New York Times* i Universal Pictures i Ringling Bros i Barnum & Bailey i Dell Publishing, osim ostaloga. Tu je i jedna kompanija za proizvodnju mačje hrane, dodao je Leen, ali s njom neću imati problema jer će je prebaciti u sekciju General Foods; prije je pripadala *Timesu*.

»Ako vam to ne odgovara«, pisao je Leen, »naći ćemo nešto drugo. Ja sam nadasve uzbuđen činjenicom da ćemo u svojoj sredini imati promatrača gospođe Graham. Molim vas, najtoplije je pozdravite u moje ime.«

Tu je bio i *post scriptum*. Leen je, reče, bio tako slobodan da mi za sutradan u jedanaest sati ugovori sastanak s Mortyjem Sillsom. Označio mi je i adresu. Pretpostavio sam da je taj Morty Sills valjda neki direktor kadrovske službe RAMJAC-a ili što slično. Pokazalo se da je krojač.

Tako je još jedanput jedan multimilijunaš poslao Waltera F. Starbucka svom krojaču, ne bi li krojač od njega stvorio uvjerljiv falsifikat savršena džentlmena.

Ujutro sam još bio omamljen strahom od kataklizma. Bio sam bogatiji za četiri tisuće dolara, a uz to bio sam, formalno, tat. Mary Kathleen je u svojim košarkaškim gležnjačama kao uloške imala četiri novčanice od tisuću dolara.

U novinama nije bilo ni riječi o smrti Mary Kathleen. Zašto bi i bilo? Koga je uopće briga? Jest bila osmrtnica one pacijentice koju je Sarah Clewes izgubila, one žene sa srčanom manom. Ostavila je za sobom troje djece. Muž joj je mjesec dana prije bio poginuo u prometnoj nesreći, djeca su sad postala siročad.

I tako, dok mi je Morty Sills uzimao mjeru za odijelo, teško me pritislula pomisao da se o tijelu Mary Kathleen neće nitko pobrinuti. Tu je bio i Clyde Carter, tek je stigao avionom iz Atlante. I on je dobivao novu garderobu, čak još prije nego što će ga Arpad Leen vidjeti.

Bio je uplašen.

Rekao sam mu neka se ne boji.

Tako sam nakon ručka otišao u mrtvačnicu i zatražio tijelo Mary Kathleen. To je odmah sređeno. Pa tko bi drugi htio ono smežurano, malo tijelo? Ono nema rodbine. Ja sam mu jedini prijatelj.

Pogledao sam ga poslednji put. Ništa. Ondje više nikoga nema. »Nitko doma«.

Samo blok dalje, našao sam jednog pogrebnika. Uredio sam s njim da preuzme tijelo, priredi ga i spremi u pristojan lijes. Nije bilo pogreba. Čak ni ja nisam ispratio tijelo do groba, zapravo do komore u golemoj betonskoj grobnici u Morristownu, država New Jersey. Reklamu toga groblja bio sam vidio u *Timesu* tog jutra. Na svakoj komori ukusna brončana vratašca s ugraviranim imenom stanara.

I otkud sam mogao znati, ma sanjati, da će čovjeka koji je ugravirao ime na onim vratašcima dvije godine poslije uhapsiti zbog vožnje u pijanom stanju a on će, čuvši kako se zove policajac koji ga hapsi, spomenuti da mu je to ime odnekud poznato. Na to je ime bio naišao samo jednom na svom turobnom radnom mjestu. A policajac, pomoćnik šerifa okruga Morris, zvao se Francis X. O'Looney.

Policajca O'Looneyja zagolicat će da dozna je li mu ona žena u komori groblja bila kakav rod.

S groblja, s tamošnjim škrtim podacima, trag Mary Kathleen dovest će O'Looneyja u newyoršku mrtvačnicu. Ondje će pak dobiti njezine otiske prstiju. A onda, pucajući na tanku mogućnost da je možda nekada, bilo kada, ili hapšena ili bila u kakvoj duševnoj bolnici, on će te otiske poslati Federalnom istražnom birou.

I tako će se RAMJAC raspasti kao kula od karata.

Taj je slučaj imao i jednu bizarnu nuzpojavu. Još prije nego što će doznati tko je zapravo bila Mary Kathleen O'Looney, policajac O'Looney zaljubit će se u svoju predodžbu lika te žene za njenih mladih dana. Slučajno mu je predodžba bila skroz kriva. Zamislio ju je visokom, sisatom i crnokosom, a ona je bila mala, mršava i riđokosa. Zamislio ju je kao doseljenicu što se zaposlila kod nekog milijunaša ekscentrika, u nekom sablasnom dvorcu, i da je nju taj muškarac, njen poslodavac, istodobno i privlačio i odbijao, a on ju je tako zlostavio da ona umalo nije umrla.

Sve je to izašlo na vidjelo prigodom postupka za rastavu braka na tužbu O'Looneyjeve trideset dvogodišnje žene. Tjedan i više dana to je bila glavna tema trač-rubrika. Dotle je O'Looney već bio slavan. Listovi su ga zvali »Čovjekom koji je raskrinkao RAMJAC« i drugim varijacijama natu temu. Onda ga je žena tužila, jer da se od nje otuđio zbog jednog duha. Više neće da spava s njom. Prestao je i zube prati. Redovito kasni na posao. Postao je djed, a uopće ga nije briga; ma ni da pogleda svoje unuče.

Ali, u tom njegovu vladanju najperverznije je bilo to što je i poslije, pošto je otkrio kako je zapravo izgledala Mary Kathleen, opet ostao zaljubljen u svoju fikciju.

- Nikad neću dopustiti da mi to oduzmu - izjavio je. - To je meni sve blago na svijetu.

Čujem da je razriješen dužnosti. Žena ga opet tuži - ovaj put traži dio onoga malog bogatstva što ga je dobio od prodaje prava za film o njegovu snu. Film će se snimati u nekoj sablasnoj staroj vili u Morristownu. Ako je vjerovati trač-rubrikama, lovci na talente traže pogodnu djevojku koja će glumiti doseljenicu Irkinju. Al Pacino je već

pristao da glumi policajca O'Looneyja, a Kevin McCarthy milijunaša ekscentrika.

I tako, predugo sam otezao, kažu, pa sad moram opet u bajbok. Moje orgijanje s ostacima Mary Kathleen nije bilo nikakav zločin ni po ni u sebi, jer što se toga tiče leš vam ima isto toliko prava koliko i prazna pivska limenka. Ali je u mom postupku ipak bilo elemenata protupravnog čina, iliti omisivnog delikta, što znači: nezakonito skrivanje nečije oporuke, vidi paragraf 190.30 Krivičnog zakona Države New York.

Oporuku sam bio zakopao u jednom pretincu trezora kompanije Manufacturers Hanover Trust, koja je sekcija RAMJAC-a.

Svojoj sam kujici pokušao objasniti da joj gospodar mora otići nekamo neko vrijeme - jer je prekršio odredbe paragrafa 190.30. Rekao sam joj da su zakoni stvoreni zato da se poštuju. Ništa ne shvaća. Moj glas obožava. Što god joj kažem njoj je divno i lijepo. Maše repom.

Živio sam na vrlo visokoj nozi. S niskokamatnim zajmom što sam ga dobio od kompanije kupio sam luksuzni dvokatni stan. Prodajom nekih dionica nabavio sam pokućstvo i garderobu. Metropolitan Opera i New York City Ballet više se nisu mogli ni zamisliti bez mene, samo sam se furao tamo i natrag limuzinom.

Kod kuće sam priređivao intimne zabave za UAMJAC-ove autore, pjevače, komičare, filmske glumce i cirkuske zabavljače - kao što su Isaac Bashevis Singer, Mick Jagger, Jane Fonda, Gunther Gebel Williams i slični. Bilo je perfektno. A pošto je RAMJAC preuzeo Marlborough Gallery i Associated American Artists, na svojim sam zabavama imao i slikare i kipare.

Jesam li se dobro snašao u RAMJAC-u? U onom razdoblju moje dužnosti, moja sekcija, zajedno s podružnicama, i javnim i tajnim, ostvarila je jedanaest platinskih ploča, četrdeset i dvije zlatne ploče, osvojila dvadeset dva oskara«, jedanaest književnih nagrada National Mook Awards, dva trofeja Američke lige, dva trofeja Nacionalne lige, dva »Svjetska kupa« i pedeset tri nagrade »Grammy«. A profit nam nikad nije bio niži od 23 posto. Čak sam se upustio u borbu u samoj korporaciji, spriječio sam da onu kompaniju

za proizvodnju mačje hrane, što je pripadala mojoj sekciji, preuzme General Foods. Bilo je uzbudljivo. Bio sam zbilja pošizio.

Da, i nekoliko puta takoreći za dlaku smo promašili još jednu Nobelovu nagradu za književnost; ali, uostalom, već smo ih imali dvije: Saula Bellowa i gosp. Singera.

Što se moje ličnosti tiče, prvi put u životu ušao sam u *Tko je tko*. Moram, doduše, priznati da mi je taj trijumf bio malo pomračen činjenicom što je moja sekcija držala kompaniju Gulf & Western a ova je pak dirigirala izdanjem publikacije *Tko je tko*. Ondje sam dao sve svoje podatke, i gdje sam rođen, i koje sam škole pohađao, kakve sam poslove radio, i djevojačko prezime svoje žene, sve osim robije i imena svoga sina.

A jesam li svoga sina pozivao na svoje zabave - neka malo brblja s tolikim svojim junacima i junakinjama? Nisam. Je li on otišao iz *Timesa* kad sam mu ja postao nadređeni? Nije. Je li mi čestitao, pismom, brzojavom ili čime i kako bilo? Nije. Jesam li pokušao doći u kontakt s njim? Samo jedanput. Bio sam kod Lelanda i Sarah Clewes, u njihovu suterenskom stanu. Malo sam popio, što inače rijetko činim, uopće ne uživam u piću. A bio sam fizički vrlo blizu svom sinu. Stan mu je bio svega desetak metara iznad mene.

Šarah me nagovori da mu telefoniram.

I tako, nazovem sina. Bilo je oko osam sati uvečer. Odazvao se jedan moj unučić, a ja ga upitam kako se zove.

- Juan.

- A prezime?

- Stankiewicz.

Uzged rečeno, prema odredbama oporuke moje žene, Juan i njegov brat Geraldo primili su od Zapadne Njemačke naknadu štete zato što su nacisti nakon *Anschlussa*, ili aneksije Austrije, Tisuću devetsto trideset osme, ocu moje žene konfiscirali knjižaru. Tu oporuku žena je bila sastavila već odavno, još dok nam je sin Walter bio mali. Odvjetnik joj je bio savjetovao neka novac ostavi unucima kako bi jedna generacija izbjegla plaćanje poreza. Ona se trudila da novcem što pametnije manipulira. U ono doba bio sam bez posla.

Je li ti tata kod kuće? - upitam.

- Ne, u kinu je.

Kako mi je odlanulo! Malome nisam rekao tko zove. Rekao sam da ću kasnije opet nazvati.

Sad, što se tiče Arpada Leena i njegove sumnje u pogledu mene: a tko je branio, bilo njemu bilo ikome drugome, da sumnja što god ga volja i koliko ga volja? Više nije bilo nikakvih poruka gospođe Graham s njezinim otiscima prstiju. Posljednja je bila ona, pismeno potvrđena, da se Clewes, ja, Ubriaco, Edel, Lawes, Carter i Fender postave za potpredsjednike.

Nakon toga nastala je mrtva šutnja - ali je već i prije bilo takvih mrtvih šutnja. Jedna je čak potrajala dvije godine. Leen je operirao na temelju jednog pisma što ga je bio dobio od Mary Kathleen još Tisuću devetsto sedamdeset prve, a kojim mu je ona samo naložila neka »kupuje, kupuje, kupuje«.

Zacijelo je izabrala pravog čovjeka za takav posao. Arpad Leen bio je rođen da kupuje, kupuje, kupuje.

Koja je najveća laž koju sam mu rekao? Da viđam gospođu Graham jedanput tjedno, da je ona dobro i zdravo i da je posve zadovoljna poslovanjem.

Kako sam i izjavio pred porotom, Leen je jasno pokazivao da mi vjeruje, što god mu rekao o gospođi Graham.

Prema tom čovjeku ja sam bio, teologijski, u izvanrednom položaju: znao sam odgovore na tolika važna pitanja koje bi on želio postaviti u vezi s tim i takvim svojim životom.

Zašto je on morao kupovati, kupovati i kupovati? Jer je njegova boginja htjela bogatstvo Sjedinjenih Država pokloniti narodu Sjedinjenih Država. A gdje mu je bila boginja? U Morristownu, u New Jerseyju. Je li ona bila zadovoljna kako joj on obavlja posao? Nije bila ni zadovoljna ni nezadovoljna, jer je bila mrtva i hladna kao kamen. I što bi on sad morao učiniti? Naći kakvo drugo božanstvo kojem će služiti.

Bio sam, teologijski, u izvanrednom položaju i prema milijunima njegovih službenika, naravno, jer je on njima bio bog koji zacijelo točno zna što hoće i zašto to hoće.

Dobro. Sad federalna vlast sve to rasprodaje, a unajmila je dvadeset tisuća novih birokrata, od toga pola odvjetnika, da taj

posao obave i nadziru. Mnogi su ljudi mislili da je RAMJAC vlasnik svega, praktički cijele zemlje. Stoga je kao šok djelovalo otkriće da ima samo 19 posto - dakle, ni punu petinu. Ipak, RAMJAC je bio ogroman u usporedbi s drugim konglomeratima. Po veličini drugi konglomerat u Slobodnom svijetu bio je samo upola toliki. A daljih pet velikih, zajedno bili bi otprilike kao dvije trećine RAMJAC-a.

Kako se vidi, ima dosta dolara za kupnju svih onih dobara što ih federalna vlast prodaje. Sam predsjednik Sjedinjenih Država zapanjio se vidjevši koliko je dolara tijekom godina razasuto širom svijeta. Kao da je cijelom svijetu poručio: »Molim, izgrabljajte svoj vrt i lišće pošaljite meni.«

Jučer je *Daily News* objavio jednu fotografiju: dok u Brooklynu, na doku bale, kao one od pamuka, naslagale se na prostoru od cijelog jutra. To su bile bale američkog novca iz Saudijske Arabije, bareli gotovine, da tako kažem, za RAMJAC-ovu sekciju McDonald's Hamburgers.

U naslovu je stajalo: KONAČNO DOMA!

Tko je sretni vlasnik svih onih bala? Narod Sjedinjenih Država, prema oporuci Mary Kathleen O'Looney.

Što, po mojem mišljenju, nije štimalo u Mary Kathleeninu planu o provedbi mirne ekonomske revolucije? Prvo i prvo, federalna vlast nije bila posve spremna da sve poslove RAMJAC-a vodi u korist naroda. Drugo i drugo, svi ti poslovi bili su usmjereni na stvaranje profita pa su se s potrebama naroda slagali točno kao đavo sa svetom vodicom. Što se toga tiče, bilo je, recimo, isto kao da je Mary Kathleen ostavila američkom narodu jednu petinu američke magle. Žalosti i radosti ljudskih bića ticala su se RAMJAC-a i njegovih poslova točno toliko koliko se sudbina Madeirosa, Sacca i Vanzettija ticala kiše što je padala one noći kad su umrli na električnoj stolici. Padala bi i ovako i onako.

Ekonomija je nepromišljen sustav vremena - i ništa više.

Kakva neslana šala - narodu pokloniti nešto takvo.

Prošlog tjedna bila je zabava u moju čast - kao neki »apšid«, možemo reći. Slavili smo kraj moje dužnosti. Domaćini su bili Leland Clewes i njegova ljupka žena Sarah. Nisu promijenili svoj suterenski

stan u Tudor Cityju, a ni Sarah nije ostavila svoj posao njegovateljice, iako Leland sada tuče oko sto tisuća dolara godišnje kod RAMJAC-a. Mnogo novca daju za program »Drugi roditelji« - izdržavaju neku nesretnu djecu, siročad, u raznim krajevima svijeta. Kažu da preko tog programa izdržavaju pedesetero djece. Na zabavi su pokazali pisma i slike neke od te djece.

U očima nekih ljudi ja sam junak, što mi je nešto sasvim novo. Sam, bez ičije pomoći, produžio sam RAMJAC-u život dvije godine pa i malo više. Da nisam sakrio Mary Kathleeninu oporuku, prisutni na zabavi ne bi bili potpredsjednici RAMJAC-a. A i ja bih dobio nogom u stražnjicu, postao bih ono što očekujem da ću inače biti, ako preživim ovu drugu robiju, što će reći beskućnik s najlon-vrećicama.

Jesam li opet švorc? Jesam. Obrana me skupo koštala. Osim toga, zajahali su me oni odvjetnici iz slučaja Watergate. Njima sam još dužan, i to mnogo, za sve što su učinili za mene.

Dakle, ondje, na zabavi, našao se Clyde Carter, moj bivši stražar u Georgiji, a sad potpredsjednik RAMJAC-ove sekcije Chrysler Air Temp, sa svojom divnom ženom Claudijom. Povaljali smo se od smijeha gledajući ga kako imitira svoga rođaka predsjednika Sjedinjenih Država s izjavama kao »Ja vam nikad neću lagati«, pa obećanjem da će renovirati South Bronx i tome slično.

Ondje je bio i Frank Ubriaco sa svojom ljupkom ženom Marilyn kojoj je samo sedamnaest godina. A Franku je pedeset i tri. Upoznali su se u diskaču. Čini se da su vrlo sretni. Ona je rekla kako ju je on na prvi pogled privukao onom bijelom rukavicom samo na jednoj ruci. Htjela je doznati zašto. Najprije joj je rekao da mu je ruku spržio Kinez, bacačem plamena, u korejskom ratu, ali joj je poslije priznao kako je sam sebe udesio. Skupljaju tropske ribice. Imaju stolić za kavu s ugrađenim akvarijem za tropske ribice.

Frank je za sekciju McDonald's Hamburgers izmislio novu registarkasu. Sve je teže naći kasire koji se dobro snalaze s brojevima, pa je Frank s jedne kase skinuo brojeve i zamijenio ih sličicama - kosanog odreska, frapea, pomfrita, koka-kole i tako dalje. Onaj što zbraja račun ima samo da pritisne dugmeta sa sličicama onoga što je gost naručio i kasa mu to zbroji.

Frank je za to dobio debelu nagradu.

Mislim da će ga Saudijci zadržati.

Dobio sam brzojav od doktora Roberta Fendera, koji i dalje sjedi u zatvoru u Georgiji. Mary Kathleen je htjela i njega postaviti za potpredsjednika, ali njega nisu mogli izvući iz zatvora ni za boga. Jednostavno, izdaja je pretežak zločin. Clyde Carter mu je pisao da ja opet idem u zatvor, priredit će mi oproštajnu zabavu, red je da mi pošalje brzojav.

I evo što mi je poručio: »Ting-a-ling.«

To je, zna se, iz one njegove znanstveno-fantastične pripovijesti o sucu s planeta Vikune koji je tražio novo tijelo u koje će se smjestiti, pa je uletio meni u uho ondje dolje u Georgiji i slijepio se za moje osjećaje i moju sudbinu do moje smrti.

Prema sučevoj tvrdnji u toj priči, na Vikuni su upravo tako govorili i »zdravo« i »zbogom«: »Ting-a-ling.«

»Ting-a-ling« je kao »aloha« na Havajima, što također znači i »zdravo« i »zbogom«.

»Zdravo i zbogom.« Zar treba još što reći? Naš jezik je mnogo širi nego što treba.

Upitao sam Clydea zna li na čemu Fender sada radi.

- Na jednom znanstveno-fantastičnom romanu o ekonomiji - odvrati Clyde.

- A je li rekao koji će pseudonim uzeti? - upitam.

- Kilgore Trout - odgovori Clyde.

Ondje su bili i moja vjerna tajnica Leora Borders i njezin muž Lance. On se upravo oporavlja od radikalne mamektomije. Rekao mi je kakva je to rijetkost, mislim, mamektomija na muškarcu: od dvjesta - jedna. Učiš se dok si živ!

Imao sam još neke prijatelje u RAMJAC-u koji su trebali doći, ali se nisu usudili. Bojali su se da će im naškoditi reputaciji, pa prema tome i poslovnoj karijeri, dozna li se da su dobri sa mnom.

Neki ljudi, gosti na mojim famoznim zabavicama, javili su mi se brzojavom: John Kenneth Galbraith, Salvador Dali, Erica Jong, Liv Ullmann, Leteči Farfani i tako dalje i tako dalje.

Sjećam se poruke Roberta Redforda: »Ne daj se.«

Brzojavi nisu bili baš vrlo spontani. Sarah Clewes će pod pritiskom priznati da ih je prosjačila cijeli tjedan.

Arpad Leen poslao mi je preko Sarah usmenu poruku, »strogo pov«, samo za moje uši: »Dobar šou.« To si mogao tumačiti na milijun načina.

Uzgred rečeno, više ne predsjedava komadanjem RAMJAC-a. Preuzela ga je American Telephone & Telegraph Company, koju je upravo kupila jedna nova kompanija iz Monaka što se zove BIBEC. Dosad još nitko nije uspio otkriti ni tko ni što su ti što drže BIBEC. Neki misle da su Rusi.

Ovaj put bar ću imati neke prave prijatelje vani, izvan zatvora.

Nasred stola bila je vaza sa žutim tulipanima. Bio je opet travanj.

Vani je kišilo. Priroda je suosjećala.

Sjedio sam na počasnom mjestu, desno od svoje domaćice, Sarah Clewes, njegovateljice. Od svih četiriju žena koje sam u životu volio, s njom mi je bilo najlakše razgovarati. Možda zato što joj nikad ništa nisam obećao i prema tome nikad je nisam razočarao. Bože, samo kad se sjetim što sam sve obećavao svojoj majci i svojoj jadnoj ženi i jadnoj Mary Kathleen!

Mladi Israel Edel i njegova ne tako ljupka žena Norma bili su također ondje. Za Normu kažem »ne tako ljupka« jednostavno zato što me je mrzila od prvog trena. Zašto - ne znam. Zacijelo je nikad nisam uvrijedio, a sigurno je presretna zbog preokreta u muževnoj karijeri. Da nije mene, on bi i danas bio noćni portir. Od svoje debele zarade sad renovira jednu starinsku kamenu kuću u Brooklyn Heightsu. A ipak, kad god me Norma pogleda, čini mi se kao da gleda crknutog štakora ili kakvu bljuvotinu. To je tako i gotovo. Mislim da je možda malo udarena. Prije otprilike godinu dana pobacila je dvojke. Možda to ima neke veze s tim. Možda joj je od toga ostao neki poremećaj u organizmu. Tko zna?

Ipak, hvala bogu, nije sjedila do mene. Pored mene je sjedila jedna druga Crnkinja. To je bila Euharistija, ljupka žena Clevelanda Lawesa, bivšeg šofera RAMJAC-a. On je sad potpredsjednik sekcije Transico. Da, njegova žena zbilja se tako zove: Euharistija. To znači *zahvalnost* i ja ne znam zašto ljudi ne daju češće takva imena svojim kćerima. A svi je zovu »Euha«.

Euha je tugovala za svojim rodnim Jugom. Rekla mi je kako su ondje dolje ljudi ljubazniji, spokojniji i prirodniji. Nagovarala je

Clevelanda neka ode u mirovinu pa se nastane u Atlanti ili u njenoj okolini, a osobito zato što je sad sekciju Transico kupila kompanija Playgrounds International za koju svak zna da je fasada Mafije. Samo što se to ne može dokazati.

Moju sekciju drmnuo je I. G. Farben, zapadnonjemački koncern.

- Da-da - rekao sam Euhi - jedno je sigurno: više neće biti kao u dobrom starom RAMJAC-u.

Bilo je i darova, nekih luckastih, a nekih ne. Israel Edel dao mi je gumeni sladoledni kornet s pištalicom - igračku za moju kujicu koja je tibetski terijer, nalik na žutu pahalicu samo bez drška. Kad sam bio mali nisam mogao imati psa jer je Alexander Hamilton McCone mrzio pse. Prema tome, to je jedini pas što sam ga ikada dobro upoznao - i ta kujica spava sa mnom. Hrče. I žena mi je hrkala.

Nisam je pario, ali sad, prema tvrdnji veterinara dra Howarda Padweeja, ona doživljava lažnu trudnoću i misli da je gumeni kornet psić. Skriva ga po ostavama. Nosi ga gore-dolje po mom dvokatnom stanu. Čak izlučuje mlijeko za njega. Liječimo je od toga injekcijama.

Gledam što radi Priroda - da kujica tako ozbiljno uzme jedan gumeni sladoledni kornet, gdje je kornet od smeđe a sladoled na njemu od ružičaste gume. A moram se čuditi i sebi, kakvim sam se jednako smiješnim tricama ozbiljno bavio. Uostalom, to uopće i nije važno. Mi smo ovdje bez ikakva razloga, ako ga ne izmislimo. U to sam siguran. Čovjekovo stanje u eksplozivnom svijetu ne bi se ni za jotu promijenilo da sam ja, umjesto da živim kao što sam živio, šezdeset godina samo prenosio nekakav gumeni sladoledni kornet iz jedne ostave u drugu.

Clyde Carter i Leland Clewes udružili su se i kupili mi jedan mnogo skuplji dar, to jest šahovski automat. Velik je kao kutija za cigare, ali s tim što je veći dio pretinac za šahovske figure, a sam mehanizam nije veći od kutije cigareta. Zove se »Boris«. Na Borisu je mali, dug i tanak prorez kroz koji objavljuje svoje poteze. Čak se može i zafrkavati na račun mojih poteza. »Tako, je li?« reći će, ili »Ma je li ti ovo prvi put?«, ili »Mene si našao, a?«, ili »Ode ti kraljica«.

To je ona uobičajena zafrkancija u šahu. Alexander Hamilton McCone i ja gađali smo se tim istim otrcanim štosovima bez kraja i konca, onda kad sam ja, poradi svoga budućega harvardskoga obrazovanja, pristao da budem njegov šahovski automat. Da je u

ono doba bilo Borisa, ja bih najvjerojatnije završio kakvu školu C-kategorije, pa bih postao porezni procjenitelj, ili šef ureda kakve pilane, ili službenik osiguravajućeg društva, ili nešto tome slično. Međutim, evo što sam postao - najzloglasniji harvardovac nakon Putzija Hanfstaengla koji je bio Hitlerov omiljeni pijanist.

Sva sreća što sam Harvardu dao deset tisuća dolara prije nego što su mi se odvjetnici nacrtali i opet mi odnijeli sve do zadnje kinte.

Sad je na zabavi kucnuo čas da odgovorim na sve izrečene zdravice meni u čast. Ustanem. Još nisam bio popio ni kapi alkohola.

- Ja sam recidivist - počnem i objasnim kako je to izraz za čovjeka koji je ponovno počinio neki zločin ili se ponovno vladao asocijalno.

- To valja upamtiti - reče Leland Clewes.

Svi su se nasmijali.

- Naša divna domaćica obećala nam je još dva iznenađenja ove večeri - nastavim.

To će biti dolazak moga sina i njegove male ljudske obitelji odozgo i slušanje gramofonske snimke dijela mog svjedočenja pred kalifornijskim kongresmenom Richardom M. Nixonom i drugima davno, davno. To je bila ploča od sedamdeset osam okretaja. Samo zamisli!

- Kao da nisam imao dosta iznenađenja! - dometnem.

- Ali ne lijepih, stari moj - dobaci Cleveland Lawes.

- Reci to na kineskom - odvratim mu. Zna se, neko je vrijeme bio kineski ratni zarobljenik.

Lawes izgovori nešto što je zacijelo zvučalo kao kineski.

- Kako ćemo znati da nije naručio slatko-kiselu svinjetinu? - upita Sarah.

- Nikako - dobaci joj Lawes.

Gozbu smo bili započeli oštrigama, pa ja objavim da oštrige nisu takav afrodizijak kakvim ga ljudi zamišljaju.

Negodovanje sa svih strana, a onda skoči Sarah Clewes i preduhitri me s poantom tog štosu.

- Da - vikne - Walter ih je neku večer pojeo dvanaest a samo ih je četiri djelovalo.

Dan prije bila je izgubila još jednog pacijenta.

Zaori se smijeh.

I odjednom se osjetim i uvrijeđenim i ogorčenim što smo tako luckasti. Situacija je uostalom jeziva, gora ne može biti. Stranci i kriminalci i drugi beskrajno grabežljivi konglomerati komadaju nam RAMJAC. Baština što ju je Mary Kathleen ostavila narodu pretvara se u brda novca kojem vrijednost rapidno pada, a taj se novac opet rasipa na golemu novu birokraciju i honorare i pristojbe i tako dalje i tome slično. S onim što ostane, rekoše političari, doprinijet će se isplati kamata na narodni nacionalni dug i napraviti će se još autocesta, javnih zgrada i najsuvremenijih oružja što ih narod tako temeljito zaslužuje.

Uz to - ja opet odlazim u zatvor.

I tako, odlučim potužiti se na našu lakomislenost.

- Zna li zbog čega će konačno propasti ovaj svijet? - upitam.

- Zbog holesterola! - drekne Frank Ubriaco.

- Zbog totalnog pomanjkanja ozbiljnosti - odgovorim. - Više nikoga ni najmanje nije briga što se zapravo događa, što će biti sutra, ili kako smo, u prvom redu, uopće došli u takav škripac.

Israel Edel, sa svojom diplomom doktora povijesti, uzeo je to kao sugestiju da po mogućnosti budemo još luckastiji. I tako, stao je ispuštati neke glasove, kao *bi-bi-bi* i *bu-bu-bu*, što su drugi odmah prihvatili svojim *bi-bi-bijima* i *bu-bu-bujima*. To su tobože imitirali signale inteligentnih bića iz svemira, one što su ih radio-teleskopi bili uhvatili tjedan dana prije. To je bila najnovija senzacija koja je i otjerala RAMJAC s prvih stranica listova. Bibipalo se i bubupalo i cerekalo ne samo na toj zabavi meni u čast, nego svuda.

Nitko nije bio spreman pogađati što ti signali znače. Doduše, učenjaci su rekli da ako signali zbilja dolaze odanle odakle se čini da dolaze, onda moraju biti stari valjda milijunčić ili malo više godina. A ako će Zemlja na njih odgovoriti, bit će to zbilja vrlo spora konverzacija.

I zato, odustao sam od svake dalje iole ozbiljnije riječi. Ispričam još jedan vic i sjednem.

Zabava se zaključila, kako sam rekao, dolaskom mog sina i moje snahe i njihove djece, i slušanjem gramofonske snimke zaključnog dijela mog svjedočenja pred kongresnim odborom Tisuću devetsto četrdeset devete.

Po svemu sudeći, mojoj snahi i mojim unucima bilo je posve prirodno i lako da mi iskažu dužnu počast kao djedu, koji je, kad se sve uzme u obzir, čist i uredan i ljubazan starčić. Mislim da sam se djeci svidio onako kako im se sviđa, recimo, Djed Mraz.

Sin me je šokirao. Mlad čovjek, a tako priprosta, nezdrava i nesretna izgleda. Nizak kao ja, a debeo gotovo kao njegova jedna majka pri kraju života. Na meni još dosta kose, a on već ćelav. Ćelavost je valjda naslijedio sa židovskom krvi.

Pušio je cigarete bez filtra, jednu za drugom. Kašljao je gromko. Odijelo mu bilo izrešetano progoretinama. Dok se ploča vrtjela, pogledao sam ga i vidio da mu istovremeno gore tri cigarete.

Sa mnom se rukovao korektno i utučeno, kao recimo njemački general što se predaje kod Staljingrada. Za njega sam ostao nakaza. Došao je protiv svoje volje, namamile su ga njegova žena i Sarah Clewes.

Šteta.

Ploča nije ništa promijenila. Djeca, koja su već odavno morala biti u krevetu, vrpaljila su se i drijemala.

Onom snimkom htjeli su mene počastiti, htjeli su neka oni koji to možda ne znaju vlastitim ušima čuju kakav sam idealist bio u mladosti. Onaj dio gdje sam uzgred odao da je Leland Clewes prije bio komunist, valjda je bio na nekoj drugoj ploči. Nju nismo slušali.

Mene su jedino zainteresirale moje posljednje riječi. Bio sam ih zaboravio.

Kongresmen Nixon bio me upitao zašto sam ja - sin doseljenika koje su Amerikanci primili tako lijepo, čovjek koga je jedan američki kapitalist držao kao sina i poslao ga na Harvard - bio tako nezahvalan prema američkom ekonomskom sustavu.

Moj odgovor njemu nije bio originalan. Od mene nikad i nije bilo ničeg originalnog. Samo sam ponovio ono što je moj nekadašnji junak, Kenneth Whistler, rekao u odgovoru na manje-više isto pitanje, prije mnogo, mnogo vremena. Whistler je svjedočio na suđenju štrajkačima optuženim za nasilje. Sudac se zainteresirao za njega, pa ga je upitao zašto je on, tako dobro obrazovan čovjek i iz dobre obitelji, tako duboko zaglibio s radničkom klasom.

Moj plagirani odgovor Nixonu glasio je:

»Zašto? Zbog govora na Gori, gospodine.«

Začuo se uljudan aplauz kad su ljudi na zabavi shvatili da je snimka gotova.

Zbogom.

W. F. S.

1 *Hoosier* je nadimak stanovnika države Indiana (Hoosier State).

2 U američkom su žargonu »blue-collars« (»plavi ovratnici«) radnici, a »white-collars« (»bijeli ovratnici«) činovnici, namještenici, svi koji nisu radnici. U slobodnom prijevodu, prvi bi se mogli nazvati »kombinezoncima«, a drugi »kravatašima«.

3 *Bay State* (Država zaljeva) nadimak je Massachusettsa, države u kojoj je sveučilište Harvard.

4 Aluzija je, naravno, na razliku između izvanredno uglednog i cijenjenog »aristokratskog« Harvarda i drugih, »običnih« škola kao što su Brown i Fordham.

5 *Hamlet*, IV/5, u prijevodu Milana Bogdanovića.

6 *Nolo contendere* - »neću osporiti«, fraza kojom optuženi odbija da se brani, a koja je ravna priznanju krivnje.

7 Aluzija na tekst iz Evanđelja po Mateju, 27;7: »Stoga, nakon vijećanja, kupe za njih lončarevu njivu za groblje strancima.«

8 W. S. Gilbert, engleski pjesnik i dramatičar (1836-1911), bio je pisac libreta mnogih komičnih opera koje je uglazbio A. S. Sullivan, kompozitor i dirigent (1842-1900).

9 Leopold i Loeb bili su studenti, bogataški sinovi, koji su 1924. kidnapirali i umorili jednog dječaka, tek da dokažu kako je to lako izvesti. O tom slučaju postoji roman Meyera Levina, koji je i kod nas preveden pod naslovom *Zločin stoljeća*.

10 Ličnosti iz prvog novinskog stripa objavljenog u San Franciscu 1907.

11 *Coldstream Guards*, po starosti drugi puk u britanskoj vojsci, formiran 1650. godine.

12 Dijamantni Jim (Diamond Jim), nadimak magnata i financijera Jamesa Buchanana Bradyja, koji se volio kititi dijamantima i skupim draguljima.

13 Lillian Russell (1861-1922), američka pjevačica i glumica.

14 U Americi je Dan rada prvi ponedjeljak u rujnu.

15 Paul Revere, američki patriot, čuven i opjevan po tome što je noću (18. travnja 1775.) na konju prešao put od Bostona do Lexingtona kako bi koloniste upozorio na dolazak Britanaca, bio je bakrorezac i srebrnar.

16 Riječ je o ratu (1754-1763) između Britanaca s jedne i Francuza i njihovih indijanskih saveznika (Irokezi i drugi) s druge strane, koji je

završio pobjedom Britanaca i njihovim osvajanjem Kanade, doline Ohija i Floride.

[17](#) U prvom amandmanu ustava SAD uglavnom se ističe da Kongres SAD ne smije donijeti nikakav zakon kojim bi se ograničila nečija sloboda.

[18](#) Carlsbad Caverns, labirint vapnenačkih spilja s prekrasnim i neobičnim formacijama, u jugoistočnom dijelu Novog Meksika.

[19](#) Stephen Grover Cleveland bio je dvaput predsjednik SAD, 1885-89 i 1893-97.

[20](#) Cookie Monster je lutka iz dječje emisije. »Ulica Sezam«, a Archie Bunker je jedna od glavnih likova humorističke serije »Sve u porodici«.

[21](#) Aluzija na borbeni, ustanički duh kolonista 1776. godine.

[22](#) Matthew Heywood Campbell Broun (1888-1939), istaknuti američki novinar.

[23](#) Formula kojom se od suda traži da zatvorenik u određenom vremenu bude konkretno optužen, ili da se pusti na slobodu.

Sadržaj

PROLOG

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

EPILOG